

ТУКРАЇНСЬКИЙ Тиждень

№ 13 (489) 31.03. – 6.04.2017 р.

www.tyzhden.ua

Зенон Коваль
про нові
виклики перед
НАТО і ЄС

У чому опозиційність
«Самопоміч»

Протести в Мінську.
Підсумок

Як народжувався
«київський Баугауз»

ДІТИ КАПІТАНА ГРАНТА

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

CZECH IN

ВИДАНО
ЧЕШЬКИМ ЦЕНТРОМ
У КИЄВІ

2017

Homage à Miloš Forman

16

ФІЛЬМІВ

ІЗ ЗОЛОТОГО

ФОНДУ

ЧЕШЬКОГО

КІНО

з нагоди
старту проекту
«Чеські
четверги»
(також неділі у
Краматорську),
організованого
Чеським
центром
у Києві

kyiv.czechcentres.cz

та мережею

книгарень "Є"

book-ye.com.ua

Проект проходить у рамках Року Мілоша Формана в Україні
співз. фільму «Форман: рік вартості»

Тиждень

НА ЧАСІ

- 4 **Дива декларування**
Як чергова ініціатива влади ставить її під удар
- 7 **Ігор Лосєв про силу та слабкість у геополітиці**
- 8 **Труднощі зростання**
Куди рухається «Самопоміч»
- 10 **Допомогти собі**
Як будувати партію середнього класу
- 12 **День неволі**
Чому Лукашенка вдався до репресій
- 15 **Едвард Лукас про події в Білорусі**
- 16 **Хімічна атака**
Як російський демпінг може знищити галузь, що забезпечувала 8% українського ВВП

ТЕМА НОМЕРА

- 18 **Юрій Макаров про небезпеку слідування ліволіберальному дискурсу**
- 20 **Ще одна галузь економіки**
Як функціонує система грантів в Україні
- 24 **Хвороби донорів**
Про сильні та слабкі сторони міжнародної допомоги
- 28 **Гроші з користю і без**
Кого та що фінансують у звільнених регіонах
- 30 **Зенон Коваль: «Єдине, що є певним у ситуації з Трампом, — це його непередбачуваність»**
Бельгійський дипломат про актуальні міжнародні виклики

- 33 **Шпигуни проти президента**
Про протистояння Трампа і ФБР
- 34 **Балканізація по-іншому**
Чи можлива зона вільної торгівлі між країнами, що не потрапили до ЄС
- 35 **Купити любов**
Як Китай формує свій міжнародний імідж

ВПРИТУЛ

- 38 **Андрій Голуб**
про квоти й мовний закон
- 39 **Арсеній Сітніков**
про нову культуру читання

СПАДОК

- 40 **Прихована природа радянського комуносоціалізму**
У що виродилось учення Маркса в руках російських виконавців

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 44 **«Київський Баугауз»**
Про золоту добу столичного художнього інституту щоденники окупації
- 48 **Ціна грошей**
Як функціонує «банківська система» в «ЛНР»
- 49 **Без шансів**
Про наслідки пропаганди в «ДНР»

P. S.

- 50 **ОНУХ про хибну практику позбавлення громадянства**

Тиждень

№ 13 (489) 31.03. – 6.04.2017

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Анна Корбут, Роман Малко,

Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,

Денис Казанський, Юрій Лапаєв,

Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,

Андрій Голуб, Юрій Макаров

Відповідальний за випуск номера

Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібною торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212

Адреса редакції

Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0641

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 29.03.2017 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компанії» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Дива декларування

Станіслав Козлюк

Боротьба з корупцією стала топ-темою останніх років. Про неї говорили всі: від простих громадян до тих самих корупціонерів. А саме гасло не завжди використовували заради заявленої мети, подеколи прикриваючи добрими намірами власні інтереси. Минулого тижня така «боротьба» сягнула апогею.

23 березня Верховна Рада проголосувала пропонувані президентом Петром Порошенком поправки до закону про запобігання корупції. Декларована мета — звільнити військовослужбовців від обов'язкового електронного декларування, оскільки із цим у них цілком об'єктивно можуть виникати проблеми. І не лише в зоні АТО. Тут тобі і нестача комп'ютерів, і проблеми із захищеністю інтернету. Але особливо в Адміністрації президента були стурбовані часом, який арміяцям доведеться витратити на отримання відповідних довідок і цифрових ключів, що, своєю чергою, «може призвести до масового залишення місць проходження служби в зоні проведення антитерористичної операції». Власне, щоб цього уникнути, в АП і запропонували відповідні зміни.

Але український політикун і тут не зрадив своїм традиціям. Під маскою правильної ініціативи депутати встигли провести поправки, які змушують декларуватися активістів-антикоруп-

ціонерів і членів наглядових рад банків та підприємств. Проблем додає те, що декларуватися, за ідеєю депутатів, мали б і особи, які надають таким громадським організаціям (через які працюють антикорупціонери) різні послуги, починаючи від оренди приміщень і завершуючи прибиранням. Активна спільнота заговорила про помсту з боку президента й депутатів. Ініціатором змін до проекту закону стала депутат від «Народного фронту», колись громадська активістка Тетяна Чорнопол.

«Для чесного антикорупціонера, чесного редактора ЗМІ, чесного члена громадської ради при державній структурі не проблема заповнити е-декларацію. Зате він зможе пишатися, що дотримується головного принципу антикорупції — прозорості... Я не розумію, чому в наших «найчесніших у світі» антикорупціонерів — батьків е-декларування почалася істерика?» — написала Чорнопол на сторінці у Facebook.

Варто зауважити, що від початку у своїх правках до згаданого законопроекту № 6172 вона пропонувала запровадити й декларування для редакторів ЗМІ, проте після обурення представників медіа цю норму виключили.

На перший погляд, такі депутатські ініціативи мають під собою цілком слушне підґрунтя, адже відповідно до ст. 67 Конституції усі громадяни повинні щороку подавати до податкової декларації про свій майновий стан і доходи. Але що не так із пропонуваними змінами до закону про запобігання корупції? Тут криється чи не основний нюанс пропонуваного Чорнопол поправок. Відповідно до згаданого вище документа корупція — це використання службових повноважень та можливостей з метою отримання неправомірної вигоди. Службові повноваження, як визначає закон, є в президента, міністрів, депутатів, чиновників різних рівнів, суддів, членів ЦВК, правоохоронців тощо. А ухваливши згадані вище зміни, народні депутати фактично прирівняли активістів-антикорупціонерів до суб'єктів владних повноважень, тобто до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави.

НАРОДНІ ДЕПУТАТИ ФАКТИЧНО ПРИРІВНЯЛИ АКТИВІСТІВ-АНТИКОРУПЦІОНЕРІВ ДО СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ, ТОБТО ДО ОСІБ, ЯКІ УПОВНОВАЖЕНІ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Другий нюанс полягає в тому, що одним із завдань антикорупційного законодавства був контроль над чиновниками, яких суспільство утримує власним коштом. Таким чином громадськість дістала інструмент, який дає змогу відстежувати майновий стан депутатів, мерів, суддів тощо й у разі виявлення невідповідностей доходів і майна звертати на те увагу компетентних органів. Зокрема, НАЗК, НАБУ і САП (про це *Тиждень* писав раніше).

Із публічним декларуванням антикорупціонерів ситуація інакша. І журналісти-розслідувачі, і активісти, залучені до розробки законопроектів, працюють у громадських організаціях, фінансованих не з бюджету, а з грантових програм. Керівники тих ГО постійно звітують про використання виділених коштів своїм донорам. Але це не відбувається публічно. Водночас депутати та президент змушують активістів не так звітувати про використані кошти, як відкривати свої

статки на широкий загал, мотивуючи це, зокрема, боротьбою з корупцією. Як діяльність активістів може нести корупційні ризики, ніхто так і не пояснив. Громадськість сприйняла такі ініціативи як спробу помсти й закручування гайок. З критикою ухвалених змін встигли виступити і громадські організації, і міжнародні партнери України.

«Закон про електронне декларування значно ускладнить діяльність журналістів, особливо тих, що займаються розслідуваннями. Ні для кого не секрет, що антикорупційні розслідування проводять медійники, які працюють не в традиційних медіа з власником-олігархом, а в ЗМІ, що зареєстровані як громадські організації. Тому ці норми є не чим іншим, як тиском на журналістів та ускладненням їхньої роботи», — прокоментувала *Тижню* ситуацію Ірина Земляна, медіа-експерт Інституту масової інформації.

«Нові вимоги спрямовані на захист політиків, незадоволених громадським контролем, і дають їм можливість помститися тим, хто бере участь в антикорупційних розслідуваннях. Понад те, закон, вочевидь, порушує стандарти Ради Європи, що забороняють довільне та дискримінаційне втручання в незалежну діяльність громадянського суспільства» — так на правки Чорнопол відреагував директор програм Євразії Freedom House Марк Берендт.

«Е-декларації для вищих державних службовців — потужний крок уперед у просуванні реформ в Україні. Члени громадянського суспільства відіграють життєво важливу роль у забезпеченні прозорості; робити їх мішенню — робити крок назад», — заявили в посольстві США.

«Зміни до закону про е-декларування — це крок назад, не вперед, вони мають бути переглянуті», — прямо заявив єврокомісар із питань європейської політики суспільства Йоганнес Ган.

Але якщо вчитатися в пропонувані депутатами зміни уважніше, то можна побачити, що насправді «ініціатива» Чорнопол не нова. Восени минулого року депутати вже намагалися поставити систему е-декларування собі на службу. Тоді в Раді обговорювали законопроект № 5318, поданий Юрієм Дерев'янком. Він також пропонував запровадити обов'язкове електронне декларування для ГО та підрядних організацій, які отримували кошти «від програм міжнародної допомоги у сфері запобігання та протидії корупції». Такі законодавчі ініціативи навіть встигли порівняти з «боротьбою з іноземними агентами» в Росії.

Півроку тому протягти цей законопроект у парламенті не вийшло. Нині ж він виринув з іншою назвою і від іншого депутата. Це, своєю чергою, дає підстави сумніватися в тому, що Банкова не знала про підготовку таких законодавчих змін. Особливо якщо зважити на темники для депутатів з АП, які потрапили до українських ЗМІ. Президент виявився на шпигаті. Під час своєї зустрічі з активістами він заявив, що не може не підписати закону, оскільки інакше поставить під удар 160 тис. українських військових. Але й зі скандальними поправками треба щось робити. Врешті антикорупціонерам пообіцяли розібратися з питанням за допомогою інших «невідкладних» законодавчих ініціатив. Але такі обіцянки сприйняли скептично. Лишається сподіватися, що гарант Конституції зі своїми депутатами таки дотримає слова, прислухавшись якщо не до активістів, то до західних партнерів. ■

Коли можлива змова

Ігор Лосєв

Після перемоги на виборах у США Дональда Трампа, який робив проросійські заяви, модною темою у вітчизняних ЗМІ на довгий час стала можлива змова між ним та господарем Кремля за рахунок України. Аналізували майже всі варіанти таких обгородок і не минучі важкі наслідки для нашої державності. Найпоширенішим був варіант передачі України в зону впливу Москви. Однак того не сталося. Спостерігачі дещо нервувалися під час безрезневої зустрічі Дональда Трампа й Ангели Меркель, однак і там політики лише згадали про статус-кво: невизнання російських претензій на українські території. І повторили ритуальні фрази про необхідність дотримання мінських домовленостей.

Побоювання українських експертів можна зрозуміти, адже змови за спиною об'єкта переговорів є прикрою особливістю реальної політики. Отже, так цілком могло статись і в цьому випадку. Жодних міжнародно-правових запобіжників тут не існує, крім добрих побажань та пропагандистських гасел. Тим більше у світі, де все вирішують сила й готовність її застосувати... Та й у нинішній демократичній Європі вистачає Даладье і Чемберленів, які хочуть забезпечити її жителям мир чужим коштом. І славетне місто Мюнхен нікуди не поділося...

ДОСВІД ХХ СТОЛІТТЯ ПОКАЗУЄ, ЩО В ДИПЛОМАТИЧНИХ ЗМОВАХ ОБОВ'ЯЗКОВОЮ Є СПІВУЧАСТЬ ЖЕРТВИ, ФОРМАЛЬНА ЧИ ФАКТИЧНА. БЕЗ НЕЇ ВОНИ ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА СКАНДАЛ

Однак у всіх угодах такого ґатунку є одна ланка, без якої справи не буде або ж вона піде інакше, ніж планували організатори. Досвід ХХ століття показує, що в подібних дипломатичних (і не зовсім) змовах обов'язковою є співучасть жертви, формальна чи фактична. Без неї вони перетворюються на скандал. А той може покликати до життя нові обставини й поплутати карти учасникам.

Мюнхенська змова 1938 року між Німеччиною, Італією, Францією та Великою Британією виявилася такою вдалою, швидкою і загалом майже безпроблемною для учасників, бо жертва — Чехословацьчина — практично не пручалася. Чехословаки змирилися з нав'язаною їм долею. Понад те, коли німці не зупинилися на Судетській області, а рушили далі, постмюнхенський геть деморалізований президент Чехословацьчини Еміль Гаха на вимогу Третього Рейху формально дозволив Вермахту ввійти до Праги.

Якби чехословаки чинили опір (а вони мали добре навчену й озброєну армію — недарма їхню країну називали зброярською майстернею Європи), то не відомо, як усе обернулося б. Принаймні героїчна боротьба чехів та словаків створювала б певні проблеми Європі, на які та мала б якось реагувати. Війна революціонізувала б континент, сприяючи радикалізації політичного життя, зародженню нових сил та процесів. Тоді, можливо, до влади в європейських столицях прийшли б інші політики, подібні до Вінстона Черчилля й Шарля де Голля.

А якщо чехословаки тихо здалися, то все гаразд. І пан Чемберлен, повернувшись із Мюнхена, міг щирсердо заявляти британцям: «Я привіз вам мир». Інша річ, що потім (дуже швидко) народилося з того миру... Отже, чеські політики стали співавторами Мюнхенської змови через неспротив. Узагалі вельми важко здати когось без його співучасті (активної чи пасивної). Кажуть, на початку ХІХ століття російський генерал на Кавказі дорікнув місцевим горянам, що вони воюють проти Росії, хоча турецький султан подарував Кавказ російському імператору. Старий місцевий житель, показавши завоєвникові на дерево, на гілках якого сиділа зграя пернатих, сказав: «Я дарую тобі цих пташок, візьми їх, якщо зможеш». І Росія була змушена протягом 60 років вести Кавказьку війну. У певному сенсі вона не закінчилася дотепер. Двоє можуть домовитися за спиною третього, і домовленість матиме сенс, якщо той принаймні не відкине її. А якщо відкине, то цінність угоди стане мінімальною.

Поведінка Фінляндії в ситуації, аналогічній до чехословацької, була протилежна. Після спільного нападу СРСР і Німеччини на Польщу Гітлер та Сталін узгодили (не повністю) сфери свого впливу. Фюрер дав зрозуміти московському диктатору, що у випадку його нападу не захищатиме Фінляндії. То була змова щодо цієї країни. Однак маршал Карл Густав Еміль Маннергейм і фінський народ не визнали тієї змови. Вони не захотіли ставати співучасниками. Фіни встояли, а Москву західний світ почав сприймати як стратегічну союзницю нацистського Берліна, що мало свої наслідки. Зокрема, Британія і Франція формували експедиційний корпус для дій проти СРСР на фінському фронті, а британська стратегічна авіація готувалася до удару по нафтових полях Баку. Сталін про це знав і був змушений відмовитися від походу на Гельсінкі. Фінляндія, втративши частину території, зберегла суверенітет і незалежність. Вона не стала частиною СРСР і східного блоку. Отже, її вибір, як підтвердила історія, був правильним. Натомість її південні сусіди — Естонія, Латвія та Литва — погодилися на московські ультиматуми й на 50 років утратили державність.

Навряд чи хтось зможе здати Україну Кремлю без «асистентів» у вищому керівництві в Києві. Стейкість і твердість нашої влади в цьому контексті є навіть важливішими за відповідні чесноти лідерів західних партнерів України. ■

Труднощі зростання

Роман Малко

Як «Самопоміч» вживається в роль демократичної опозиції

З'їзд-неформат. «Самопоміч» намагається залучити до активної діяльності якнайбільше партійців

Увищу лігу вітчизняної політики «Самопоміч» увірвалася несподівано. Партія, яка мала близько шести десятків реальних членів у компанії з кількома партнерами, раптом на парламентських перегонах 2014-го набрала аж 11% голосів виборців й отримала 34 депутатських мандати.

Такий результат виявився сюрпризом навіть для самої політсили, яка розраховувала максимум на подолання прохідного бар'єра. Принаймні соціологи твердили, що кращого результату не буде. Що вже казати про конкурентів, які одразу сприйняли це як прикре непорозуміння, з яким обов'язково треба щось зробити. І хоча «Самопоміч» ніби й вписувалася в тогочасну загальну канву постмайданної коаліції, з певністю сказати, чого можна очікувати від новоспечених парламентаріїв, тоді не брався ніхто. Адже фракція і

справді була не лише дуже строкатою. На відміну від інших хоч і новостворених, та все ж переважно лише розбавлених новими обличчями та переформатованих старих політсил вона була такою собі солянкою чотирьох різних середовищ («Самопоміч», партія «Воля», батальйон «Донбас», експерти з РПР), представники яких часто навіть не були знайомі між собою. І оскільки ніхто не очікував такого результату, більшості з них насправді довелося знайомитися вже в парламенті, навіть не під час виборчих перегонів.

Процес гартування і притирання нової фракції виявився неймовірно складним. На це явно не розраховували неофіти, багато з яких на той момент і справді керувалися романтичними прагненнями змінити країну. Але зважаючи на те, що допомогти їм у цьому вирішили старші колеги, які відразу взялися опікуватися новенькими, процес дорослішання пішов доволі швидко, тільки не так, як того сподівалися вихователі. Замість планованого підкорення, а ще краще розколу фракції все закінчилося її виходом із коаліції. Як розповідає віце-спікер парламенту Оксана Сироїд, було кілька маркерів, коли стало зрозуміло, що жодні коаліційні угоди насправді не працюють і про пошук консенсусу не йдеться, якщо треба щось протиснути. «Коли ти потрапляєш сюди вперше і починаєш усвідомлювати, наскільки різниться те, що людям кажуть із трибуни, і те, що тут робиться, стає дуже соромно. Ми ж почали працювати, виходячи з презумпції, що всі такі, як ми, що кажуть, те й думають та роблять. Але швидко, буквально впродовж перших місяців, стало зрозуміло, що ми суттєво розходимося. Це такий дуже брутальний досвід, ти не знаєш, куди з тим соромом подітися. І мені здається, що люди ламаються, коли не говорять про цей сором і стають його частиною. Що допомогло і, думаю, врятувало кожного з нас, то це зв'язок із людьми. Коли починаєш їм усе це розказувати, усвідомлюєш, що не треба боятися казати правду, люди готові її чути і розуміти».

За два роки в результаті дорослішання фракція в парламенті втратила сім багнетів. Але це, переконані в політсилі, пішло лише на користь. Як мінімум вдалося позбутися «кротів», яким ставилося завдання встановити контроль над нею або розколоти її зсередини. Правда чи ні, але джерела **Тижня** в «Самопоміч» розповідають, що проблеми виникали вже на початковому етапі поділу портфелів та обрання керівництва. Перший номер списку Ганна Гопко претендувала очолити фракцію, але проти цього виступила значна частина її колег. Нібито просуванням Гопко займався Віктор Кривенко (п'ятий номер у списку, в минулому голова наглядової ради BIONIC University,

головним грантодавцем якого є экс-регіонал Василь Хмельницький, а також керівник національних проектів «Технополіс» та «Національні парки України» скандальної агенції Владислава Каськіва), котрий планував влаштуватися при ній таким собі сірим кардиналом. Кажуть, що все це робилося не з власної ініціативи, а на замовлення політичних конкурентів. Але коли стало зрозуміло, що взяти під контроль фракцію таким чином не вдасться, то скористалися планом «Б» і почалася робота на розкол. Члени «Самопоміч» наголошують, що Кривенко навіть не приховував своєї мети (на День Незалежності 2015 року він нібито казав Володимирові Гройсману, що, на жаль, не зміг повністю розвалити фракцію), розхитування тривало досить довго й природно завершилося скандалом під час голосування за зміни до Конституції, коли фракція позбулася аж п'яти своїх членів.

Стверджувати, що на цьому всі проблеми «Самопоміч» закінчилися, було б брехнею. Власне, навпаки, стали загострюватися. Посилився тиск на окремих депутатів і політсилу загалом, сталася трагедія на сміттєзвалищі в Грибовичах під Львовом, яка значною мірою підірвала авторитет лідера Андрія Садового й відповідно позначилася на партії. А з виходом «Самопоміч» з коаліції почалося ще й доволі серйозне, але вже відкрите протистояння з керівництвом країни, що сягнуло піка з розгортанням блокади окупованих територій, яку «Самопоміч» підтримала. Політсилу одразу звинуватили в тому, що це вона її організувала, щоб відвернути увагу від скандалу зі сміттям у Львові, що вона працює на ворога, а президент прямо пригрозив, що після калькуляції збитків виставить рахунок «Самопоміч» та іншим організаторам і промоутерам блокади. Ну й спроби відтягнути окремих депутатів, а часом і цілі організації на місцях наврод чи припинилися. Подейкують, начебто на вихід із фракції готується Наталя Веселова, якій приписують тісну співпрацю з Адміністрацією президента. Але це методи, що не надто діють, бо те жорстке протистояння, у якому нині перебуває партія, і той градус напруження довкола неї в результаті часто дають протилежний бажаному результат. І підозри щодо «Самопоміч» як незрозумілого утворення, котре протягло до Ради купу котів у мішку й невідомо куди дрейфуватиме та кому служитиме, зусиллями конкурентів помалу розвіюється. Якби вони працювали менш цинічно й більш продумано, можливо, досягли б своєї мети, адже в політиці існує презумпція недовіри. Хоч би що хтось зробив, це ставиться під сумнів. Так було і в «Самопоміч», особливо поки фракція не розпрошталася водночас із п'ятіркою своїх членів. Із часом презумпцію недовіри вдалося перебудувати в презумпцію довіри, переконують у фракції. Нині вона все ще доволі строката, але більш монолітна, ніж на початку.

У «Самопоміч» жартують, що спроби відшукати в них якісь групи впливу, котрі між собою конкурують, марні, бо в них є лише два крила: революційне та консервативне. І проблема в тому, що в цих крилах відбувається постійне перетікання адептів залежно від питання, яке обговорюється. Сьогодні ти радикал, а завтра консерватор. Система ухвалення рішень також незвична — ба-

гаторівнева. Чи справді вона працює так, як декларується, важко сказати. Але окрім політради партії, яка складається з восьми людей і збирається регулярно то в Києві, то у Львові (коли відчувається необхідність поговорити), є ще провід — регіональна політрада за участю представників усіх обласних осередків. Він поки що нечасто задіюється. Але, наприклад, щоб прийняти рішення про вихід із коаліції, коли виникла потреба зрозуміти, як сприймають цю ідею люди на місцях, після дискусій у політраді було вирішено порадитися в ширшому колі. Крім того, є ще фракція в парламенті, фракції в обласних, міських і районних радах, осередки на місцях та громадські організації, що, як стверджують у «Самопоміч», працюють ледь не автономно, ніхто з вищого керівництва в їхні справи особливо не втручається. Цьогорічний з'їзд, який нещодавно відбувся, також мало вписується в канони вітчизняних політичних традицій. Він був неформатний, тривав півтора дні, більшу частину часу відведено для публічних інтерв'ю та панельних дискусій, а лідер партії виступав останнім, а не першим, як заведено. У такий спосіб намагалися залучити якомога більше людей до роботи й вибудувати ефективну систему комунікації та ухвалення рішень.

ВИХІД «САМОПОМОЧІ» З КОАЛІЦІЇ ДАВ СТАРТ ВІДКРИТОМУ ПРОТИСТОЯННЮ МІЖ НЕЮ ТА КЕРІВНИЦТВОМ КРАЇНИ, АЛЕ ПОВЕРТАТИСЯ НАЗАД ТАМ НЕ ЗБИРАЮТЬСЯ, ХОЧ І НАРІКАЮТЬ, ЩО ПРАЦЮВАТИ В ПАРЛАМЕНТІ СТАЄ ДЕДАЛІ ВАЖЧЕ

Вихід «Самопоміч» з коаліції дав старт відкритому протистоянню між нею та керівництвом країни, але повертатися назад там не збираються, хоч і нарікають, що працювати в парламенті стає дедалі важче, всі пропозиції від членів фракції відфутболюються. До того ж близького партнера в Раді, з яким можна було якщо не об'єднатися, то принаймні плідно працювати, там не бачать. Як не бачать його наразі й поза ВР, хоча насправді, як твердять експерти, сили чи окремі персони, з якими ця партія могла б порозумітися, у країні таки є. Зокрема, у середовищі малого чи середнього бізнесу. Запит на нове бачення та поведінку в політиці зростає.

У будь-якому разі «Самопоміч» нині чи не єдина політсила, яку президент критикує публічно й настирливо. Хоча сама партія навіть за цих обставин не втомлюється декларувати свою державницьку позицію, голосує за урядові законопроекти, виступає проти перевиборів президента чи ВР і готова підтримувати його ініціативи (які не йдуть урозріз із її баченням). Усе це має трохи дивний вигляд, хтось вбачає в тому підступ і хитрість, а комусь така політика імпонує. От тільки і вихід із коаліції, і війна на знищення насправді були запрограмовані. Адже, окрім перестановки фігур на шаховій дошці, у країні, по суті, мало що змінилося. Наявна система як не приймала, так і не приймає чужорідних тіл, виштовхуючи їх усіма способами. ■

Допомогти собі

Іван Галайченко

Хочеш партію середнього класу? Ставай співзасновником

Описуючи події, які передували Хмельниччині, Микола Костомаров переповідає зустріч Богдана Хмельницького з королем Речі Посполитої Владиславом IV. «Знаю я і про утиски козакам, але ж допомогти не в силах. Пора, здається, усім вам пригадати, що ви воїни, ви маєте шаблі, і хто вам забороняє захистити себе? Я ж, із свого боку, завжди буду вашим благодійником», — сказав тоді король майбутньому гетьманові. Ця цитата доволі розхожа.

Звісно, зараз пряме дотримання цієї поради «обмеженої в ресурсах центральної влади місцевим активістам» було б злочином: у часи російської агресії будь-який бунт, тим більше озброєний, у тилу вів би до поразки країни. Саме цього домагається Путін.

Однак у розмові 350-річної давності є й інша думка: «Силі треба протиставляти силу... Коли Чаплинський міг знайти собі приятелів і товаришів, і ти теж можеш знайти».

Якщо винести за дужки апеляцію до зброї, ця порада цілком слушна і сьогодні. До речі, ідея вельми популярна в українському суспільстві (принаймні в активній її частині). Навіть спроби політиків апелювати до самоорганізації виявлялися досить вдалими: за часів Ющенка «Народна самооборона», згідно з опитуваннями, могла набрати близько 15% голосів, а «Громадський актив Києва» пройшов у Київграді; пізніше «Самопоміч» спромоглося виграти вибори у Львові, а потім стати парламентською партією.

Тож взаємодопомога, залучення активних громадян є цілком перспективною темою для політичної сили. Однак нині існує низка громадсько-політичних проєктів, які апелюють до цієї ідеї; деякі навіть спробували себе на парламентських перегонах, але не можуть здобути підтримку більш ніж 1–2%. У чому секрет? Здається, їх кілька.

Перший — можливості спертися на реальну взаємодію. Цей компонент найскладніший. Від нього залежить дієвість усіх інших, а він вимагає свідомої дії активних громадян. Водночас, якщо в громаді є достатня кількість спроможних об'єднатися для захисту та реалізації своїх прав, це природна основа для сили, яка може впливати на стан справ на місцях. Фактор, із яким має рахуватися влада. І конкретний суб'єкт, альтернатива, яку можуть підтримати громадяни на виборах.

Що означає реальна взаємодія? Основа — спроможність людей, які мають однакові або схожі проблеми, об'єднатися для їх вирішення. Якщо місцеві податківці чи правоохоронці «кошмарять» бізнес, кожен бізнесмен здебільшого «вирішує питання» самотужки. Однак апетит приходить під час їди, а стан правоохоронної системи зараз якраз такий, що сподіватися «домовитись і заспокоїтись» годі. Стара система в кожному з цих органів догниває, нова ледь

спинається на ноги (перебуваючи під тиском і поганим впливом старої), а найкращі кадри задіяні в протидії російській агресії. У цих мутних водах вистачає покидьків, які користаються ситуацією для збагачення через визискування бізнесу. А враховуючи брак інформації та кругову поруку, керівництво (навіть зацікавлене в наведенні ладу) не завжди може тому ефективно протидіяти.

Як відповідь на цей виклик бізнес міг би об'єднуватись у самозахисті. Наприклад, разом найняти кількох вправних адвокатів, здатних відбити (псевдо)юридичні атаки. Такі послуги коштують недешево, але цілком під силу об'єднанню підприємців. Інша можливість — взаємодія з активістами (і, зокрема, ветеранами АТО), які мають загострене почуття справедливості та зможуть протидіяти відверто протиправним діям, використанню місцевого криміналітету та іншим способам неправового тиску. Також допомагає діалог із медіа, яким потрібні такі сюжети, щоб приваблювати глядачів, і які здатні пролити світло на беззаконників. Зокрема, звернути на них увагу високого начальства, яке має демонструвати громадянам результати боротьби з корупцією. А місцеві здирижки — дуже зручний матеріал для того.

ОСНОВА РЕАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ — СПРОМОЖНІСТЬ ЛЮДЕЙ, ЯКІ МАЮТЬ ОДНАКОВІ АБО СХОЖІ ПРОБЛЕМИ, ОБ'ЄДНАТИСЯ ДЛЯ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Усе це звучить просто, однак потребує свідомої дії і насамперед довіри до подібних собі. Тож, зіткнувшись із несправедливістю і не маючи змоги подолати її в «лінійний» спосіб (через скарги керівництву кривдників тощо), найкраще не нарікати на «відсутність змін», а самому шукати спосіб поставити кривдників на місце. Саме з реалізації таких способів постають дієві чарунки «громадської самооборони», яка є природною основою для партії середнього класу.

Крім цього елемента важливі й інші. Вдалий добір інструментів. Взаємодія між ініціативними групами, створення мережі. Спроможність доносити інформацію про себе: через ЗМІ, соціальні мережі, безпосередній контакт із виборцями. Репрезентативний лідер (чи лідери), який (які) може стати певним символом, за яким громадяни формуватимуть ставлення до нової сили.

Кожен із цих факторів — тема окремої розмови. Але жоден не діятиме в інтересах активних громадян, якщо вони не зроблять першого свідомого кроку: якщо об'єднаються для захисту та реалізації власних інтересів. ■

КНИГАРНЯ

3–8 КВІТНЯ
чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

7 квітня, 18:30 — лекція Марії Матвієнко «Містичні місця Києва».

Львів (просп. Свободи, 7):

3 квітня, 18:30 — розмова з Олександром Цар «Як підкорити Хорватію, або Півроку поряд із мрією».

5 квітня, 18:30 — зустріч ініціативи «5 ревью»: обговорення бізнес-книг.

8 квітня, 16:00 — презентація проекту «Книжкова шафа» за участю Олени Галети і Мар'яни Барабаш.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

8 квітня, 13:00 — «Родинна субота». Передвеликодній майстер-клас для дорослих та дітей із писанкарства.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

5 квітня, 18:00 — презентація українського перекладу роману Франсін Проуз «Блакитний янгол» (видавнича група «КМ-Букс») за участю перекладача Дмитра Кушніра.

7 квітня, 18:00 — «Від бізнесу до книжки». Лекція «Ілон Маск: мандрівка з Африки до Марсу». Спільно з літературною медіатекою 5books.

8 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–12 років. Ігрова презентація книжки Кузька Кузькіна «Біла трішки чорна-пречорна книжка». Спільно з видавництвом Vivat.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

4 квітня, 18:00 — презентація книжки «Львів. Вишні. Дощі» за участю Дари Корній, Ніки Нікалео, Анастасії Нікуліної.

8 квітня, 18:00 — дитяча субота для дітей 7–14 років: майстер-клас із писанкарства. Попередня реєстрація за телефоном (0332) 72-43-76. Плата за матеріали — 20 грн.

Рівне (вул. Короленка, 2):

4 квітня, 18:00 — лекція доктора філософських наук, доцента Дмитра Шевчука на тему «QUO VADIS, сучасний університете?».

8 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Сильвії Плат «Кухня пані Вишеньки» (Видавництво Старого Лева) та майстер-клас зі створення картини з макаронів.

8 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 8–14 років. Передвеликодній майстер-клас зі створення дряпанки.

Суми (вул. Соборна, 44):

8 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 9–14 років. Презентація книжки Анни Коршунової «Комп і компанія». Спільно з видавництвом «Час Майстрів».

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

4 квітня, 18:00 — «Світлодіоди у темряві». Зустріч з акторами LED-театру «Метаноя». Модерує Юрій Матевощук.

6 квітня, 18:00 — засідання літературної студії «Сім герц». Керівник і модератор Юрій Вітяк.

Харків (вул. Сумська, 3):

3 квітня, 18:30 — презентація книжок Андрія Зелінського «Соняхи. Духовність на час війни» та «На ріках вавилонських. Кілька думок про повернення».

4 квітня, 18:30 — лекція Ітки Бучкової (Чехія) «Умови вступу і навчання в університетах Чехії». Спільно з Чеським центром у Києві.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

3 квітня, 18:00 — лекція Олени Демідас та Лесі Медведчук про фінансову грамотність. Спільно із Соціальною ініціативою «Хтось не зробить».

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою

<http://book-ye.com.ua>

День неволі

Сяргей Пульша, Мінськ

Після розгону мінських акцій протесту опозиційних настроїв у суспільстві Білорусі не поменшало

Перевага в силі й техніці. Режимові Лукашенки нескладно придушити вуличні протести фізично. А ось дістати із цього політичні бонуси дедалі важче

Після подій 25 березня в Мінську, а 26-го в решті регіонів країни хтось зі зловтіхою, а хтось із сумом каже: «Майдан у Білорусі не пройшов». І виявляється докорінно неправим. По-перше, «Майдан» тут пройти не міг, бо його й не планували. По-друге, народ якщо й не переміг, то зробив головний крок до перемоги.

«САЕЧКУ ЗА ИСПУГ»

Це може здатися дивним: як силовий розгін акції в столиці та близько 700 заарештованих називати кроком до перемоги? Але треба бути в Мінську і пригадати історію підготовки цієї акції, насамперед із боку влади. А вона зробила все для того, щоб народ на вулиці не вийшов узагалі.

Такі масштабні дії пропаганди й силовиків із «зачистки території» ми бачили тільки під час президентських виборів. Але зараз виборів немає.

За тиждень до акції почалося справжнє полювання на громадських активістів, котрі хоч якимось чином могли очолити протести. Влада виловлювала їх де могла: на вулицях, удома, на роботі. Щоб затримати місцевого активіста в Молодечно (він замкнувся у квартирі й ніяк не бажав виходити), міліціонери підпалили під'їзд,

викликали пожежників і банально викурили цю людину під приводом «евакуації».

Усім затриманим «вішали» статті за участь у попередніх акціях протесту й відправляли їх під адміністративний арешт. Таким чином, напередодні заходу за ґратами опинилося понад 300 осіб по всій країні.

Офіційний Мінськ на всю потужність включив пропагандистську машину. Українці, наприклад, знають про «спробу прориву з території України в Білорусь джипа зі зброєю». Зрозуміло, що то була постановка для телебачення РБ. Українські прикордонники оперативно повідомили, що ця машина їхній перехід не перетинала, а отже, ховалася десь на нейтральній території.

А тепер поставте себе на місце «контрабандиста-терориста». Оминути український прикордонний перехід таємними стежками, щоб потім, виїхавши з лісу, штурмувати укріплений білоруський пункт пропуску? Це ж треба бути супердіотом!

Звісна річ, ніякісінького «джипа зі зброєю» не існувало. Це було одне з інсценувань для білоруської пропаганди, щоб нагнітати в суспільстві атмосферу страху й волати з усіх телеекранів: «Не ходіть на мітинги! Там будуть українські бойовики із «Правого сектору».

Зненацька перед 25 березня Аляксандр Лукашенка заявляє, мовляв, у РБ викрито якесь терористичне угруповання, що готує масові заворушення. Нібито фінансують його з Литви та України, і доблесні білоруські правоохоронці затримали «кількадесят бойовиків», котрі мали «тренувальний табір» у лісі біля райцентру Осиповичі.

Тільки-от біда: «бацька» оголошує це на всю державу, а «бойовиків» поки що немає. Їх арешти починаються не до, а тільки після заяви президента. Телебачення робить «картинку», показуючи всьому народові підготовлену й зариту в лісі арматуру (навіщо закупувати це добро в хащах, коли на будь-якій металобазі в Мінську вам його наріжуть тоннами?), а також «зброю, гранати й патрони», нібито вилучені під час обшуку в «бойовика».

Щоправда, тут явно не допрацювали. Будь-яка людина, що пройшла армію, впізнала в гранатах муляжі, у патронах — навчальні, з подовжніми пазами з боків (щоб тренуватися заповнювати магазин), у зброї — або знову-таки муляжі, або мисливські рушниці, до яких «вилучені» патрони від АК, навіть навчальні, не підійдуть... Мабуть, у КГБ вирішили, що безграмотним білоруським пропагандистам реальні бойові речі до рук давати не можна.

Ті ролики на телебаченні крутили тижнями. За кримінальною справою про «масові завору-

шення», яких не було, затримали й помістили в слідчі ізолятори 26 осіб. Здебільшого це колишні члени розпущеної 17 років тому воєнізованої організації «Білий легіон», котрі нині викладають у школах чи торгують книжками, та представники «Молодого фронту», який іще існує, — колишньої молодіжної організації «Білоруського народного фронту». Об'єднувало всіх одне: минулого літа вони відвідували офіційно дозволений владою спортивний табір (!). Ото, мабуть, і був «табір бойовиків».

Організатори святкування Дня волі намагалися зробити все за законом, подавши в обумовлені терміни до міськвиконкому заявку на проведення 25 березня мітингу й ходи. На тлі нагнітання страху владна інстанція розгубилась, а тому в порушення всіх законів до останнього моменту — вчора п'ятниці — не могла дати відповідь стосовно дозволу чи заборони акції. Цим вона, по-перше, зігнорувала білоруське законодавство, а по-друге, не залишила заявникам вибору: вони склали із себе відповідальність за проведення заходу.

РЕЖИМ ЛУКАШЕНКИ ВІДЧАЙДУШНО ПОТРЕБУЄ ГРОШЕЙ, АЛЕ ВОДНОЧАС ВІН НАОЧНО ПРОДЕМОНСТРУВАВ МІЖНАРОДНОМУ ВАЛЮТНОМУ ФОНДУ, НА ЩО ІДУТЬ КРЕДИТИ: НА ВОДОМЕТІ Й БРОНЬОВИКИ

Коли зусібіч ллється інформація про затримання, коли по телевізору щодня демонструють зброю, яку нібито буде застосовано на масових мітингах 25 березня, коли на вищому рівні викривають «бойовиків і терористів», коли жоден день не минає без арештів, коли акцію, зрештою, не дозволено, хто піде на мітинг? Та ще й зі сто відсотковою гарантією, що там «пакуватимуть»...

НАС ЛЯКАЮТЬ, А НАМ НЕ СТРАШНО

До 25 березня всі соціологи, політологи та інші «експерти» одноставно стверджували: не може бути в Білорусі масових виступів узагалі. Мовляв, сильний, дуже сильний у людей страх перед Майданом, перед українськими подіями, і вони не братимуть участі в протесті, налякані саме цим.

Білоруське керівництво 25 березня на день віддало столицю на відкуп силовикам. Місце збору демонстрантів — майданчик у центрі Мінська неподалік Академії наук — було оточене ОМОНОм, внутрішніми військами та іншими спецпідрозділами за півтора кілометра зусібіч. На вулиці демонстративно викотили водометі, бронемашини, автозаки і взагалі незрозумілі джипи з металевими конструкціями (фахівці казали, що то техніка для прориву чужих барикад і швидкого зведення своїх).

Було закрито не тільки станцію метро біля АН, а й попереду на наступну теж.

На трасах у напрямку Мінська чергували працівники ДАІ та автоматники: зупиняли й перевіряли буквально всі автівки.

Такого скупчення солдатів в одній ділянці міста не бачили від березня 2006-го. Від того

самого року не спостерігали й солдатів у шоломах зі щитами, із помповими рушницями для стрільби гранатами зі сльозогінним газом. Не здивуюся, якщо до Мінська були стягнуті абсолютно всі сили міліції та внутрішніх військ.

Це знову ж таки було зроблено для нагнітання страху. Розраховували на те, що люди, побачивши масштабні приготування, злякаються й розбіжаться по домівках.

Помилулися всі. І «експерти», і силовики. Люди все бачили. Але не злякалися. Страх перед арештами, перед затриманнями, перед до зубів озброєними військами та привидом Майдану якось непомітно випарувався.

На підходах до міліцейських кордонів було несподівано багато людей. І вони не боялися. Міліція періодично йшла в наступ, вихоплюючи з натовпу найактивніших. Кого могли демонстранти відбивати. Кого не відбили, той не журився. «Нових затриманих в автозаку просили передати за проїзд», — описує атмосферу «упакований» журналіст порталу TUT.BY Арцём Шрайбман.

При цьому демонстранти не чинили органам правопорядку жодного силового опору. Від такої реакції міліція вочевидь розгубилась і почала хапати всіх підряд. Навіть тих, хто вийшов до магазину по хліб, а коли повернувся, то прохід до будинку вже був перегороджений кордоном зі щитами. Утім, ці теж особливо не переймалися.

«Із нами пара підлітків, фермер зі Жлобіна, HR-фахівець із ЕРАМ. Багато хто просто під руку потрапив, ішов повз те місце. Щиро всі дивувалися, що взяли й журналістів. «А хіба це законно?» — запитували в мене. А я у відповідь цікавився, чи не іноземці вони, судячи із запитань», — писав той-таки Шрайбман.

Звісно, те, що коїлось у міліцейських відділках, нагадувало Гестапо. Наприклад, у Мінську затримали британського журналіста Філіпа Ворвіка. На запитання, де він перебуває, у якому відділку, відповідали одне: «У Мінську». Міліціонери представлялись «Іванами Івановічами». Його били, ставили «на ластівку» після того, як він сів на підлогу і сказав, що не підведеться, поки йому не дозволять зв'язатися з посольством...

До хостелу Ворвік повернувся близько другої ночі, розбудив французьку колегу, попросив узяти його за руку (хоча вони не такі близькі) й переривчастим шепотом почав розповідати, що з ним сталося. Він і досі говорить пошепки. У нього явно сильна психологічна травма. Він у жаху поміняв квитки на найближчий рейс і нікуди не висувався з хостелу. Француженка посміхалася, але і їй, за її ж таки словами, «ніколи не було так страшно».

Ворвік, імовірно, навіть знаний українським читачам, бо вздовж і впоперек об'їздив Донбас. Важко припустити, що в такої людини слабкі нерви. Тобто насправді в Мінську 25-го було страшніше, ніж на війні.

Але не злякалися. «Цей день я запам'ятаю на все життя. Ні, не тому що затримали чи відвезли, а тому що... я не бачив страху! — пише у Facebook активіст Раман Левковський. — Коли нас, лишень півтора десятка випадкових цивільних, ціле море в чорному та спецзасобах

притиснуло до магазину «Акіян», я не бачив страху. За п'ять метрів від нас пакували людей в автобуси. Одного... Другого... Третього... А наша молодь нахабно іржала! І навіть я обурився, ну чого іржати, адже ви можете бути наступними. І вони були наступними. Але страху не було. І коли я в тісній камері автозака кидав у чорну темряву «Вітаю!», мені відповідав не страх, а «Привіт!».

«І ми воювали з переляканими міліціонерами, які ніяк не могли забрати в людини телефон, весь час викликаючи старшого, аж поки «старші» закінчилися на прапорціку. Ми сперечалися зі «співробітниками» в довгій черзі в РВВС. На процедурі складання протоколів у мене округлювалися очі, коли люди твердим голосом розповідали: «Я ішов на мітинг, на День волі». Я не бачив страху. Ні в очах, ні в душах. І пишаюся, що я мінчанин», — написав він.

Усім затриманим «вішали» статті за участь у попередніх акціях протесту й відправляли їх під адміністративний арешт. Таким чином, напередодні заходу за ґратами опинилося понад **300 осіб** по всій країні

Уже по закінченні всіх подій, стоячи на зупинці громадського транспорту, я чув, як один демонстрант казав іншому, киваючи в бік омонівців зі щитами й кийками, що перегородили проспект: «Сьогодні ми вийшли мирно. Якщо вийдемо не мирно, і ці йому не допоможуть».

Ось тому я і називаю День волі 25 березня в Мінську днем перемоги. Перемоги над страхом: перед Майданом, спецслужбами, озброєними ге-валами... У мене залишається один страх: що буде, коли люди, доведені до відчаю, все-таки вийдуть «не мирно»? Дивно, але я реально боюся за білоруський ОМОН...

ДО ДРИЖАКІВ У КОЛІНАХ...

А ось хто справді програв, то це Лукашенко. Він показав, що боїться. І передусім власного народу.

Чому він це зробив? Можна було не нагнітати, дозволити людям зібратися у центрі. Чи не в центрі — просто дати вказівку міськвиконкомом розрулити ситуацію, відправивши громадян на легальний мітинг десь на задвірках столиці.

Однак Лукашенко банально злякався, особливо після численних акцій протесту проти його політики, передусім економічної, у регіонах.

«Бацька» завжди пишався підтримкою народу. І раптом відчув, що втратив її. Не раз він заявляв: «Я піду, коли народ мене попросить». А тепер зрозумів, що якраз 25 березня білоруси здатні його «попросити». Навіть якщо акція збере 10–15 тис. осіб із двомільйонного Мінська.

У Лукашенки, по-перше, вже не було «подушки безпеки». Раніше масштабні протести відбувалися під час президентських виборів, де йому звично малювали 83–85 «переможних» відсотків. Він міг апелювати: «Більшість за мене, а ці, на площі, меншість». Нині виборів немає й апелювати ні до чого.

По-друге, він сам загнав себе в пастку популістської риторики. Президент не може сказати, що в Мінську на вулиці вийшла «п'ята колона». Адже всю «п'яту колону» він пересаджав до проведення

акції: вище було написано про 300 заарештованих за адміністративними та кримінальними статтями. Таким чином, Лукашенко залишився сам на сам із народом.

І головне гасло в цього народу нині: «Йди!».

Фактично по один бік гіпотетичних барикад залишився народ, а по другий — закритий міліцейськими щитами Лукашенка та його наближені. До того ж народ уже випробує щити на міцність.

МАЙДАН У БІЛОРУСІ? НІ, НЕ ЧУЛИ

Приблизно за тиждень до 25 березня я розмовляв із Мікалаєм Статкевичем — екс-кандидатом у президенти, «головним вуличним бійцем» білоруської опозиції, який відсидів п'ять років за вибори 2010-го. Він узяв на себе відповідальність за проведення заходів 25 березня, але так і не реалізував її. 24-го його помістили в СІЗО КГБ, звідки випустили 26-го (при цьому кагебісти не зізнавалися в його затриманні, і дехто в Білорусі згадав про «ескадрони смерті» та зникнення безвісти опонентів Лукашенки на початку 2000-х). Я запитав його про те, про що шумів інтернет: «Чи буде в Білорусі Майдан?».

«Майдану в Білорусі не буде, бо в білоруській мові немає такого слова», — відповів сміючись Статкевич.

А ось що в Білорусі буде, тепер навряд чи хтось візьметься спрогнозувати. Бо економіку дубинками не розженеш. Бо режим Лукашенки відчайдушно потребує грошей, але водночас він наочно продемонстрував Міжнародному валютному фонду, на що йдуть кредити: на водомети й броньовики. Переговори з МВФ можна вважати якщо не замороженими, то тимчасово зупиненими точно.

Напередодні 25-го до Москви злітала білоруська урядова делегація, намагаючись укотре домовитися про постачання в «синьооку» газу й нафти. Безрезультатно. Росія кредитів уже не дає не тільки Білорусі — нікому.

У Європі заговорили про відновлення санкцій проти Лукашенки та його оточення, якщо в Білорусі з'являться політ'язні. Якщо чверть сотні «бойовиків» найближчим часом не випустять, вони, в'язні сумління, будуть.

У ситуації економічного краху народний протест лише наростатиме. І Статкевич напередодні 25-го казав, що однією акцією справу не вирішиш, нині на владу потрібно тиснути «як удав, звужуючи кільце щоразу сильніше й сильніше, поки вона піде на реальні переговори». «Ми могли б знести цю владу однією акцією, але тоді є небезпека зовнішнього втручання з боку Росії», — міркував політик. А втратити незалежність ніхто не хоче.

Саме тому 25 березня в Мінську люди вийшли на День волі святкувати річницю утворення першої білоруської держави в новітній історії, а не «скидати кривавий режим». І тому з боку демонстрантів акція від початку мала мирний характер.

Якраз економіка й наближає Білорусь до того, що грошей може не вистачити навіть на оплату силовиків. «Тоді до нас цього кадра притягнуть уже зв'язаним», — казав Статкевич.

Наступна планова акція білоруської опозиції — «Чорнобильський шлях» ближче до 26 квітня. Але, швидше за все, справжню вуличну активність ми побачимо восени. Коли притисне ще дужче. ■

Увага, Білорусь

Едвард Лукас

Зовнішні спостерігачі схильні не звертати уваги на Білорусь. Більшу частину часу після здобуття нею незалежності країна живе в стані стагнації, репресивної політики й туманних та догідливих відносин із Росією. Час від часу вони перемирюються з випадковим непереконливим фліртом із Заходом. Але нині ситуація розпалюється, а НАТО та сусідні країни починають нервувати.

Найбільше занепокоєння викликають навчання «Запад-2017», які стартують на початку вересня в західних регіонах Росії та в Білорусі. Попередні подібні навчання — «Запад-2009» — уже вдарили по нервах: у них відпрацьовувалося вторгнення в країни Балтії, яким відбивали нібито наступ «націоналістів» на Білорусь. Навчання завершилися симуляцією ядерної атаки на Варшаву. Відтоді західну розвідку не раз тривожили раптові (позапланові) перевірки бойової готовності за участю не менш як 100 тис. солдатів. Для запланованих на вересень навчань замовили понад 4 тис. залізничних вагонів — це більш ніж потрібно.

ІНІЦІАТИВА ЩОДО «ДАРМОЇДСТВА» СПРЯМОВАНА ПРОТИ ОПОЗИЦІЙНИХ ЛІДЕРІВ ТА АКТИВІСТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЯКІ ЗДЕБІЛЬШОГО НЕ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ ПОВНОЮ ЗАЙНЯТІСТЮ

Під прикриттям «Западу-2017» Росія може навіть випробувати свій ключовий стратегічний постулат про те, що її непробивний «протиракетний купол» дає перевагу в протистоянні з країнами Балтії.

Україна теж хвилюється. Якщо деякі російські підрозділи після навчань лишаться в Білорусі, військовим стратегам у Києві доведеться перекинути й без того дефіцитні сили зі східного кордону на оборону здебільшого незахищеного північного.

Але в Білорусі ці навчання також непопулярні. Адже відносини її з Росією вже стали прохолодними. Мінськ запровадив безвізовий режим для мешканців країн Заходу, чим розлютив Кремль. Тепер росіяни налягають на тому, що Білорусь має терміново сплатити їм \$550 млн боргу за газ. Аляксандр Лукашенка налягає на тому, що навчання «Запад-2017» були відкритими для спостерігачів із НАТО.

Багато що свідчить і про втручання Росії в дедалі жвавішу внутрішню політику Білорусі. Нещодавня хвиля заворушень почалася як протест проти нового закону про «дармоїдство». Він кваліфікує людей, що не мають повноцінної роботи, як злочинців. Таким чином, білоруси, зайняті менш ніж наполовину, повинні щороку сплачувати штраф \$250. При цьому середня місячна зарплата в країні становить \$380. Ця ініціатива (що нагадує переслідування радянських часів) спрямована проти опозиційних лідерів та активістів громадянського суспільства, які здебільшого не працюють із повною зайнятістю. Лукашенка відклав запровадження закону. Проте проект спричинився до протестів і вилився в масштабні, за білоруськими мірками, демонстрації у День волі (25 березня відзначалася 99-та річниця проголошення недовговічної Білоруської держави, створеної до радянського періоду). Багато людей заарештовано.

Та складність ситуації не лише в опозиційних протестах проти авторитарної влади. Білоруські можновладці заявили, що викрили змову українських націоналістів, які за підтримки Заходу прагнуть влаштувати революцію в стилі Майдану. Це дуже неправдоподібно. Багато зовнішніх спостерігачів вважає, зокрема, що деякі частини нібито продемократичної опозиції в країні є маріонетками Кремля.

Довести це складно, проте дедалі більша кількість парамілітарних «казацких» угруповань із тінювим фінансуванням і цілями (вони називають себе «патріотами», але не відомо, що саме мається на увазі) промовисто свідчить про причетність Росії. На думку американського аналітика Пола Гобла, агенти російської розвідки видають себе за білоруських націоналістів-радикалів, щоб розпалити хаос у країні. До того ж Лукашенка не надто міцно контролює свої ж владні структури, що успішно інфільтровані Росією.

Вочевидь, Кремль підкладає дров до багаття. Російський коментатор Міхаїл Демурін нещодавно стверджував, що Захід намагається викрасти Білорусь зі стратегічної орбіти Кремля й «переформувати мізки» білорусів. Мовляв, протягом 25 років для цього реалізуються сотні американських і європейських проєктів, схожих на ті, що застосовувалися, аби «викрасти» Україну.

Тим, хто справді бере участь у фрагментованих і дуже помірних зусиллях західних країн, спрямованих на просування демократії в Білорусі, це твердження, мабуть, видасться компліментом. Але в будь-якому разі створення страшилки про Захід — це важливий етап для подальшого виправдання силової російської інтервенції. Тож уважно спостерігаємо! ■

Хімічна атака

Денис Казанський

Як російський демпінг може знищити галузь, що донедавна забезпечувала 8% українського ВВП

Українська хімічна промисловість перебуває в серйозній кризі. Країну заповнили дешевий імпорт мінеральних добрив з РФ, проти якого вітчизняні хіміки нічого не можуть удіяти. Річ у тому, що російські виробники активно демпінгують, маючи доступ до дешевої сировини, тоді як в українських такої можливості немає. Результатом цієї несподіваної експансії російських товарів може стати повна зупинка нашого хімпрому та знищення галузі.

Останніми роками в Україні склалася нова традиція: пишати тим, що ми більше не купуємо російського газу. Однак під час ближчого розгляду виявляється, що справи йдуть трохи інакше. Адже газ — головна сировина, яку використовують виробники мінеральних добрив. Отже, дешеві російські добрива — це все той-таки газ. Тільки надходить він до України не в чистому вигляді, а як складова продукції російського хімпрому. Природний газ становить близько 80% собівартості азотних добрив. А оскільки в росіян він свій і дешевий, то й добрива вони виробляють недорогі. Конкуруватиме з такою продукцією український виробник, тільки якщо держава допоможе йому і введе спеціальні заборонювальні мита.

Якщо в Росії підприємства хімпрому мають змогу купувати газ по \$70 за 1 тис. м³, то в Україні ціна для хіміків у кілька разів вища. До того ж причини такої різниці в ціні не до кінця зрозумілі.

Наприклад, ціна газу для державного Одеського припортового заводу в грудні 2016 року становила понад \$300 за 1 тис. м³ (7880 грн), при тому що вартість газу, який Україна купувала за реверсом у Європі, становила близько \$190 за той самий об'єм. Виходить, що Нафтогаз стягував за транспортування блакитного палива більш ніж \$100.

Тож не дивно, що державний завод за такої цінової політики не міг нормально працювати і загруз у боргах. Абсурд ситуації полягає у тому, що держава силами однієї своєї компанії (Нафтогаз) фактично вбивала іншу (ОПЗ). Тобто попросту перекладала гроші з однієї кишені в іншу. І все нічого б, якби таке перекладання не завдавало шкоди промисловості, не знижувало ВВП й не грало на руку виробникам добрив із країни-агресора.

У російських хіміків таких проблем немає. Саме тому їм не було складно захопити український ринок мінеральних добрив і швидко витіснити з нього місцевих виробників. За дани-

Сакральна жертва. Маніпуляції на хімічному ринку перетворюють ОПЗ із привабливого активу на баласт

ми Держстату, до війни, у 2012-му, виробництво мінеральних добрив в Україні сягало 7,5 млн т. У 2014-му воно помітно впало й мало показник 4,7 млн, а у 2015-му — 4 млн т. І якщо таке падіння на тлі 2012 року ще можна списати на війну та кризу, то як пояснити, що за перше півріччя 2016-го українські хіміки виробили тільки 1,2 млн т добрив? Адже 2016-й був явно успішніший порівняно з 2015-м за всіма показниками.

У цей час російський імпорт тільки набирав обертів. У 2015–2016-му Україна перетворилася з нетто-експортера мінеральних добрив на нетто-імпортера. 2015 року імпорт добрив

перевищив їх експорт на \$174 млн. 2016-го тенденція збереглась і пришвидшилася. Вийшло, що, поки Україна злазила з газової голки й шукала альтернативні шляхи закупівлі палива реверсом у Європі, вона непомітно підсіла на іншу голку — хімічну.

За даними видання «Дзеркало тижня», від 2012-го до 2015-го російський імпорт азотних добрив збільшився на 70% у вазі й на 30% у вартості. При цьому його ціна знизилася на 23,4%. А різниця між обсягом імпортованих закупівель за шість місяців 2015-го й відповідно 2016-го вже перевищила 1,5 рази при зниженні ціни тільки за один рік на 21,8%.

За даними сайту РБК, частка російського імпорту сьогодні становить близько 90% загального обсягу імпорту добрив в Україну. Це означає, що ми потрапили в тотальну залежність від продукції держави-агресора.

Таким чином, на вітчизняному ринку мінеральних добрив протягом останніх двох років спостерігається щось на зразок того, що раніше відбувалося на газовому. Через демпінг країна стала залежною від російської продукції. Причому така залежність прогресувала вже у воєнний період, коли мали б відбуватися зворотні процеси. І це найсумніше. Адже в той самий час Росія вела проти України торгову війну й закривала свої ринки для українських товарів.

У всьому світі в подібних ситуаціях прийнято рятувати національного виробника за допомогою антидемпінгових заходів. Сама Україна часто потрапляла в ситуації, коли такі заходи вводили проти наших виробників. Наприклад, жертвами антидемпінгових мит у різних країнах світу в різні роки ставали українські металурги та виробники труб. А США свого часу вводили заборонювальні мита на ті ж такі українські добрива, щоб захистити свого виробника й урятувати свої заводи від небезпечних конкурентів.

Що ж робить у відповідь на ці виклики Україна?

27 грудня 2016 року влада все-таки спробувала захистити українських виробників. Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі (МКМТ) установила факт демпінгового імпорту з РФ, визнала, що це шкодить вітчизняному виробнику, і вирішила ввести для росіян антидемпінгові мита.

«З огляду на те що РФ є основним постачальником добрив в Україні (80–90% загального обсягу), імпорт добрив за демпінговими цінами ставить українських аграріїв у небезпечну залежність від їх поставок у майбутньому. Непередбачене припинення ввезення російських добрив у односторонньому порядку може стати ще одним інструментом агресії РФ проти України в торговельній сфері», — було сказано в повідомленні Міністерства економіки. Там-таки підкреслили, що Україні необхідно диверсифікувати постачання добрив, щоб позбутися залежності від росіян.

Рішення було правильне як із політичного, так і з економічного погляду. А надто з огляду на те що сама Росія також давно заборонила більшість українських товарів й оголосила Києву

торгову війну. У всьому світі на такі кроки прийнято реагувати відповідним чином.

Однак потім сталася дивна історія. 13 лютого 2017 року, лише через півтора місяця після запровадження антидемпінгових заходів, та ж таки комісія МКМТ скасувала власне рішення, оскільки воно нібито «суперечить національним інтересам України».

Приводом для такого кроку став можливий зрив посівної кампанії. Український ринок знову був відкритий для російського демпінгу, і це призвело до того, що головні вітчизняні виробники мінеральних добрив — Рівнеазот, Дніпроазот, черкаський «Азот» та Одеський припортовий завод — зупинили виробництво. Перші три належать українським олігархам Дмитрові Фірташу та Ігореві Коломойському. Однак страждають від зупинки виробництва передусім не мільярдери, а прості робітники.

Ще зовсім недавно хімічна промисловість забезпечувала близько 8% ВВП України, але тепер вона опинилася під загрозою повної зупинки та знищення. І що дивує, шуму навколо цієї ситуації куди менше, ніж навколо нещодавньої блокади ОРДІЛО, хоча національні інтереси країни в цьому випадку страждають не менше.

Згасання хімічної промисловості не тільки веде до зменшення обсягів експорту та валютних надходжень, а й змушує Україну платити за постачання добрив росіянам. Що призводить до відпливу валюти з країни, а також збільшення масштабів безробіття.

У 2015–2016-му Україна перетворилася з нетто-експортера мінеральних добрив на нетто-імпортера. 2015 року імпорт добрив перевищив їх експорт на **\$174 млн**. 2016-го тенденція збереглась і пришвидшилася

У чому причина ситуації, що склалася? За інсайдерською інформацією, всьому виною аграрне лобі. Очевидно, що вільний доступ до дешевих російських добрив вигідний насамперед великим українським аграрним корпораціям, які в останні роки істотно наростили обсяги виробництва й посилити свій вплив. Схоже, українські аграрії у спілці з російськими хімічними олігархами пролобювали скасування невігідних для себе антидемпінгових мит.

Парадокс. Здавалося б, саме розвинений аграрний сектор має захочувати виробництво добрив усередині країни й давати стимули хімічній промисловості. А в реальності все відбувається навпаки.

Безумовно, дешеві добрива справді вигідні українському АПК й можуть збільшити рентабельність сільськогосподарських підприємств. Ось тільки платою за таку вигоду може стати крах українського хімпрому. А це означає, що Україна втратить ще кілька великих потужностей і закріпиться в статусі аграрної країни.

Важко уявити собі більш бажаний подарунок нашим ворогам. Але, на жаль, Україна робить цей подарунок власними руками, без примусу. І наслідки таких помилок можуть бути катастрофічними. ■

ГРАНТИ

Гранти

Hate speech

Юрій Макаров

За останні роки тільки лінивий у нас не ляв грантожерів, хоча в усьому світі половина культури, 90% громадської активності й 99% благодійних програм існують саме завдяки грантам, тож я буду останній, хто закликатиме обмежити цю сферу. Просто диявол, як відомо, у подробицях.

Ось приклад: США цьогоріч мають виділити понад \$400 млн, із них \$350 млн — військова допомога, а ще (увага!) додаткові \$54 млн — «на підтримку критично важливих реформ (боротьбу з корупцією, економічні перетворення й розвиток демократії)». Із подивом дізнався, що мало не половину бюджету НАБУ становить американське фінансування, і дуже хочеться вірити, що грантодавець простежить за ефективністю використання цих коштів. Непогано б іще отримати протитанкові «Джевліни», але й за це красно дякуємо — я без іронії!

Водночас пані Нуланд (та, що «печеньки») свого часу повідомила: у 1991–2013 роках Америка надала на підтримку демократії в Україні близько \$5 млрд. Те її інтерв'ю каналу CNN потрактували «за поребріком» як пряме визнання, що Штати просто-таки підготували Євромайдан, а оце вже повна дурня.

У згаданий період я кілька разів брав участь у різних конференціях, круглих столах, семінарах та панельних дискусіях на теми демократії, вочевидь, фінансованих Заходом. Частково із цікавості, частково тому, що не міг відмовити (якщо комусь хочеться знати, цілком безоплатно: не те щоб я був таким уже безсребником, просто ніхто не пропонував). Загальне враження — бляха. У сенсі «жесть». Щоразу для такого заходу орендували конференц-хол у пафосному готелі (навіть не уявляю вартості оренди), забезпечували синхронний переклад, кава-брейк, «жирну» поліграфію непотрібних брошур, а головне — привозили з різних країн по кільканадцять нікому не відомих спікерів, які мали навчити тубільців демократії та прав людини. Із таким розмахом витратити \$5 млрд не проблема (до речі, на Росію вони схожим чином бухнули цілих \$20 млрд, точніше \$19,6 млрд). Вихлоп — нуль, я навіть не пам'ятаю, щоб на Майдані зустрічав тих, із ким там тусувався, хіба що одного-двох. Можу помилятися або не бачити повної картини, але, за моїми враженнями, розбудова структури громадянського суспільства в Україні відбулася геть поза процесами «імпорту демократії».

Я готовий повторити: слово «грантожер» мені категорично не подобається, але серед тих, кого так називають, уже склався цілий прошарок істеблшменту, готовий бездумно впроваджувати те, чого їх навчили на семінарах і тренінгах. Особливо це відчувається в царині журналістики.

Припустімо, нам, українцям, справді не завадило б повчитися терпимості, але та «толерантність», де меншини — культурні, мовні, релігійні — мають чи не ширші права, ніж більшість, тут категорично не годиться (живий приклад — російськомовна меншість, до якої, до речі, я належу). Нам справді незайве було б зламати «скляну стелю» й хоча б вирівняти плату чоловіків та жінок за ту саму працю, а нам розповідають про необхідність громадських туалетів для «третьої статі» — їй-Богу, нещодавно чув! Ми мали б замислитися про інтеграцію населення окупованих територій, а нам — і це вже не жарти! — пропонується «почути інший бік» і уникати «мови ворожнечі», сумнозвісного hate speech. Культура діалогу (з ким?), пошук компромісу (щодо чого?) — ці меми потроху потрапляють у медіа-простір, і вже беркутівці на деяких ресурсах опиняються на одній дошці з героями Небесної сотні, а деєнерівські мавпи з гранатами — поруч із героями 128-ї бригади.

ІМПЛЕМЕНТУВАТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЦІННОСТІ ЛІВОЛІБЕРАЛЬНОГО ЗРАЗКА ОЗНАЧАЄ НЕ ПРОСТО БАВИТИСЬ ІМПОРТНОЮ ІГРАШКОЮ, А ВІДКЛАДАТИ НЕВІДОМО НА КОЛИ НАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ

Панівний у країнах Заходу ліволіберальний дискурс (наголос саме на другому складі) — плід зусиль передусім європейських інтелектуалів після Другої світової, які в такий спосіб намагались ідеологічно обезпечитися від тоталітаризмів першої половини ХХ століття. Те, що вони за результатом витворили, має небагато спільного зі свободою та демократією. Йдеться, з одного боку, про моральний релятивізм (усі висловлювання, всі «альтернативні факти» однаково важать, реальність як категорія не існує) та відмову від ідентичності (мультикультуралізм), а з другого — про чистісінький бюрократичний соціалізм, і ми це вже проходили, тільки не в такому парфумованому вигляді. Додамо ще неприхований, надавторитарний інституційний терор стосовно всіх, хто піддає сумніву таку шкалу.

Імплементувати в сучасній Україні цінності ліволіберального зразка означає не просто бавитися імпортною іграшкою, а відкладати невідомо на коли нагальний порядок денний. Ми маємо бути вдячні Заходу за багато речей: від позик до видавничих програм, від тепловізорів до лікування ветеранів, але це зовсім не означає, що слід із кайфом дозволити дурити собі голови. Краще справді прислали б «Джевліни». ■

Ще одна галузь економіки

Андрій Голуб

Залучення міжнародної фінансової допомоги давно перетворилося на окрему галузь української економіки з обігом у сотні мільйонів доларів. Однак розуміння суспільством процесів та прозорість цієї сфери украї недостатні

Понад €538 млн міжнародної технічної допомоги Україна залучила тільки у 2016 році. Такою цифрою оперує Мінекономіки (МЕРТ). Для порівняння: загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України торік становив близько €4 млрд.

Здавалося б, цифра півмільярда «не гривень» магічним чином привертає увагу до сфери, але це не зовсім так. В Україні популярні кілька міфів про «ненаситних грантожерів», які обстоюють іноземні інтереси на українському ґрунті, або ж про «відданих громадянських активістів», які на іноземні гроші єдині стають на вістря боротьби з клептократією. Кожен ладен обрати собі міф відповідно до власного світогляду. Натомість інформації та знань про те, як, чому й навіщо надходить міжнародна допомога, небагато.

Простий приклад — уже згадана цифра €538 млн. Насправді вона щонайменше неповна. Точну суму не знає ніхто. Мінекономіки у своїй статистиці враховує тільки ті проекти, які зареєстрували у відомстві. За оцінкою голови Департаменту координації міжнародних програм МЕРТ Олени Трегуб, частка неврахованих проектів сягає 40%.

Інше питання: а що взагалі вважати міжнародною допомогою? На сьогодні в Україні діє щонайменше п'ять постанов Кабміну, які це регулюють. Кожен із документів стосується окремого виду допомоги. Окрім постанови про міжнародну технічну допомогу (МТД) є постанови про бюджетну підтримку, про проекти міжнародних фінансових організацій (МФО), про Twinning і TAIEХ. Усе назване — окремі види міжнародної допомоги. Однак загального документа, який формував би правила гри для всіх учасників процесу, досі немає.

Ще одне питання — облік навіть зареєстрованих проектів. Нещодавно Мінекономіки запустило сайт openaid.gov.ua, на якому можна ознайомитися із загальною інформацією про проекти, що діють в Україні. Цифри на ресурсі можуть змінюватися ледь не щодня та різнитися на десятки мільйонів доларів. Це пояснюється тим, що одні проекти в певний день завершуються, а інші тільки на стадії обговорення.

«Ті цифри (на сайті. — **Ред.**) є приблизними, адже гроші виділено тільки на папері. Ми можемо сказати, умовно, що «підписано нових контрактів на суму 200 млн». Це означає, що деякі контракти триватимуть три роки, інші п'ять, а деякі можуть бути анульовані або припинені. Тут не можна казати, що ми взяли стільки-то коштів і вони прийшли», — зазначає Олена Трегуб. За її словами, у перспективі розглядається запровадження витонченіших систем, які здатні від-

стежувати реалізацію проектів у режимі реального часу. Тоді можна буде рахувати, скільки саме грошей міжнародних донорів обертається в Україні в певний момент. Проте казати, коли саме це станеться, зарано.

ВЗАЄМНА НЕДОВІРА

Станом на січень 2017 року, за інформацією МЕРТ, загальна сума діючих проектів міжнародної технічної допомоги Україні, залученої за весь час ведення статистики, становить майже €4,3 млрд. З них €1,87 млрд — допомога, яку надають уряди країн, решта — проекти міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, ЄБРР або НАТО. Крім того, є ще кредитні проекти міжнародних фінансових організацій.

ПІК НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ ПРИПАВ НА 2015-Й, КОЛИ ВОНА ЗРОСЛА МАЙЖЕ ВДВІЧІ ПОРІВНЯНО З РОКОМ РАНИШЕ. ВЖЕ У 2016-МУ ПОЧАВСЯ СПАД

Нині законодавство не вимагає реєструвати всі проекти міжнародної допомоги, однак така реєстрація надає певні переваги, головна з них — звільнення від оподаткування. Причина, з якої не всі поспішають реєструвати проекти через Мінекономіки, — взаємна недовіра між фінансовими донорами та державними органами України. Та сама причина й законодавчої неврегульованості цього поля.

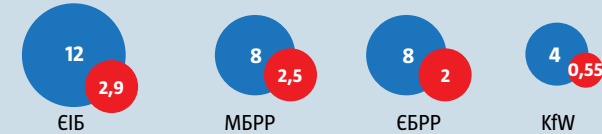
Окрім технічної процедури звільнення від податків та зборів є ще питання координації під час реалізації проектів. Фінансові донори, які офіційно реєструють проекти, змушені також співпрацювати з відповідними державними органами та коригувати плани відповідно до їхніх зауважень. За словами співрозмовників *Тижня* з досвідом роботи в кількох міжнародних організаціях в Україні, часто це призводить до нав'язування партнерів по проекту: «Був навіть прецедент, коли українські компанії прихилили до міжнародного донора й просили відкласти виділення коштів. Пояснювали, що їх просто розпорощать. У результаті вони неофіційно домовилися запроваджувати проект поступово. Те, що за три роки хотіли зробити, триває вже п'ять. Але краще так. Ми не можемо зовсім відмовитися від співпраці з державними органами, однак намагаємося зважено підходити до вибору партнерів».

З боку держави відповідають, що проекти часто дублюють один одного. «Наприклад, нам приносять проект, який хочуть звільнити від податків, а

Зареєстровані проекти міжнародної технічної допомоги, січень 2017 року, € млрд

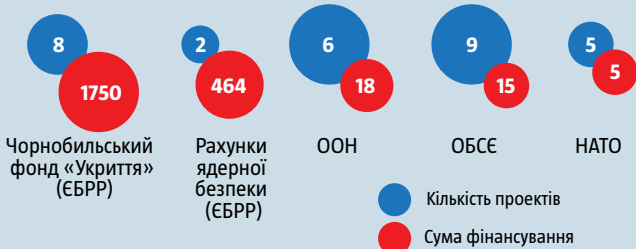
Проекти міжнародних фінансових організацій, січень 2017 року, € млрд

Найбільші фінансові донори України, січень 2017 року, € млн

Найбільші міжнародні організації-донори, січень 2017 року, € млн

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

ще хочуть отримати візи для своїх фахівців. Однак ми бачимо, що проект абсолютно неkoordinований із тими, хто розробляє політику в певному секторі, й вони роблять дещо таке, що вже виконують інші або що ми самі вже виконали. Тому кажемо, що їм слід змінити проект і тоді ми його зареєструємо», — розповідає Олена Трегуб.

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ

Питання ефективності міжнародної фінансової допомоги не унікальне для України. Дискусія щодо цього точиться в усьому світі. Історія становлення сучасної системи міжнародної допомоги сягає часу закінчення Другої світової війни, а остаточних рис вона набула у 1960–1970-ті роки. Наприклад, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) створив президент Джон Кеннеді у 1961-му. Світовий банк запрацював ще раніше, у 1945-му, Європейський інвестиційний банк — у 1958-му. Фактично відтоді в цій царині не відбулося жодної глибокої реформи, хоча такі намагання й були. У 2005 році в Парижі ухвалили Декларацію щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги. На сьогодні це один із основних документів, що регулює галузь у світі. У ньому закладено низку індикаторів та програмних цілей, яких мають дотримуватися донори. Однак у кожній країні міжнародна допомога має свої

характерні риси. Вони залежать від рівня розвитку місцевих інституцій з боку як громадянського суспільства, так і держави.

Чи не найголовнішою проблемою України, на думку співрозмовників **Тижня**, є брак державної стратегії використання міжнародної допомоги. Наприклад, у вже згаданій паризькій декларації вказано, що міжнародні донори не мають права запроваджувати проекти, які суперечать місцевим стратегіям.

У 2015 році президент видав Указ про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», яка передбачає запровадження 62 реформ і програм у різних напрямках розвитку держави. Така стратегія мала стати відповідним індикатором і для міжнародних донорів, однак цього не сталося.

«У нас проектного менеджменту як такого немає. Ми хочемо грошей, але не знаємо, на що саме. Нам Європа або США кажуть: зробіть перелік відповідно до проекту, випишіть чітко, скільки й на що грошей вам треба, щоб ми бачили кошторис. Це повинен робити український уряд. Наприклад, із дорогами. У нас немає пріоритетності їх ремонту та будівництва. Буває так, що чиновник захотів зробити дорогу в селі, бо там його мама живе чи бабуся, то ми робимо. І так за всіма напрямками», — розповідає співрозмовник **Тижня**, який співпрацює з міжнародними організаціями.

За його словами, стратегією можна називати чітку карту для використання як міжнародними організаціями, так і приватними інвесторами: «Він відкриває таку карту й обирає, що підходить саме йому: бачить обсяг робіт і необхідні ресурси. Рахує, чи потягне це сам, чи необхідно шукати партнерів».

З тим, що бракує державної стратегії з міжнародної допомоги, погоджується й Олена Трегуб: «В Україні навіть на найвищому рівні не було фактично жодного стратегічного документу, який вони (міжнародні донори. — **Ред.**) своєю мовою називають «план розвитку». У нас були угода про асоціацію з ЄС, меморандуми з МВФ, «Стратегія-2020» і План дій уряду, який тільки на рік роблять. Жоден із цих документів не підходить. Їм необхідна загальноприйнята стратегія розвитку, яка розписана за пріоритетами, і не на рік, і не «загалом», а з конкретними індикаторами на три роки».

У таких умовах зрозуміти процеси для стороннього ока майже неможливо, натомість кожен грає за власними правилами. Усі міжнародні організації щороку оновлюють власну стратегію діяльності в певній країні, відповідно до якої беруть участь у проектах. З українського боку кожне відомство на власний розсуд вирішує, куди потрібно витратити кошти. Ситуативно виділяється ресурс, і окремі відомства ухвалюють рішення, зокрема про відкриття баз даних та формування карт розвитку на місцевому рівні.

«Приходять великі пакети допомоги, а ті, хто сидить у Києві та відповідає за розподіл, думають: «А на що б вам дати — на реформу митниці чи на реформу держслужби?», — каже Трегуб. За її словами, зараз уряд працює над створенням середньострокової стратегії, і ця робота вже на завершальному етапі. Поки документа немає, у галузі сформувався хаос. Така ситуація стає найкращою поживою для корупції.

Інший бік проблеми — відстежування ефективності проектів, які вже реалізують. Оскільки в Україні немає загальної стратегії, то немає й

параметрів, відповідно до яких можна робити висновки про ефективність їх запровадження.

Коли йдеться про аудит проектів, кожна організація самостійно визначає ці правила. Здебільшого або наймають зовнішнього аудитора на конкурс, або, якщо проекти закріплено за органом, який представляє донорів в Україні, він виділяє аудиторів на свої контракти з-поміж працівників. Якщо йдеться про зовнішній аудит, то послуги аудитора оплачуються з коштів проекту. Наприклад, із 2003 по 2014 рік в Україні реалізовували доволі великий міжнародний інвестиційний проект розвитку системи державної статистики. Проект вартістю майже \$48 млн фінансували спільно Світовий банк, МБРР та український уряд (виділив \$5 млн від загальної суми). На сайті Держстату досі можна знайти, зокрема, аудиторський звіт про проект, підготований фахівцями міжнародної компанії BDO (стосується додаткового фінансування позики розміром \$9,5 млн). Із нього можна отримати інформацію про те, що аудит замовив та оплачує Світовий банк із коштів самої позики. Вартість аудиту станом на 2014 рік дорівнювала 50 тис. грн. Загалом висновок аудиторів зводиться до того, що нецільового використання коштів не виявлено. Такі аудити стосуються тільки фінансового аспекту реалізації проекту. Вони не можуть і не покликані давати відповідь на інше запитання: наскільки поліпшилася ситуація з веденням статистики в Україні після його завершення? На тому самому сайті Держстату є розділ з описом проекту, у якому зазначено, що його «здійснено», а далі перераховані завдання. На ресурсі Світового банку можна знайти ширший комплексний звіт про реалізацію проекту, згідно з яким основних його цілей було досягнуто, а деякі навіть перевершено. Однак в обох випадках об'єктивних індикаторів немає. Наприклад, у звітах йдеться, що зменшиться кількість форм, які слід заповнювати для ведення звітності, але не вказано, на скільки відсотків і яких саме.

Значні масиви інформації про реалізацію проектів отримує також Мінекономрозвитку. Йдеться про копії документації та звітів. Однак держава цю інформацію фактично не аналізує через брак ресурсів. Виходить, що за реалізацію проектів, за аудит та за відстежування ефективності відповідає одна сторона.

За словами Трегуб, метою України є система управління міжнародною допомогою, як у країн-кандидатів на членство в ЄС. Ця система передбачає, що всі етапи проходження грошей зосереджені в руках самої держави. Як приклад вона наводить Туреччину, де до недавнього часу керували проектами не делегації міжнародних донорів, а сама держава. Водночас така модель потребує розвиненої державної системи менеджменту публічних фінансів.

Своєю чергою, представники донорів бояться, що зростання важелів впливу держави призведе до зловживань, а також гальмування запровадження проектів. При цьому опитані **Тижнем** представники міжнародних організацій визнають, що навіть негативні аудити зрідка призводять до серйозних наслідків: «Був випадок, коли з України надійшов жакликий аудиторський звіт про проект. Там було нецільове використання коштів. У результаті з-за кордону спрямували додаткові гроші, щоб закрити баланс під нуль. Жакликий звіт лишився, але далі справа не пішла».

Ще однією проблемою контролю за ефективністю є знання та освіченість населення в питаннях між-

Залучені кошти міжнародної технічної допомоги у 2016 році за напрямками, € млн

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗОК.В.Є. ІМНІДОВОЄ

народної допомоги. За словами Олени Трегуб, люди на місцях переконані, що потрібно бути вдячним просто за те, що гроші виділили: «Як мені розповіла одна директорка дитсадка, у якому за гроші міжнародної допомоги зробили дуже неякісний ремонт, «дарованому коню в зуби не заглядають». Посадовець додає, що брак знань зумовлений також тим, що Україна ніколи сама не була донором міжнародної допомоги. У Японії, наприклад, є курс для школярів «Офіційна допомога розвитку і навіщо вона нам

потрібна». Там дітям пояснюють, навіщо їхня країна роздає гроші по всьому світу.

Нарешті, співрозмовники **Тижня** називають поміж проблем складність порівняння проектів у різних секторах. В Україні багато людей знають про гранти на розвиток громадянського суспільства. Різноманітні антикафе, хаби та медійні проекти коштом міжнародних донорів масово відкриваються в різних містах. Також серед успішних таких прикладів називають систему ProZorro.

Загалом сектор «Урядовання та громадянського суспільства» (у ньому реалізують більшість згаданих у попередньому абзаці проектів. — **Ред.**) займає позицію за залученою торік МТД. У 2014-му уряд США через USAID почав реалізовувати проект під назвою «Українська ініціатива з підвищення впевненості». Під нього виділили чималу суму — \$36,5 млн на три роки. Учасниками на сьогодні стали 57 організацій із п'яти областей. Серед них школи, благодійні фонди, медійні організації. Кожна з них отримує невелику частину грошей під дрібні цілі: музичні фестивалі, тренінги або ремонти в школах. Водночас існують масштабні проекти інвестицій вартістю сотні мільйонів доларів у різні галузі, зокрема в покращення безпеки на ядерних об'єктах України, виконавцями яких виступає лише кілька організацій.

Порівнювати такі проекти за однією шкалою ефективності неможливо, однак парадокс у тому, що ремонт або фестиваль на місцевому рівні набагато помітніший для простих людей, ніж розвиток інфраструктури АЕС. За словами Трегуб, на сьогодні в Україні немає жодних об'єктивних досліджень про ефективність надання допомоги за секторами. За її словами, міжнародні організації уникають інвестицій у сектор ІТ через ризики великих утрат. Уже є два приклади фактичного провалу таких проектів у Мінсоцполітики.

«Загалом є складні й прості проекти. Наприклад, вам дали €20 тис. на обмін студентами між Угорщиною та Україною. І ваш проект на 100% ефективний. Бо українські студенти побували в Будапешті, а угорські — у Києві. Однак якщо проект на будівництво дороги вартістю \$30 млн, то все складніше. Коли ви почали наймати підрядчиків, виявилось, що нібито надана місцевою владою земля перебуває в спірному становищі, люди подали в суд проти використання її під дорогу. Відповідно проект уже затягнувся щонайменше на рік, ви платите великі гроші консультантам, юристам, відповідно ефективність уже точно не буде 100%. Так сталося, бо проект складний. Сектор молоді й освіти легкий. Але питання в тому, чи ви хочете мати жорстку інвестицію після проекту, чи м'які навички. Або ще є нібито ефективні проекти навчання чиновників м'яких навичок. Потім виявляється, що ті посадовці свої нові навички або не використовують, або їх уже звільнили з посади», — каже Трегуб.

ВНУТРІШНЯ КУХНЯ МІЖНАРОДНИХ ДОНОРІВ

Незважаючи на серйозні проблеми в державних органах, які часто гальмують проекти, діяльність міжнародних організацій також увиликає чимало запитань. Передусім ідеться про умови реалізації проектів і використання грошей та ланцюги посередників. Виникають питання щодо ресурсів, на які виділяють кошти. Значна частина грошей витрачається на зарплату або оплату послуг певного консультанта.

«Це відбувається приблизно так. Ви (умовно) виробляєте капелюхи й приходите отримати грант на розвиток виробництва. Вам його видають, але в документах прописано, що обов'язково маєте взяти оплачувану консультацію в певного експерта. Її вартість зазвичай фіксована і не найнижча. Понад те, цей експерт ще й у більшості випадків про капелюхи знає менше, ніж виробник, однак згідно з умовами проекту позбутися його послуг не можна», — розповідає співрозмовник **Тижня** з міжнародних організацій.

Значну частину міжнародної допомоги надано під державні гарантії повернення грошей. Якщо це міжнародний інвестиційний проект, як у випадку з Держстатом, виплати за цим проектом Україна здійснюватиме з 2020 року. Допомога Міжнародних фінансових організацій взагалі є кредитом, який доведеться виплачувати. Також Україна, за умовами деяких проектів, мусить повертати гроші в разі їх анулювання.

«Хоч і дипломатично, але держава все ж повинна стежити за використанням коштів. Саме тому МЕРТ і вимагає план закупівель, щоб бачити, скільки відсотків іде на зарплати. Добре, якщо це 30%, а бували випадки, коли більш ніж половина коштів проекту. Тоді нам із цього користі немає. Бувало й таке, що отримувачі зарплат перебували в США, Великій Британії чи Німеччині», — каже Олена Трегуб.

Загальна сума діючих проектів міжнародної технічної допомоги Україні, залученої за весь час ведення статистики, становить майже **€4,3 млрд**

Не менше запитань виникає і до посередників на стадії реалізації проекту. Якщо йдеться, наприклад, про міжнародну технічну допомогу, то процес виділення коштів такий: донорська організація не сама контролює втілення в життя проекту, а через посередницьку компанію, яка й забезпечує реалізацію на місці. Вже цей посередник співпрацює з реципієнтом — тим, хто одержує міжнародну допомогу згідно з проектом або програмою. По факту відбувається розрив між замовником та отримувачем послуг: Світовий банк ніколи не дізнається, чи отримав допомогу фермер Петро з України й наскільки вона була потрібною, адже і контакти, і дослідження ефективності проекту відбуваються через компанію-посередника. Такі структури переважно оформлені як дослідницькі інститути, фонди або компанії з надання консультаційних послуг.

За словами Олени Трегуб, пік надання міжнародної фінансової допомоги Україні припав на 2015-й, коли вона зросла майже вдвічі порівняно з роком раніше. Вже у 2016-му почався спад. «Хоча остаточного повернення не буде. Все одно буде більше, ніж до Революції гідності», — прогнозує вона.

Представниця МЕРТ каже, що нині все ж готується до подання законопроект «Про міжнародну допомогу», який нарешті уніфікує поняття та створить рамкові правила гри в галузі. З донорами, які до того виступали проти обов'язкової реєстрації проектів через тиск держави, нібито «досягли компромісного варіанта». Щоправда, ухвалити такий закон намагалися вже двічі, й обидві спроби провалилися. Тепер слід чекати на нові компроміси. ■

Хвороби донорів

Анна Корбут

Як змінюється роль міжнародної допомоги в зовнішній політиці

Риба, а не вудка. Хлопчики рибалють сітками, закупленими й розданими для боротьби з малярією. Щоб таких випадків було менше, допомога має сприяти також створенню робочих місць, розвитку приватного сектору

У 1920–1930-х роках країни на кшталт Франції чи Британії вже регулярно виділяли міжнародну допомогу. Вона надходила їхнім колоніям в Африці, Латинській Америці, Азії та здебільшого зосереджувалася на побудові інфраструктури: доріг, портів, залізниць. Із часом колишні колонії ставали дедалі більш незалежними від метрополій, але допомога не припинялась. У 2015-му, за даними Комітету з питань сприяння розвитку ОЕСР, Франція була четвертим за масштабами донором офіційної допомоги, спрямованої на сприяння розвитку (стандартний показник, що охоплює державну допомогу, націлену на розвиток економіки або підвищення добробуту в країні-реципієнті; частково складається з пільгових кредитів). А роком раніше вона на рівні закону визначилась із пріоритетними напрямками для цих коштів. Французький уряд виокремив 16 країн, які з огляду на бідність мали отримати щонайменше 50% усіх грантів. Серед них тільки дві не мали французької мови у статусі державної, тільки три не були раніше французькими колоніями і всі належали до Міжнародної організації франкофонії. Велика Британія у 2015-му виступала найбільшим у Європі донором офіційної допомоги, націле-

ної на сприяння розвитку. У 2014-му серед найбільших реципієнтів допомоги Лондона лише дві країни не були колишніми його колоніями.

Загалом сучасна архітектура міжнародної допомоги почала вибудовуватися понад 70 років тому, починаючи із заснування бреттон-вудських інституцій (Світовий банк, МВФ) у 1944-му та інавгураційної промови Трумена в 1949-му. У роки після Другої світової війни як найбільший донор міжнародної допомоги на арену вийшли США. Вони стартували з планом Маршалла для Європи, а надалі їхню міжнародну допомогу почала формувати холодна війна.

«Трумен робить крок до порятунку народів від червоного правління. Просить \$400 млн на допомогу Греції та Туреччині. Конгрес не без бою, але, швидше за все, погодиться». Це заголовок із передовиці The New York Times за 12 березня 1947 року. У зверненні тодішнього господаря Білого дому йшлося і про те, що «грецький уряд попросив допомогу досвідчених американських управлінців, економістів і технічних працівників, аби гарантувати, що фінансове та інше сприяння, надане Афінам, буде використане ефективно для створення стабільної та самодостатньої економіки, удосконалення державного управління».

Згодом, у 1950 році, Труменова Програма четвертого пункту пройшла в американському Сенаті з перевагою лише в один голос. Вона передбачала підтримку незможних країн у боротьбі з бідністю, нарощуванні виробництва, розвитку в умовах саме капіталізму, а також демонстрацію переваг демократії та підтримку в боротьбі за неї. Негласна, але одна із ключових цілей цієї програми та підтримуваної надалі політики США полягала в тому, щоб стримувати вплив комунізму й Радянського Союзу у світі, формувати альянси, лояльні до американського полюса. Адже що переконливіше країни виривалися б із бідності, то менше принад бачили б у комунізмі. А це ставали б ринками для американських товарів.

Тоді програма, щоправда, викликала чимало критики як у США, так і за кордоном. В Америці підприємці та виробники сільськогосподарської продукції вважали, що вона допомагатиме іншим країнам на шкоду своєму бізнесу. А за кордоном з'явилися підозри, що така допомога стане черговим виявом економічного імперіалізму й обернеться грабунком природних ресурсів бідніших країн на користь західної індустрії.

Утім, зрештою міжнародна допомога на десятиліття стала одним із трьох фундаментальних компонентів безпеки США: у кожній національній стратегії безпеки від 2002 року їй належало саме таке місце, після оборони та дипломатії.

НОВІ АКЦЕНТИ

Приблизно наприкінці 1960-х підхід до міжнародної допомоги серед донорів почав змінюватися. Роберт Макнамара, який у 1968-му став головою Світового банку, наполягав на тому, що донорські програми мають відповідати базовим потребам людей (забезпечення якості води, санітарних умов, освіти, медицини тощо). Почалось активне обговорення того, чому деякі країни залишаються вкрай бідними й чи можливий економічний розвиток у них узагалі. Так акцент допомоги зміщувався в бік більш гуманітарного.

Ще один злам у її філософії стався наприкінці холодної війни. Донори дійшли консенсусу: задля її більшої ефективності допомога має бути оптимально узгоджена з урядами країн-реципієнтів. Це посприяло й дедалі активнішому залученню місцевих громадських організацій у країнах, куди спрямовували гроші. 1990-ті роки з тогочасними конфліктами та всіма їхніми наслідками для життя людей і розвитку країн ще більше змістили акцент міжнародної допомоги з геостратегії на безпеку людини, на прямий зв'язок між бідністю й безпекою. І на подолання злиднів із попутним будівництвом ефективного управління в постраждалих країнах. На прикладі Афганістану чи балканських держав стало зрозуміло, що замало знайти кошти на забезпечення невідкладних потреб. Не менш ключовими є ресурси, спрямовані на дальшу відбудову постраждалої країни та підтримку уряду, що має втриматись у повоєнних умовах. Найяскравішою ілюстрацією до цієї тези останнім часом стала міграційна криза, коли тисячі біженців та мігрантів із Близького Сходу й Північної Африки поїхали до Європи. У 2015 році на одній із європейських безпекових конференцій тодішній прем'єр Британії Девід Кемерон сказав, що пріоритетом має бути не так прийом приїжджих у

багатших країнах, як допомога, яка змінить ситуацію в них удома, аби їм не довелося тікати.

Власне на цей момент як один зі знакових в еволюції міжнародної допомоги звертають увагу автори звіту «Робити добре чи робити краще» («Doing good or doing better») від нідерландського аналітичного центру WRR (Наукова рада з державної політики). У 1980–2000 роках основний інституційний розкол у цій сфері пролягав між так званим вашингтонським консенсусом (тобто баченням розвитку Світовим банком, МВФ та СОТ) і підходом, орієнтованим на розвиток людського потенціалу (Програма розвитку та інші агенції ООН, уряди країн, що розвиваються). А ще між прихильниками розвитку за допомогою державних інструментів та механізмів ринку. Але у XXI столітті аналітики прогнозують зміну парадигми. Зумовлена вона оновленням контексту: на мапі світу постають молоді індустріалізовані країни, дедалі активніші гравці світової економіки (як-от учасники БРІКС). Іще одна фундаментальна зміна — перехід від принципу «вас розвивають» до «ми розвиваємося», тобто агенти розвитку переміщуватимуться від центрів метрополій до власне країн, що розвиваються.

ГРОШЕЙ ЗАБАГАТО БУВАЄ

Скільки існує міжнародна допомога, стільки не вщухає її критика. Особливо виразна вона сьогодні, коли після шести десятиліть і мільярдів доларів фінансування з'являються повідомлення про чотири держави Африки на межі голоду, війни на Близькому Сході та урядову корупцію в країнах, що розвиваються. Автори згаданого звіту наводять деякі цифри: економічне зростання в Африці в 1980–1990-х із допомогою було нижчим, ніж у 1960–1970-х без неї. Багато країн регіону досі дуже залежать від допомоги: у деяких вона становить третину ВВП, а три чверті державного бюджету формуються з донорських грошей. Тим часом країни, які за останній період демонстрували значне зростання, на кшталт Китаю, Індії чи В'єтнаму досягли цього здебільшого без допомоги Заходу, а часто й у супереччя її постулатам. Утім, до успішних прикладів реалізації допомоги автори звіту зараховують країни Східної Європи (де інвестиції Єврокомісії поліпшили економічний, соціальний і демократичний ландшафт), європейські держави після Другої світової, що виграли від плану Маршалла, а також Грецію, Іспанію, Португалію та Ірландію, які в 1970-х роках розвивалися завдяки трансфертам ЄС.

Різницю між прикладами з Африки й, зокрема, Європи ілюструють аргументи захисників та критиків міжнародної допомоги. Економіст Джеффри Сакс, який нині очолює Інститут Землі Колумбійського університету (аналітична організація, що працює над темами сталого розвитку й боротьби з бідністю на планеті), наводить приклад фінансування охорони здоров'я. У ній за останні 15 років стався найбільший прорив у сенсі обсягу та якості. Для координації міжнародних зусиль було створено глобальні фонди боротьби із хворобами, які набували катастрофічних масштабів у бідних країнах. Як приклад — на початку століття малярія була на передньому краї світової дискусії про допомогу, як нагадує Сакс у статті для Foreign Policy. Тоді міжнародні експерти й організації розробили комплексну стратегію боротьби з нею. Кампанія передбачала закупівлю для жителів бід- ▶

них африканських країн сіток, просочених якісною речовиною, що відлякувала б від їхніх ліжок комах. Якесь частина місцевих домогосподарств могла тоді виділити мінімальні гроші на сітки, але на цю суму можна було придбати хіба що найдешевший продукт, оброблений низькосортною рідиною, яка зникала після першого прання — і переносники хвороби знову бралися за своє. Натомість донори мобілізували серйозні кошти, щоб закупити якісний товар у великих масштабах. Для регіонів, уражених малярією, масово придбали нові, якісніші ліки на заміну традиційним, до яких у збудника уже розвинулася стійкість. Тож за 2000–2012 роки смертність від малярії серед африканських дітей віком до п'яти років упала на 51%. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, впродовж 2000–2015 років летальних випадків загалом поменшало на 48%. До речі, в Україні сьогодні поширюється туберкульоз, стійкий до традиційного лікування. У цьому випадку подібна добре спланована допомога теж була б реальною корисною.

Критики звертають увагу на інший аспект: вони не проти допомоги як такої. Але вважають не менш важливим власне розвиток уражених бідністю, хворобами та корупцією регіонів, а не тільки реагування на безпосередні виклики. Адаже врешті саме розвиток робить зміни на краще незворотними. Економіст Дамбіса Мойо із Замбії, авторка скандальної книжки «Мертва допомога: Чому вона не працює; альтернативний шлях для Африки» («Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There is Another Way for Africa»), критикує систему міжнародної допомоги, бо та не сприяє розвитку економіки, бізнесу й інвестицій у країнах-реципієнтах. Тут варто сказати, що Мойо говорить власне про Африку й найбільше її критика акцентується на багатомільярдній допомозі урядам країн, особливо якщо ті корумповані або витрачають гроші неефективно. «На жаль, система допомоги в багатьох випадках дозволяє урядам бути лінівими, не зосереджуватися на розвитку приватного сектору», — каже вона в інтерв'ю для CNBC. Тобто ті ж такі сітки від комах — це добре. Але, коли їх виробляють у країні-реципієнті й створюють там робочі місця, це забезпечує ще й сталість та розвиток, на які згідно з початковим задумом орієнтувалася міжнародна допомога. «Допомога як така не створює в Африці робочих місць, стимулів розвиватися економічно, а отже, не бореться з бідністю. Тобто діє як тимчасовий пластр, але не як ліки від хвороби», — підсумовує Мойо.

Пол Кольєр, професор економіки у Школі управління Блаватніка в Оксфорді та колишній очільник Групи дослідження розвитку Світового банку, стверджує, що масштаби бідності у світі справді зменшуються. Але «найбідніший мільярд» опиняється в пастці з чотирьох складових: конфліктів, природних ресурсів, поганого сусідства та неякісного управління. Тож Кольєр пропонує перенести акцент політики розвитку на інструменти, які допоможуть звільнитися із цієї пастки. І тут самою допомогою аж ніяк не обійтись. На думку експерта, реально вона може спрацювати тільки в поєднанні з торговельною політикою, що даватиме переваги нерозвиненим країнам (а це сподобається не всім на Заході), новими законами проти корупції, міжнародними угодами, які зобов'язуватимуть уряди-реципієнти до дій, і навіть добре продуманими військовими інтервенціями.

ПЛАТИТИ ЧИ НЕ ПЛАТИТИ?

Сьогодні бачимо чергову хвилю перегляду міжнародної допомоги. У США Дональд Трамп у проекті бюджету на 2018 рік запропонував серйозне зменшення фінансування дипломатії та допомоги, зокрема і внесків Америки до міжнародних організацій, особливо ООН. Ще під час кампанії і він, і деякі ЗМІ говорили, що багатомільярдну допомогу, особливо хронічно бідним африканським країнам, а ще близькосхідним і ворожим до США, слід фундаментально переглянути, адже її структура застаріла, сама вона неефективна, і краще спрямувати ці гроші на посилення національної безпеки, а не на підтримання стабільності в зовнішньому світі. Утім, відповідну бюджетну пропозицію Трампа зустріли критикою і республіканці загалом, і представники його ж таки команди. Один із аргументів: збільшення на 10% оборонного бюджету за рахунок коштів на дипломатію та міжнародну допомогу не змінить серйозно військову диспозицію США, але дуже знекривить м'яку силу країни. Про це, зокрема, заявили очільники Держдепу Рекс Тіллерсон та Мініборони Джеймс Меттіс. Останній висловився так: «Якщо ви не фінансуватимете повністю Державний департамент, мені доведеться купувати більше патронів... Що більше вкладаємо в дипломатію Держдепу, то менше, хочеться сподіватися, доведеться вкладати у військовий бюджет, аби долати наслідки виходу Америки з міжнародної арени».

ДО УСПІШНИХ ПРИКЛАДІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ЗАРАХОВУЮТЬ КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ДЕ ІНВЕСТИЦІЇ ЄВРОКОМІСІЇ ПОЛІПШИЛИ ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ І ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ), ДЕРЖАВИ, ЩО ВИГРАЛИ ВІД ПЛАНУ МАРШАЛЛА

Насправді наслідки, про які казав Меттіс (і стосується це не тільки американської допомоги), бачимо в реальності вже сьогодні. Наприклад, на Балканах за заповнення пустоти, що виникла внаслідок апатії ЄС, починають активніше боротися Росія і Туреччина. На Близькому Сході Кремль також намагається завойовувати ніші там, де США й Захід загалом відступають або вичікують.

Китай упевнено заходить із допомогою в Африку: це його стратегічний напрямок. У 2009 році на країни континенту припало 47% сукупної зовнішньої допомоги Піднебесної. Основними об'єктами її пільгових кредитів є транспортна інфраструктура, склади, енерговиробництво, промисловість, шахти, будівництво. Деяких гравців ці тенденції спонукають до дії. ЄС звертає пильнішу увагу на Балкани. Не перестає він підтримувати й Україну. Трамп іноді пом'якшує риторику про міжнародну допомогу та її роль для ситуації у світі, хоча динаміку заяв і реальних дій у його випадку передбачити важко.

Тим часом Києву було б добре визначити пріоритети, які допомогли б максимально вигідно застосувати пропоновані кошти. Адаже в неясному використанні міжнародної допомоги, за яке її так критикують, великою мірою винні й самі реципієнти. ■

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

КАФЕДРА КОМПОЗИЦІЙ, ІНСТРУМЕНТУВАННЯ ТА
МУЗИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ
МУЗИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ ІМ. П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

АСОЦІАЦІЯ
ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНОЇ
МУЗИКИ ПРИ
КИЇВСЬКОМУ СПІЛСІ
КОМПОЗИТОРІВ
УКРАЇНИ

МІЖНАРОДНІ ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНІ МАЙСТЕРНІ

ДО 20-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАФЕДРИ ТА МУЗИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА СТУДІЇ ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНОЇ МУЗИКИ

7 – 8 КВІТНЯ 9.30 – 18.00
ФОЙЕ МАЛОГО ЗАЛУ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

7 – 8 КВІТНЯ 19.00
МАЛИЙ ЗАЛ
КОНЦЕРТИ ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНОЇ
МУЗИКИ

9 КВІТНЯ 10.00 АУД.40
МАЙСТЕР-КЛАС ПРОФЕСОРА
МАРЕКА ХОЛОНЕВСЬКОГО (PL)

STEFANO GERVASONI (IT)
LUIGI GAGGERO (IT)
PANAYIOTIS KOKORAS (GR/US)

ПАВЛО ПАГУЛОВ
ОЛЕНА ДЯЧКОВА
ВІКТОР ПУШКАР
ІЛІЯ РАЗУМЕЙКО
ГАННА ЮФЕРОВА
СВЯТЕН ПЕТРАЧЕНКО
ТЄТАНА ТУЧИНСЬКА
ОЛЕНА КОВАЛІНАС
МІКОЛА КОВАЛІНАС
ВАЛЕРІЯ ЖАРНОВА
АНДРІЙ БОЛДАРЕНКО
СТАНІСЛАВ БОРИЩІНСЬКИЙ
ГЕОРГІЙ ПОТОПІЛЬСЬКИЙ

АНТОН СТУК
ЮРКО БУЛКА
ОЛЕСЯ ГАЛАС
АЛІСА КОБЗАР
КАТЯ ОЛЕНЧУК
НАЗАР СКРИПНИК
ІГОР СТЕЩУК
СЕРГІЙ ПЕОНТЬЄВ
НАСТЯ ВОРОБІЙОВА
ОЛЕКСАНДР ЧОРНИЙ
ОСТАП МАНУЛЯК
МАКСИМ ШАПІГІН
АННА АРКУШИНА
МІКОЛА ВОЛАНОВСЬКИЙ
ІЗІФ NOTFRUND
ДАНИЛО ПЕРЦОВ
АЛЛА ЗАГАЙКЕВИЧ
МАКСИМ АБАКУМОВ
ЛЮБЯВА СИДОРЕНКО
ОЛЕКСІЙ РЕТИНСЬКИЙ
СВЯТОСЛАВ ПУНЬОВ
СВЯТОСЛАВ КРУТИКОВ
BORIS JAKOROVICH (HR)
MAREK CHOŁONIEJSKI (PL)

В КОНЦЕРТАХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:
ЗОЛТАН ЯЛМАШІ
МАР'ЯНА СКРИПА
ДМИТРО ПАШІНСЬКИЙ
ОЛЕКСІЙ БАБАРІН
РОМАН ГРИГОРІВ
ЄЛИЗАВЕТА СОЛОВІЙОВА
ВАЛЕРІЙ КОЛОМІЄЦЬ

KONTRAPUNKT

Electroacoustic Music
Association of Ukraine

Гроші з користю і без

Елизавета Гончарова, Бахмут

Кого та що грантують у звільнених регіонах

Моя грантова історія (а саме це слово-сполучення зараз є дуже актуальним серед громадських діячів, волонтерів та навіть підприємців) почалася ще до війни, коли довелося допомагати писати проєкт для отримання гранту з фонду «славновісного» нардепа Сергія Ключова, який зараз, мабуть, роздає гранти в якихось інших країнах. Або одержує їх, хто знає: відтоді як він потрапив у розшук, виборці його якось не зустрічали. А ось майданчик для стерилізації чотириладних безхатченків, яку започаткували тоді в Бахмуті активісти, працює досі. Хоча, як зізнаються волонтери, радше всупереч, ніж завдяки, бо тримається лише на кошти дрібних, але небайдужих благодійників: до розуміння гуманного вирішення проблеми міських тварин у Бахмуті влада так і не дозріла.

Взагалі тоді слово «грант» асоціювалося з можливістю закрити дірки в місцевому бюджеті й зробити те, до чого не доходили руки та гроші місцевих керманічів. І отримати піар для подальшого здирництва з тих, кому ті гранти потім надавалися. Найпопулярнішими були місцеві та регіональні гранти, тому ініціативні групи писали проєкти для встановлення вікон у дитсадках, шиття костюмів для ансамблів чи придбання комп'ютера для бібліотеки. Речі потрібні, але, швидше за все, кошти на все це безпардонно розкрали на різних рівнях, тому громадяни були щасливі отримати блага хоч якимось чином. Ще серед громадських активістів були поодинокі професіонали, яких позаочі називали «грантожерами», бо реального впливу на суспільство їхня діяльність не мала. Радше імітувала активність та бачилася чудернацькою: то лекції про переробку сечі в питну воду організують, то проаналізують рівень чесності влади за сумнівними критеріями. Звісно, з обідом грантовим коштом...

З початком бойових дій (йдеться вже про кінець 2014 року), коли з'явилося розуміння того, що в нас є постраждалі, але звільнені території, на Донбас разом із потоками гуманітарної допомоги потрапили різні проєкти, багато з яких можна вважати грантовими. Оскільки одночасно масово зайшли і перші, і другі, багато хто навіть не переймався, щоб відчутти різницю. Тому у свідомості простого мешканця містечка Донеччини чи Луганщини грант — це гроші, які дають «на халяву». Тому процес освоєння коштів пішов у кількох напрямках, а охоплення населення збільшилося в рази. Деякі проєкти справді стали порятунком для людей, що через війну втратили дім чи бізнес. Хтось за гранто-

вими програмами почав вчити жителів брати відповідальність за процеси, що відбуваються в їхньому місті. А деякі ініціативи традиційно нагадували пікнік на узбіччі: поговорити про права та придбати для цього чайний сервіз. Ставлення до тих чи інших одержувачів грантів у суспільстві змінилося, але досі має полярні оцінки: від негативних, через нерозуміння користі проєктів, до позитивних із бажанням теж спробувати себе в ролі шукача коштів на щось цікаве. Багатьом активістам доводилося чути сентенцію, яка нагадує відоме всім «Поки ви там скачете, Донбас працює!»: «Не запрошуйте мене, мені працювати треба, а не гранти піляти. Дармоїди, грантожери, вам, окрім грошей, нічого не треба».

СЕРЕД ОДНОЗНАЧНО ПОЗИТИВНИХ ПРИКЛАДІВ ОСВОЄННЯ ГРАНТІВ МОЖНА НАЗВАТИ САМЕ ТІ, ЩО СПРЯМОВАНІ НА ІНФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯН ПРО ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА ВЛАДУ. ЗДОБУТИ ТАКИМ ЧИНОМ ЗНАННЯ МОЖНА ВИКОРИСТОВУВАТИ

Майже в кожному місті Донбасу як гриби після дощу з'явилися простори для вільного спілкування: хаби, майстерні, антикафе, що раніше тут не були в тренді. Майже всі вони є некомерційними проєктами, які існують грантовим коштом. Спочатку ідею підхопило багато творчих людей, але з часом активно користуватися таким форматом стали тільки для зустрічей із відомими людьми, бо через грантову наповненість проєкту грошей за квитки не беруть. Там проводять майстер-класи чи якісь тренінги, але вони нічим не відрізняються від тих, які вже успішно й давно діють у гуртках, кімнатах школяра, музеях чи бібліотеках. Десь це зупинилося на рівні творчості для початківців, тому справжні митці туди вже не ходять. А ось ті, які були створені як бізнес-проєкт, хоча й теж грантовим коштом, розвиваються, бо власники зацікавлені в більшому, а не просто в тому, щоб поставити галочки про проведення заходу.

«З великим позитивним ефектом понад рік тому зайшли в Україну фонди, які почали надавати фінансову допомогу для сприяння самозайнятості», — розповідає керівник ГО «Добропільський центр молоді «Добро» Володимир Орос про свій досвід поєднання соціально корисної та економічно вигідної справи. І як приклад згадує міжнародну організацію з міграції, яка видавала обладнання на суму до \$900 че-

рез місцеві представництва. Спочатку знайти тих, хто бажає почати свою справу, було дуже складно, хоча умови гранту не вимагали навіть офіційного відкриття ФОП. Зате вже на другому етапі була черга. Багато хто з перших ластівок розширив свою діяльність і забезпечив роботою інших. «Особисто я в першому турі не здобув підтримки, але спробував свої сили вже з іншим проектом у другому й досяг успіху. Понад три місяці наполегливої роботи — і в Добропіллі з'явилося єдине арт-кафе «Тролейбус», де окрім того, щоб смачно поїсти, можна ще й провести час із користю, відвідавши тренінги або майстер-класи», — додає Володимир.

На жаль, є приклади «вільних» приміщень, де майже ніколи немає відвідувачів, хоча там відпрацьовується кілька грантів, розрахованих на безліч круглих столів чи «свідому активність» за темами, на які щедро роздають гроші: гендерна рівність, толерантність, права людей якихось категорій. Зазвичай ті зустрічі відбуваються навіть без людей, чиїх прав вони стосуються: жінок, що потерпають від насильства, чи представників сексуальних меншин, яких стигматизують під час війни. Та й, наприклад, жодного грантового пандуса чи хоча б рекламного ролика про доступність інфраструктури для інвалідів, зробленого грантовим коштом, я не бачила. Тобто круглі столи й гранти є, а реальної допомоги конкретним людям чи дій для зміни у свідомості багатьох немає. Перевірити чи довести випадки простого відмивання грошей майже неможливо, бо досвідчені грантівці без проблем створять потрібну донорові картинку для звіту.

Громадські активісти до грантів ставляться теж неоднозначно. Багато хто вважає, що гроші на проекти обмежують активістів у темах і навіть впливають на свободу дій та висловлювань. Серед тих, хто отримує гранти від різноманітних фондів, багато «майстрів на всі руки», яким байдуже, що розвивати, кому допомагати, про що дискутувати. Тому вони залюбки беруть участь у всіх пропозиціях. Колишній керівник департаменту зовнішньої політики Донецької ОДА, а нині політичний діяч Олександр Меланченко вважає, що гранти дають активним людям відчуття впливу, тому вони не приходять на заміну політикам старої формации: «Можливість отримувати гроші за свою активність паралізує бажання йти до влади чи в політику на різному рівні. Бо грантова діяльність дає відчуття включення в процес змін, у той час як у владі лишаються старі кадри».

Але серед однозначно позитивних прикладів можна назвати саме гранти на інформування громадян про інструменти впливу на владу. Від різноманітних дискусій про загальні проблеми вони відрізняються тим, що здобуті знання можна використовувати. Бо саме на Донбасі зараз відчувається великий попит на формування громадянського суспільства. Але навичок та вмінь для цього, на жаль, дуже бракує. Тому активісти залюбки беруть гранти, щоб навчити інших того, як створюється місцевий бюджет або як протистояти маніпуляціям під час виборів.

Ефективніші за гуманітарну допомогу виявилися гранти для розвитку чи започаткування бізнесу, які надаються переселенцям та місцевим мешканцям населених пунктів біля лінії фронту. Нещодавно в Краматорську відбулася виставка «Схід-експо», де свої товари та послуги представили підприємці зі звільнених населених пунктів Донбасу. Переселенці з Донецька, наприклад, перенесли до Краматорська сироварню і за допомогою гранту відновили виробництво вже з новими партнерами. Хтось завдяки такій підтримці зробив бізнесом випікання пряників чи виготовлення мила вручну. Інші купили франшизу для приготування фастфуду, налагодили виробництво будівельних матеріалів чи кованих виробів. Ще один донеччанин Сергій має свою пасіку й успішно продає мед, який, до речі, залюбки купують через інтернет такі самі переселенці: «Ви знаєте, як важко все починати з нуля, коли в тебе не лишилося не те що роботи, а навіть дому. Зараз моя родина живе на три міста, я збираю мед в екологічно чистих місцевостях, є пасіка й на Донеччині. А грант дав змогу створити власну торгову марку, яку вже впізнають постійні покупці».

Сьогодні гранти дуже відчутно впливають на розбудову суспільного життя на Донбасі: більшість ГО дістали підтримку для своєї діяльності, бо активісти тут через складний економічний стан не можуть дозволити собі весь час працювати на безоплатній основі, на відміну від розвинених країн. Разом із тим переорієнтація їх на діяльність, за яку можна отримати гроші, знекровлює волонтерський рух та місцеві ініціативи, які працюють над актуальними для тутешньої спільноти, але не трендовими для міжнародних грантів темами. ■

Зенон Коваль:

«Єдине, що є певним у ситуації з Трампом, — це його непередбачуваність»

Тиждень розмовляв із бельгійським дипломатом українського походження про політику президента США, французькі вибори та український безвіз.

Розмовляла
**Алла
Лазарева,**
Париж

Що скажете про перші кроки президента Трампа на міжнародній арені? Чи проглядається якась послідовна лінія у ставленні до України?

— Я мав подорож до Штатів після виборів, щойно Трамп очолив державу. І мені дуже цікаво було поговорити з людьми, дізнатися їхні думки про це. Спочатку розповім про те, як поставилися до власного вибору громадяни США. До поїздки я гадав, що за Трампа голосуватимуть ті, хто відкидає систему, так звані звичайні американці. Але, спілкуючись із представниками інтелектуальних кіл, побачив, що серед них теж дехто віддав симпатії цьому кандидату. Я здивувався: чому так? І мені пояснили, що хотіли змін: «Якби ми проголосували за інтелігентну Гілларі Клінтон, усе йшло б у звичному руслі. Клінтон нещира, Трамп, попри те що демагог, бачиться щирішим». Я зауважив, що зміни бувають як на краще, так і на гірше. Передвиборча риторика була страшна: посадити Клінтон до тюрми, брататися з Росією... Американці запитали, а що я думаю про Трампа? Я відповів: «Ви дивитесь із внутрішньої позиції: що Трамп принесе Америці? А ми розглядаємо ситуацію як європейці, з позиції зовнішньої політики». Що добре для Штатів, може виявитися недобрим для ЄС, України, інших держав.

Тепер повернімося до перших кроків нового президента США. Він не сам, бо належить до Республіканської партії, котра має солідні традиції. Не всі республіканці були задоволені його кампанією, поміж них є люди, які висловлювалися проти того, щоб Трамп був кандидатом від партії... Аби оцінити зовнішню політику Трампа, треба придивитися до його найближчого оточення, уряду, радників... Рейган, наприклад, не був якоюсь геніальною людиною. Він був талановитим комунікатором, мав досвід губернатора Каліфорнії, але довкола себе чи то він, чи то партія зібрали досвідчену команду людей, які допомогли йому стати одним із найкращих президентів Америки...

До речі, рішення про збільшення військового бюджету США нагадує крок Рейгана...

— Так! Рейган почав із бажання поставити на коліна СРСР своїми «зоряними війнами», знаючи, що Совети не потягнуть фінансово. Отже, цікаво буде порівняти. В історії є чимало ситуацій, які видаються подібними, але двічі в одну річку не ввійдеш. З одного боку, Росія справді може мати економічні проблеми, вона живе переважно із сировини, яку експортує, а нафта й газ різко подешевшали. Є ще санкції. Навіть не будучи надзвичайно жорсткими, вони спрацювують. Із другого боку, Трамп знає, що РФ серйозно модернізувала свої війська. Отже, Америка мусить показати, що вона в курсі й не пас- тиме задніх.

Коли говорити про Україну, то додаткові мілітарні витрати Кремля зменшать його експансіоністські можливості на Донбасі чи, навпаки, посилять збройний потенціал та присутність на українському Сході?

— Росія заангажована ще й в Іраку та Сирії, де мусить витратити серйозні ресурси. Так чи інакше, а вона не здатна грати на всіх фронтах. Ми бачимо, що повномасштабної війни з Україною немає теж. Хоча й існують такі сценарії: відтягти велику частину Сходу, аби мати сполучення з Кримом, узяти Одесу, відізнати Україну від Чорного моря... Москва до цього не дійшла, бо наразилася на неочікуваний спротив, консолідацію українського суспільства. Непокойте те, що біля українського кордону Росія справді збрала дуже велику кількість збройних сил. Вони є в Криму, в Придністров'ї, поруч із білоруським кордоном... Неподалік Харкова скупчення. Треба провадити дуже вмілу політику, щоб не провокувати більшого нагромадження російської зброї та її зацінення.

Представники ЄС люблять казати, що й Україна, й Росія мусять виконувати мінські угоди, ніби урівнюючи між собою агресора та його жертву. Вас не здивувала заява Трампа про те, що ці домовленості має виконувати саме РФ і що вона зобов'язана повернути Україні Крим?

— Власне, Трамп навіть не згадував про Україну, коли говорив про мінські угоди. Різниця з європейськими політиками, можливо, спричинена тим, що члени ЄС та Україна перебувають із Росією на одному континенті, а Америку відділяє океан. Сприймання подій різне. Так і формуються геополітичні відмінності, які треба брати до уваги.

Але чи здивував він вас заявами, які зовсім не відповідають його передвиборчій риторичі?

— Певною мірою так. Господар Білого дому почав змінювати цю риторичу буквально через кілька днів після виборів, і доволі радикально. Єдине, що є певним у ситуації з Трампом, — це його непередбачуваність. Він людина, яка звикла висловлюватися відразу й особисто, як-от у Twitter. Але часом мусить повертатися до проголошених рішень, як у випадку із законом про еміграцію. Існують різні нюанси. Гадаю, тут важливу роль відіграє апарат Республіканської партії, яка має більшість у Конгресі й Сенаті. У ній є різні течії. Трамп не може робити все, що йому спаде на думку. Політсила має певну доктрину, лінію.

Натомість французька система передбачає значно більшу свободу президента. Якщо (гіпотетично) Марін Ле Пен прийде до влади, вона зможе, скажімо, вивести країну з єврозони, Шенгену або і ЄС та НАТО...

— Теж сама не зможе, для цього їй знадобилася б система референдумів.

На рівні організації, звичайно. Але ж подивіться на її популярність...

— Я думаю, така популярність — наслідок невідповідальної роботи інших політсил. Дивлюся на соціалістів, які весь час розколюються на різні групи, на правих, які обрали кандидата з колосальними проблемами... Хто ж схоче голосувати за людину без цілковитого довіря, яка немовби живе ізольовано від звичайного громадянина й чувається поза законом?

ЗИК. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

ТЕТЯНА ДАНИЛЕНКО

FACE 2 FACE

щосередини та щоп'ятниці
19:30

Зенон Коваль — бельгійський дипломат українського походження. Працював представником урядів франкомовних громад Бельгії у Празі, Ханої, Тунісі, Варшаві. Колишній радник міністра міжнародних зв'язків урядів франкомовних громад Бельгії. Від жовтня 1992-го до січня 1995-го — спеціальний радник Посольства України в Брюсселі під керівництвом посла Володимира Василенка. Представництво тоді опікувалося зв'язками із країнами Бенілюксу, НАТО і ЄС. Єдиний іноземний дипломат, який працював радником посольства України. Погляди, висловлені Зеноном Ковалем в інтерв'ю, є особистими.

Обама зменшив американську присутність у європейських і трансатлантичних процесах. Трамп, схоже, вирішив забезпечити певну тяглість лінії. Чи може така ситуація підштовхнути європейські народи до перезавантаження в цій сфері?

— Так, думаю, цей сигнал може поставити країни Євросоюзу й НАТО перед новими викликами. Зокрема, вони вже мусять збільшити військові бюджети, якщо хочуть, щоб Альянс був функціональним. Є також питання ядерної зброї як фактора стримування. Її мають Велика Британія та Франція, і та зброя стає в пригоді як геополітичний важіль у переговорах. Європа змарнувала свою найкращу нагоду стати самостійною політичною одиницею, коли в 1954 році було відкинуто ідею союзу оборони. І хто її заперечив, пригадуєте?

Французи!

— Так, але які французи? Прем'єр-міністром був тоді П'єр Мендес-Франс. З одного боку, голісти, які хотіли зберегти суверенність своєї країни, а з другого — комуністи, які не хотіли участі в якомусь утворенні, що могло б виступати проти Росії. Оскільки не утворився союз оборони, не відбулася й політична спілка країн ЄС. Бо ж вона без власної оборони неможлива. І тому в 1957 році постав альтернативний «економічний союз», який був кроком у доброму напрямку, але не завершенням циклу. Якби тоді ухвалили інші рішення, сьогодні все було б зовсім інакше. Проте історія не повертається.

Але чи може змусити до нових підходів нинішня ситуація?

— Тепер дуже важливим є вплив мас-медіа, інформаційних процесів: пам'ятаймо про гібридну війну. Згадаймо референдум у Нідерландах. У ньому взяло участь трохи більше ніж 30% населення. 60% із цих 30%, себто зовсім маленька група людей, виступили проти Угоди про асоціацію України з ЄС. Інший приклад — вплив на рішення про Brexit. Шотландці не підтримують, Північна Ірландія не підтримує... Усе це дуже тонкі процеси. Тепер набагато легше впливати на публічну думку. Багато безробітних, невдоволених, які хочуть змін... Люди починають вірити демагогії або «альтернативним» джерелам інформації, бо думають, ніби вони нейтральні. Ці інформаційні канали підштовхують настрій в певному напрямку.

А переговори про безвіз для України, котрий так довго гальмують? Його теж перенеситимуть довічно під різними інформаційними приводами?

— Ні, його далі не відкладатимуть. Політичні й технічні рішення є, але в деяких країнах скоро вибори, тож вони хотіли б запуснути безвіз уже опісля, щоб не створювати незручностей тим, хто нині при владі.

Розумію, що мова передусім про Францію. Але ж Олланд не йде на вибори...

— Однак іде його партія.

Але практично без шансів на перемогу...

— Хай там як, а за президентськими перегонами відразу парламентські.

Але якщо біля керма опиниться Ле Пен, то вона зробить усе, аби Україна не дістала безвізу...

— Вона — так. Еммануель Макрон навряд чи стане заперечувати. До того ж важко буде одній Франції заявити «ні», якщо всі скажуть «так». Євросоюз не зможе собі цього дозволити, бо взагалі втрачить довіру українців.

На вашу думку, чому в Європі так небагато політиків, які розуміють, що Україна сьогодні фактично закриває її собою від російського експансіонізму?

— Думаю, великі політичні діячі це розуміють. Але таких небагато. Це проблема сьогодення. Коли політика обирають на посаду, то він знає, що попереду якихось п'ять-шість років, а потім перевибори. І замість думати про якусь далекосяжну політику він переймається радше тим, що зробити, аби його переобрали. І що далі країни — члени ЄС від України, то менше усвідомлюють загрозу.

ЄВРОПА ЗМАРНУВАЛА СВОЮ НАЙКРАЩУ НАГОДУ СТАТИ САМОСТІЙНОЮ ПОЛІТИЧНОЮ ОДИНИЦЕЮ, КОЛИ В 1954 РОЦІ БУЛО ВІДКИНУТО ІДЕЮ СОЮЗУ ОБОРОНИ

Війна в Україні — це ще надовго? Що підказує ваш дипломатичний досвід?

— Поки це буде вигідно Росії, вона триватиме. Москва в такий спосіб випробовує свою зброю та військо. Але водночас і українська армія стає однією з найцікавіших та найдосвідченіших у Європі, адже постійно працює проти найновішої модерної зброї — російської.

Захід підтримує Україну політично, технічно (але не збройно), ну і фінансово. Без цього Київ не міг би втриматись і воювати.

Є ще один важливий фактор для успішного спротиву: українські політики мали б краще працювати, аби сконсолідувати націю. На рівні інформаційної, мовної, медійної, освітньої, економічної політики. Бо вплив активних, сміливих, дієвих людей завеликий.

Немає відчуття, що Україна мимоволі стала такою собі лабораторією виживання для цілої Європи?

— Є. І це трапилось уже вдруге. Уперше так було після Чорнобиля. Може, ще не всі це усвідомлюють, але Україну дедалі більше вивчають — це факт. Українська ситуація дуже цікава, але складна. Я завжди думав, що ця земля має в собі якусь містику, якусь особливу енергетику. Скільки цивілізацій зникло без сліду, скільки знищили українців за останні століття, але Україна відроджується і ще існує. ■

Шпигуни проти президента

У ФБР кажуть, що розслідують виборчу кампанію Дональда Трампа. Частина країни вчуває в цьому «держава стежить за президентом»

Над президентом Дональдом Трампом та його Адміністрацією нависла велика сіра хмара: директор ФБР публічно підтвердив, що його агенти розслідують спроби російського уряду втручатись у президентські вибори. Окрім того, спецслужби аналізують, наскільки ці намагання були узгоджені з особами, причетними до кампанії Трампа. Таким був вердикт голови Комітету Палати представників із розвідки республіканця Девіна Нуньеса, на слуханні в якого директор ФБР Джеймс Комі повідомив про розслідування, що стартувало вісім місяців тому. Думки про нього нині кружляють над Вашингтоном — містом, що пам'ятає розслідування ФБР, які дамокловим мечем висіли над іншими адміністраціями, навіть якщо й не вилігались у кримінальні звинувачення.

Трамп відреагував димовою завісою із зустрічних претензій. Як заявив президент, «справжня історія» про Росію така: чиновники злили засекречену інформацію репортерам. І запитав (у ранковому твіті без будь-яких доказів): «А що там із контактом кампанії Клінтон із росіянами?». Услід за главою Білого дому республіканці на чолі з Нуньесом запитали директора ФБР, чи вважається серйозним злочином оприлюднення високопосадовцями за президентства Обами факту прослуховування агентами телефонних розмов між російським послом та Майклом Флінном, відставним генералом, який на дуже короткий час став першим радником Трампа з національної безпеки (до того як подав у відставку, бо збрехав із приводу цих телефонних контактів). Комі погодився, що просочення інформації — серйозний злочин. Далі Нуньес заявив, що «безглуздо» стверджувати, що росіяни могли «вважати за краще працювати з республіканцями, аніж із демократами». Комі та інший свідок — директор Агентства національної безпеки адмірал Майкл Роджерс — пояснили: вони не стверджували, ніби знають, що Росія загалом віддавала б перевагу якійсь одній партії. Натомість керівники розвідувальних служб вважають, що президент Росії Володимир Путін не тільки не зносив Гіларі Клінтон, а і явно віддавав перевагу Дональдові Трампу.

Слухання в Палаті представників допомогло з'ясувати не надто багато. Члени обох партій розмірковували про непрямі докази можливої змови. Але сіра хмара підозр усе-таки має значення. Вона пояснює, чому Трамп так ухопився за заяви каналу Fox News TV про те, що Барак Обама просив британську розвідувальну службу GCHQ шпигувати за кампанією республіканського кандидата (британський уряд називає ці заяви «вкрай безглуздими»). Вона допомагає зрозуміти, чому прес-секретар Білого дому Шон Спайсер наголошував, що Пол Манафорт,

ФОТО: REUTERS

Багато невідомих. Директор ФБР Джеймс Комі підтвердив, що його агенти аналізують, зокрема, наскільки втручання Росії в американські вибори було узгоджене з особами, причетними до кампанії Трампа

політичний консультант, пов'язаний із промосковськими політиками в Україні й, за даними Associated Press, із російським мільярдером та союзником Путіна Олегом Деріпаскою, «відіграв дуже обмежену роль дуже короткий проміжок часу» у кампанії Трампа, тоді як фактично він очолював цю кампанію.

Вона пояснює, чому Нуньес негайно помчав до Білого дому інформувати очільника держави про те, що, за отриманою ним інформацією, «можливо», американські розвідслужби прослуховували членів перехідної команди новообраного президента Трампа, коли (цілком законно) стежили за іноземними цілями. Коли Трампа спитали, чи вважає він це підтвердженням того, що Обама нібито наказав прослуховувати його резиденцію під час кампанії (серйозне звинувачення без жодних доказів, за словами директора ФБР), він відповів: «Певною мірою». Демократи здійняли хвилю обурення через те, що Нуньес не дав навіть приблизного обґрунтування нападам Трампа на свого попередника. Але прихильники нинішнього президента США зраділи: сьогодні в Америці кожна сторона чує ті факти, які хоче почути.

Найбільший шок на слуханнях минулого тижня викликали запитання про те, чому російські хакери діяли так необережно, коли зламали електронну пошту Національного комітету Демократичної партії та керівника виборчої кампанії Клінтон. Ця «необачність» здається навмисною, як відповів Комі. Мета Росії полягала в тому, щоб підірвати довіру до американської демократії та посягти розбрат. З огляду на те що РФ, очевидно, вважає свої дії 2016 року успішними, директор ФБР зробив висновок: «Вони ще повернуться». ■

Балканізація по-іншому

Вступ до ЄС залишається для балканських країн віддаленою перспективою. Тим часом вони думають над заміною — власним спільним ринком

Якщо судити з газетних заголовків, на заході Балкан назріває досить загрозлива ситуація. Там виходять статті із закликами до переділу кордонів. Міністерство закордонних справ РФ звинуватило західних політиків у «просуванні» Великої Албанії. Чорногорія заявила, що Росія стоїть за спробою державного перевороту, що стався в листопаді минулого року й мав би перешкодити вступу цієї країни до НАТО. Сербія жорстко розкритикувала президента Косова за припущення, що його демілітаризована країна може створити армію. А Македонія накинулася на Косово й Албанію за те, що вони нібито втручаються в її внутрішні справи.

Більшість із цих сутичок — пустопорожнє позерство лідерів, у яких на порядку денному вибори або якісь інші внутрішні проблеми. Один реальний наслідок усього цього — західні держави так стривожилися, що знову звернули увагу на Балкани. За словами комісара Європейського Союзу з питань розширення Йоганнеса Гана, держави ЄС вимагають від нього ідей щодо того, як зберегти стабільність у регіоні. У результаті з'явився план західнобалканського спільного ринку, який підтримують і місцеві лідери, і сам Євросоюз.

16 березня в Сараєві на саміті прем'єр-міністрів шести балканських країн, що хочуть вступити до ЄС, Ган запропонував їм скористатися нагодою. Він закликає, щоб на наступній зустрічі 12 липня в Трієсті вони обговорили план регіонального

спільного ринку із зоною вільної торгівлі, вільним переміщенням робочої сили і капіталу та стандартизацією регулятивної діяльності.

Сербія та Албанія цілком підтримують цей план. Лідери згаданих країн навіть кажуть, що то була їхня ідея. За словами одного дипломата, «Сербія хотіла б відігравати в цій групі таку саму роль, яку Німеччина відіграє в ЄС». Проте Косово і Чорногорія занепокоєні. Остання вже пройшла значну частину шляху до вступу до ЄС і боїться, що новий план її лише затримає.

Ган вважає, що такий план може створити до 80 тис. робочих місць. Іноземні інвестори швидше помітять ринок із 20-мільйонним населенням, аніж шість маленьких країн. Фактично багато із задуманого Ганом уже робиться. Неповна зона вільної торгівлі існує, хоча торгівля між балканськими країнами лишається кволою. Є ще й західнобалканська енергетична спільнота, пов'язана з ЄС. До підписання готова угода з інтегрованою транспортної політики. Проведено роботу зі взаємного визнання професійної кваліфікації між усіма цими країнами. Планується зібрати ці ініціативи докупи й заповнити прогалини, що лишаються.

ЧЛЕНИ ЄС 9 БЕРЕЗНЯ ПІДТВЕРДИЛИ, ЩО ОЧІКУЮТЬ У МАЙБУТНЬОМУ ВСТУПУ БАЛКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ ДО ЄС, АЛЕ ВІН МОЖЕ ВІДБУТИСЯ НА АЛЬТЕРНАТИВНИХ УМОВАХ: НОВАЧКИ ПОЧИНАТИМУТЬ З ЧАСТКОВОГО ЧЛЕНСТВА Й ПОСТУПОВО НАБУВАТИМУТЬ ПОВНЕ

Держави ЄС зайняті дебатами про те, який вид союзу вони хочуть після Brexit. Горан Свіланович, голова Регіональної ради зі співпраці (Сараєво), до якої належать шість балканських країн — кандидатів на вступ до Євросоюзу, вважає, що їм теж потрібне планування. Члени ЄС 9 березня підтвердили, що очікують у майбутньому вступу балканських держав до ЄС, але, на думку Свілановича, він може відбутися на альтернативних умовах, коли новачки починатимуть лише з часткового членства й поступово набуватимуть повне.

Албанський прем'єр-міністр Еді Рама сказав, що хоче для своїх громадян можливості безперешкодно працювати в ЄС уже зараз, поки його уряд працюватиме над рештою критеріїв членства. У нинішньому політичному кліматі це нездійсненна мрія. Але Рама може мати рацію в тому, що західнобалканські країни потихеньку, поступово пробиратимуться до ЄС, щоб не спровокувати опору там. А тим часом власний спільний ринок може послужити втішним призом. ■

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Купити любов

Пекін витрачає мільярди доларів, щоб завоювати прихильність світу

На велетенському білборді на Таймс-сквер у самому серці Нью-Йорка миготять зображення китайських красот: стародавні храми, хмарочоси в неонових вогнях і залиті сонцем рисові поля. Державна інформаційна служба «Сінхуа» через свій англомовний телеканал пропонує «нове бачення» Піднебесної. У столиці Камбоджі Пномпені діти граються біля афіш, що рекламують розкішні багатоквартирні будинки, зведені китайцями. Покупцям обіцяють «новий стиль життя». За фінансової підтримки Китаю молодь в усьому світі вивчає мандаринську. У Делавері учні навіть одягають на День Конфуція традиційне китайське вбрання і вклоняються вчителям. Споживачі з усього світу давно звикли до повсюдної присутності Китаю: «Made in China» — найвідоміший ярлик на будь-яких товарах. Але останнім часом китайська влада намагається подати країну як бренд, що здатен приваблювати людей з інших країн, як це робить Америка: культурою, товарами й цінностями. 10 років тому Комуністична партія Китаю проголосила нову ціль: економічну та військову потугу, що стрімко міцнішає, і її має доповнити м'який вплив. За словами Девіда Шембо з Університету Джорджа Вашингтона, Пекін на цей проєкт витрачає щороку \$10 млрд. Це найщедріша у світі державна програма, націлена на покращення іміджу.

Комуністи запозичили ідею м'якої сили в політолога Джозефа Ная. Він стверджував, що для впливовості у світі жорсткої сили замало. Слід дбати про «м'яку силу привабливості». Китайці усвідомили, що їм цього бракує. На Заході до їхньої авторитарної політики ставилися з підозрою. В Азії повоювалися Китаю як регіонального гегемона. Пекін розумів, що економічною потугою можна завойовувати прихильність урядів (будувати автостради, залізниці й стадіони). Але Най вважає такі інвестиції проявом жорсткої сили. Тож Китай вирішив, що потребує ще й більше м'якої, аби до нього тягнулись іноземці.

Кілька років китайські науковці дебатували про м'яку силу. А у 2007-му на цю тему висловився тодішній лідер країни Гу Цзіньтао, наказавши зборам зайнятися цим питанням. Його наступник Сі Цзіньпін активізував зусилля. 2013 року він скликав засідання політбюро, присвячене м'якій силі. Можновладці погодились, що це невід'ємна складова «китайської мрії про велике відродження китайської нації»: фраза «китайська мрія» — одна з улюблених у Сі Цзіньпіна. Останній узяв на себе роль головного промодера нової форми впливу. Під час закордонних подорожей у цьому йому допомагає елегантна й усміхнена дружина, на яку всі звертають увагу. Старання Сі були помітні в січні, на Світовому економічному форумі в Давосі, де йому аплодували за дифірамби глобалізації та заклики до єдності в боротьбі зі зміною клімату. Навіть Мао Цзедун, який мав велику популярність серед лівої інтелігенції у світі, менше викаблучувався заради симпатії іноземців.

НАВАЛА ЧЕРВОНИХ ЛІХТАРИКІВ

Най, якого китайська влада вважає гуру, бачить три основні шляхи застосування м'якої сили: через політичні цінності, культуру й зовнішню політику країни. Та перемоги на всіх фронтах непрості. КП відомо, що її ідеологія нині мало кому цікава. Може, у 1950-1960-х роках Китай мав більше м'якої сили. Тоді жорсткий, але харизматичний диктатор Мао підтримував соціалістичну утопію, що надихала людей в усьому світі. Нині деякі китайські дослідники говорять про «китайську модель» — успішне, на їхню думку, поєднання авторитарної політики й дещо ліберальної економіки (за активною участю держави). Однак у розмовах з іноземцями китайські лідери зазвичай прикрашають свою політику.

У КИТАЇ СПОДІВАЮТЬСЯ, ЩО ІНОЗЕМЦІ ПЕРЕЙМАТИМУТЬ ЙОГО ТРАДИЦІЇ. СКАЖІМО, ВЛАДА ПЛАНУЄ ЗРОБИТИ КИТАЙСЬКИЙ НОВИЙ РІК ТАКИМ САМИМ ПОПУЛЯРНИМ СВЯТОМ, ЯК РІЗДВО

Натомість стратегія м'якої сили акцентується здебільшого на популяризації культури та спробах переконати світ, що китайська зовнішня політика, як для такої великої країни, досить доброзичлива. Культура, яку партія вибрала для зовнішнього споживання, сформувалася задовго до комунізму. Конфуцій, котрого Мао засуджував як переносника феодалної думки, тепер позиціонується як мудрець, що навчав гармонії. Від 2004 року Китай відкрив близько 500 Інститутів Конфуція в 140 країнах. Там можна вивчати мову, відвідувати танці та гуртки кулінарії. У понад тисячі шкіл по всьому світу відкрито Класи Конфуція з викладачами, матеріалами та фінансуванням. Мета — поширювати вивчення мандаринської.

У Піднебесній сподіваються, що іноземці перейматимуть її традиції. Скажімо, влада планує зробити китайський Новий рік таким самим популярним святом, як Різдво. 2010-го в різних країнах відбулося до сотні новорічних заходів. У 2017-му коштів виділено на дві тисячі святкувань року Півня у 140 країнах. У ніч Місячного фестивалю від площ, де їх проводили, розлітались і ширяли над міськими вулицями червоні китайські ліхтарики. Комуністична партія прагне, щоб культурна присутність КНР відчувалася всюди. Нещодавно на показі мод у столиці Ефіопії Аддис-Абебі дефілювала модель у ципао — сукні без рукавів, що набула популярності серед китайських модниць у 1920-х роках.

Китайські дипломати завзято переконують іноземців, що зміцнення їхньої країни остерігатися не варто. Сі Цзіньпін наголошує на «новій моделі відно-

син між великими потугами»: Китай може співіснувати зі США без того роду суперництва, що призвело до двох світових воєн. Його ініціатива «Один пояс, один шлях», що передбачає китайські інвестиції в інфраструктуру Азії, покликана утвердити репутацію Китаю як країни, що процвітає і готова витратитися на благо світу.

Вибудовуючи такий імідж, Китай багато інвестує в іншомовні ЗМІ. Головна державна інформаційна агенція «Сінхуа» у 2009–2011 роках відкрила майже 40 іноземних представництв. Таким чином, у час, коли інші ЗМІ переживають скруту й закривають відділення, вона обзавелася 162 корпунктами (до 2020 року планується дійти до 200). Іноземних кореспондентів «Сінхуа» стало вдвічі більше. Торік у грудні міжнародна інформаційна служба Китаю провела ребрендинг і називається тепер China Global Television Network. Її шість телеканалів мають конкурувати з такими світовими гігантами, як BBC, CNN й «Аль-Джазіра» (Сі Цзіньлін доручив працівникам «гарно розповідати про Китай і поширювати китайські погляди», а також «підкреслювати роль Китаю як архітектора миру у світі»). Головний англomовний рупор китайського уряду China Daily оплачує публікації в таких виданнях, як Washington Post і Wall Street Journal.

Від 2004 року Китай відкрив близько **500** Інститутів Конфуція в **140** країнах

Влада намагається охопити й онлайн-простір. Торік урядова медіа-група витратила 30 млн юанів (\$4,35 млн) на запуск безплатного англomовного сайту Sixth Tone. Ресурс покликаний рекламувати Китай більш вишуканим, а часом і критичнішим до влади контентом, ніж в інших виданнях країни. Діставши благословення від партії, приватні компанії теж узялися до справи. 2015 року найбільший китайський майданчик електронної торгівлі Alibaba купив провідну англomовну газету Гонконгу South China Morning Post за \$260 млн. Це видання славиться різкими й часто критичними репортажами про китайську політику. Угода викликала побоювання, що Alibaba спробує перетворити газету на апологета партії. Найбагатша людина Китаю Ван Цзяньлін намагається купити кіностудії та продюсерські компанії Голлівуда — осередку американської культури (нові китайські обмеження на просочення капіталу могли нашкодити його планам. На початку цього місяця Ван Цзяньліну довелося скасувати пропозицію на придбання легендарної голлівудської компанії Dick Clark Productions за \$1 млрд).

Піднебесна прагне достукатися до світової спільноти із серця капіталістичної культури Америки. 2011 року китайці почали рекламувати себе на Тайме-сквер. Торік на одному з білбордів 120 разів за день протягом двох тижнів «Сінхуа» транслювала відеоролик на підтримку територіальних претензій КНР на острови в Південно-Китайському морі. Іноді партія маніпулює міжнародною громадською думкою завуальовано. 2015 року Reuters провела розслідування й виявила, що державна китайська студія

China Radio International контролює щонайменше 33 радіостанції у 14 країнах, зокрема й у США, але приховує ці зв'язки через підставні компанії. За повідомленням Reuters, радіостанції уникали трансляції матеріалів, що виставляють Китай у негативному світлі.

ПІД КИСЛО-СОЛОДКИМ СОУСОМ

Утім, коли Най писав про м'яку силу, то мав на увазі, що держава не може її «виробити». Він наполягає, що успіх США — це продукт насамперед громадянського суспільства, бо до нього доклалися всі: «від університетів і фондів до Голлівуда й поп-культури». Комуністична партія Китаю не довіряє громадянському суспільству, тому розбудова м'якої сили майже повністю в руках держави. Понад те, Пекін не раз намагався поєднувати елементи м'якої політики з жорсткою та неліберальною. Такий підхід аж ніяк не поліпшує глобальний імідж Китаю, а навпаки, часто його підриває.

Узяти хоча б Інститути і Класи Конфуція. 2007 року один із партійних лідерів назвав їх «важливим елементом закордонної пропаганди Китаю». Університети, які переживають скрутні часи, охоче замінили курси іноземних мов тими, що їх пропонують (і фінансують) Інститути Конфуція. У деяких містах Інститути започаткували нові програми вивчення китайської або замінили старі. Більшість із них не підтримують активно партійний курс, але оминають слизькі політичні теми (як-от придушення продемократичних протестів 1989 року).

Часто вони спричиняють суперечливі ситуації. 2013 року канадський Університет Макмастера розірвав співпрацю з Інститутом Конфуція в студентському містечку після того, як одному із працівників китайського закладу не дозволили вступити в забронену в КНР організацію «Фалуңгун». Зрештою Інститут припинив роботу. На конференції 2014 року, присвяченій китайським студіям у Європі, очільник світової мережі Інститутів Конфуція наказав вилучити із програми сторінки зі згадкою про тайванський освітній фонд. Подібна цензура лише підтверджує підозри мешканців Заходу стосовно політики Китаю, а отже, послаблює ефект м'якої сили.

Спроби змалювати країну в більш рожевих тонах через міжнародні ЗМІ теж стикаються з неабиякими труднощами. Китайські телемережі намагаються завойовувати цільову аудиторію іноземними ведучими (і безліччю сюжетів із пандами). Та іноземцям відомо про жорсткі методи КНР: мобілізацію лояльних активістів, які мають глушити голоси протестувальників під час закордонних візитів китайських лідерів; тиск на іноземних політиків, аби ті не нарікали на ситуацію з правами людини в Китаї (активіст Лю Сяобо, який отримав 2010 року Нобелівську премію, скніє в китайській в'язниці, а західні лідери рідко згадують про нього в публічних виступах). У лютому представник китайського посольства в Лондоні застеріг Даремський університет, що не варто приймати виступ колишньої учасниці «Міс Світу», яка народилась у Китаї, виростала в Канаді (у конкурсі брала участь як канадка) й відкрито критикує Комуністичну партію.

Що ж стосується меседжів Китаю про мир у світі, то для багатьох в Азії вони звучать непереконливо. Настирливі претензії Пекіна в Східно- й Південно-

Китайському морях викликають загальне обурення. Активне нарощування Піднебесною військово-морських і повітряних сил, а також розгортання ракетних комплексів тривожать і США.

Спроби Китаю пропагувати власну м'яку силу не зовсім марні. Опитування показують, що респонденти з Африки краще відгукуються про Китай, ніж мешканці інших куточків світу. Частково тому, що Китай щедро фінансує материк: в Анголі будь-який професіональний футбольний матч відбувається на одному з чотирьох стадіонів, побудованих китайцями. Молодь деінде більш прихильна до Китаю, ніж старше покоління. Може, це свідчить, що країна справді здатна бути «класною». Компанія Portland Communications провела опитування, присвячене ставленню людей до 30 країн, переважно багатших за Китай. У 2015 році він пас задніх, а торік піднявся на дві сходинки, обігнавши Чехію та Аргентину.

Але за гроші любов, якої Китай собі хоче, він не купить. За даними Pew Research Centre, за рік перед приходом Сі Цзіньпіна до влади трохи більше ніж половина американців мали про Піднебесну позитивну думку. Наприкінці 2016-го таких набралось лише 38%. В інших країнах Pew виявив подібну тенденцію. У 14 із 19 держав, де було проведено опитування у 2011–2013 роках, люди почали ставитися до Китаю менш приязно.

ПАРТІЯ МАЄ ВМИТИ РУКИ

Піднебесна здобула багато прихильників завдяки стрімкому економічному розвитку. Проте жертви в соціальному й культурному вимірах, принесені заради статків, викликають критику. Звісно, можна мати м'яку силу і смог одночасно (у новітній історії США не бракувало ні одного, ні другого). Однак забруднення повітря послаблює м'яку силу Китаю: загалом складається враження бездушної влади, що дбає більше про збагачення країни, ніж про здоров'я власного народу і всієї планети. Тепер у багатьох іноземців Китай асоціюється зі смогом. Така репутація країни неабияк вплинула на те, що 2015 року її відвідало на 37% менше туристів, ніж 2007-го (серед інших причин вартість і проблемна процедура отримання віз, а також курс юаня). Сі Цзіньпін тому й пнеться в боротьбі з глобальним потеплінням, бо хоче надолужити те, що Китай утрачає через екологічні жахіття.

Деякі китайці потай нарікають: проблема в Комуністичній партії, яка не терпить інакомислення і є найбільшою перешкодою для розбудови м'якої сили. Безжалюї спроби придушити громадянське суспільство, відколи Сі Цзіньпін прийшов до влади, очевидно, не дуже допомагають. Він намагався посилити контроль партії і над містечтвом: 2014 року заявив, що треба просувати соціалізм, а не бути «рабами ринку». Навряд чи це допоможе Піднебесній змагатися з американськими телешоу, які створюють привабливий образ американської культури в мільйонах осель по всьому світу.

А от китайські передачі, які зазвичай є ледь прихованою пропагандою, іноземці майже не дивляться. Тріумфу 2000 року, коли у світовий прокат вийшов найуспішніший китайський фільм «Тигр підкрадається, дракон ховається», знятий за учас-

Із серця капіталістичної культури. Китай рекламує себе і свої принади на велетенському білборді на Таймс-сквер у Нью-Йорку

ттю американських компаній, досі не вдалося повторити. Американська мультиплікаційна трилогія «Панда Кунг-фу» чи не більше прислужилась у розвитку м'якої сили Піднебесної, ніж будь-який китайський фільм. Не дивно, що КНР так хотіла долучитися до роботи над третьою частиною, яка вийшла на екрани торік.

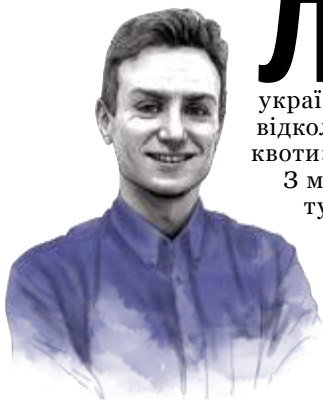
Державні китайські ЗМІ радісно переповідали коментарі американців про те, що президентство Дональда Трампа може завдати серйозного удару по м'якій силі США. Якщо, як припускає Най, така сила впливає з популярності культури, політичних ідеалів і зовнішньої політики країни, то Америка матиме проблеми за двома пунктами. Китайська політична система, може, і не зажила широкої міжнародної популярності, та порівняно з американською видаватиметься деяким людям трохи привабливішою.

Тут у Китаю є кілька козирів. Наприклад, поза сучасними кордонами він не має колишніх колоній. Протягом майже 40 років не розв'язав жодної війни. У безладному світі лідерство його видається відносно стабільним і передбачуваним (принаймні якщо не вникати, адже рішуча боротьба Сі Цзіньпіна з нонконформізмом свідчить, що той бачить серйозні загрози для своєї влади).

Сі Цзіньпін став першим китайським лідером, що звернувся до світової еліти в Давосі (це сталося за кілька днів після інавгурації Трампа). Здається, він вирішив скористатися рідкісною можливістю понижитись у промінні слави. Проте ефективність китайської м'якої сили, швидше за все, буде обмеженою. Самі можновладці Піднебесної сумніваються, що їхня стратегія має шанси на успіх. 2015 року високопоставлений чиновник Чжоу Гон відкрито заявив, що фінансована державою програма м'якої сили навряд чи дасть плоди: «Без активної участі народу, — написав він у головному виданні партії «Женьміннь жибао», — зовнішня пропаганда китайської культури не лише втрачає сенс, а й видається штучною». Чжоу має рацію стосовно ролі народу. Китаю нелегко буде знайти друзів і здобути вплив серед провідних країн світу, затуляючи роти своїм найкращим промоутерам. ■

Поза законом

Андрій Голуб

Лауреат цьогорічної Шевченківської премії Іван Малкович у своїй промові на церемонії вручення сказав: «Згадайте, скільки чудових сучасних українських пісень ми відкрили для себе, відколи вступив у дію закон про музичні квоти».

З мого досвіду, не всі розділяють його ентузіазм. Нещодавно, сидячи з другом у машині, ми увімкнули радіоприймач. «Сподіваюся, вони задоволені», — іронічно сказав мій співрозмовник, коли зупинився на колісах улюбленої радіостанції. Там лунала пісня українського виконавця, чия творчість не викликає захоплення в жодного з нас: «Вони крутять це постійно».

Те, що програмні директори українських радіостанцій не вгодили смакам двох конкретних радіослухачів, зовсім не проблема закону про мовні квоти, прихильником якого я був і залишаюся. Понад те, я не розчарувався, коли радіостанції почали щогодини крутити пісні «Океану Ельзи» (це викликало навіть обурення Святослава Вакарчука) чи коли стали вдаватися до іншого трюку — заповнювати квоти українськими хітами інших виконавців 10–20-річної давності. Причина проста: хоч я і підтримую квоти, але як радіослухач із досвідом готувався до ще гіршого.

УКРАЇНІ ПОТРІБЕН ХОРОШИЙ РАМКОВИЙ ЗАКОН ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ ТА МОВИ НАЦМЕНШИН. ТАКОЖ НЕОБХІДНЕ ЗРОСТАННЯ ЧАСТКИ УКРАЇНСЬКОЇ У ЗМІ

Коли тільки повідомили про наміри запровадити квоти на радіо, моя уява малювала справді апокаліптичну картину. Звонилася вона до того, що представники «українського шоу-бізнесового бомонду» зроблять найпростішу річ і продублюють свій російськомовний контент українською. Без будь-яких нових сенсів або зміни стилістики. Однак моє очікування не справдилося: незважаючи на проблеми, нові українські виконавці хоч і поступово, але дістають шлях в ефір та дотримуються власного стилю (який комусь може й не подобатися).

Сьогодні списи ламають довкола можливо ухвалення нового закону про державну мову. Запропоновані проекти так чи інакше спрямовані на збільшення частки використання української у ЗМІ та інших сферах. Однак навіть прихильники такого рішення мають готуватися до того, що україномовний продукт часто не відповідатиме їхнім уподобанням. Це потрібно,

щоб згодом не розчаруватися. Телевізор залишиться тим самим телевізором із відповідними змістами та ідеями, інтернет — інтернетом, а преса — пресою. З тієї простої причини, що продукт створюють конкретні люди, а не закони, які регулюють їхню діяльність. Ідеологи та виконавці не зміняться, так само не зміняться їхні уявлення про аудиторію, її інтелектуальний рівень та смак. Раніше відчували проблему з тим, що по телевізору нічого подивитися ввечері? Ті самі проблеми ви відчуєте й після запровадження 75% квоти на українську мову на ТБ (відповідний закон ухвалили в першому читанні). Якщо ж нарікань на контент у вас зараз немає, розслабтеся: свою порцію серіалів про правоохоронців і тяжку долю молодих дівчат ви отримаєте.

Те саме стосується преси та інтернету. Нещодавно газета «Вести» вийшла з абсолютним маніпуляційним заголовком «За російський язык — штраф или в тюрьму». Так от я дуже чітко уявляю собі український тираж цієї самої газети після ухвалення мовного закону із заголовком «За російську мову — штраф або до в'язниці». Не поменшає джинси, «чорнухи» та «жовтизни» і на україномовних сайтах. Варто просто це врахувати, щоб потім не розчаруватися.

Україні потрібен хороший рамковий закон про державну мову та мови нацменшин. Також я підтримую зростання частки української у ЗМІ, незважаючи на все перераховане вище. Прагнення нарешті врегулювати це питання цілком природне, особливо в умовах війни з Росією та інформаційної агресії, якої зазнає Україна. Однак я проти того, щоб переобтяжувати такий закон і створювати нові відомства та позиції для чиновників.

Йдеться про запропоновану норму щодо Нацкомісії зі стандартів мови, Центру української мови та уповноваженого із захисту мови. І я проти не тому, що це загроза для «російськомовних українців», якими є половина моєї родини. По-перше, я не відкидаю ідею нових держорганів, однак слід переходити і до наступного кроку — закриття старих. А по-друге, моя уява знову малює апокаліптичні картини. Вони виникають, бо я знаю стиль роботи українських держорганів та спостерігаю за людьми, які переважно там працюють. І уявляю, як вони висуватимуть пропозиції на численних круглих столах та запускатимуть масштабні бюджетні проекти підтримки мови з нульовою (якщо не від'ємною) ефективністю. Уявляю, як вони створюватимуть надумані інформаційні приводи для виправдання своєї діяльності у ЗМІ.

Можливо, небезпека й перебільшена. Але тим краще: потім не розчаруюся. ■

Читати по-новому

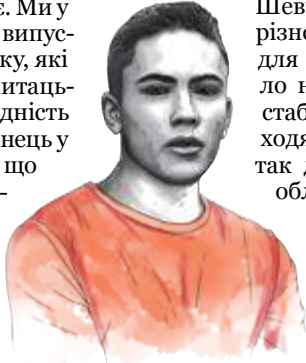
Арсеній Сітніков

«В и взагалі покоління, яке не читає. Ми у вашому віці книжки з рук не випускали!» — часто люди старшого віку, які пам'ятають і високу цінність читацького квитка в радянській бібліотеці, і складність пошуку там якісної літератури, кидають камінець у бік сучасної молоді. По-перше, впевнений, що все залежить від конкретної людини та її бажання чи небажання читати, а по-друге, навіть якщо й узагальнювати, то зменшення фактичного перебування книжки в руках нинішніх молодих людей справді спостерігається, але на те є досить логічні, як на мене, причини.

Думаю, в історичній науці вже дуже скоро поряд із термінами «палеоліт», «неоліт» чи «Новий час» існуватиме (чи, може, вже існує) таке поняття, як час до появи всесвітньої мережі та після неї. І ось у ту, не таку й далеко від нас, еру до інтернету книжка була найпотужнішим джерелом нових знань для людини: від побутових до філософських. Література, передовсім художня, тамувала жагу до пізнання світу та відповідала на хвилюючі запитання. Хоча, як писав Рей Бредбері: «Книги не викладуть вам відразу все, чого вам хочеться», тому для виокремлення потрібних знань необхідно чимало часу. Що ж зараз? Кілька хвилин достатньо для пошуку в смартфоні чи комп'ютері інформації з будь-якого кутка світу. Але це аж ніяк не призвело до тотальної відмови від книжок представниками нового покоління, хіба що до зменшення кількості прочитаного. Наприклад, мій друг, який навчається на видавничій справі та редагуванні, якось зізнався: він помітив за собою, що почав менше читати. Каже, тепер більше часу витрачає на читання інформації з екрана смартфона, зокрема на гортання стрічки новин у Twitter. А там чи в будь-якій іншій соціальній мережі навіть реклами літератури не знайдеш, не те що якоїсь інтеграції чи чогось, що зацікавило б молодь. Важко і з адекватними версіями електронних книжок, які чомусь майже не представлені на ринку. Невже книжковий бізнес у нашій країні так процвітає, що не потребує руху вперед?

Нещодавно, готуючись до навчання, прочитав, що насправді мозок сучасної людини набагато продуктивніший за будь-який комп'ютер, бо ми щодня отримуємо терабайти інформації. Такий обсяг не в силах обробити машина. Тому й читають зараз менше: не через лінощі, як багато хто вважає, а саме через перенасиченість щоденним контентом. У результаті змінився підхід до вибору літератури, став відповідальнішим: не хочеться витрачати ресурси своєї внутрішньої оперативної пам'яті на щось відверто неякісне та нецікаве. Так, звичайно, негативний досвід теж досвід, але все ж така тенденція є. Це зумовлює важливість хороших джерел книжок для молодого читача.

Нещодавно дорогою від метро до студмістечка, де міститься більшість гуртожитків Університету

Шевченка, відкрилася Книгарня «Є». Нарешті в різноманітні шаурми та кави можна знайти їжу й для розуму. Не можу сказати, що ажіотаж навколо нового книжкового місця дуже великий, але стабільний попит є: студенти після пар охоче заходять, щоб знайти щось цікаве. На жаль, не все так добре в маленьких містах і навіть у деяких обласних центрах, бо купити книжку там є проблемою, яку навряд чи вирішуватиме людина, що не впевнена, подобається їй читати взагалі чи ні. Заходять студенти і в бібліотеки, бо якщо з художньою літературою допомагають книгарні та інтернет, то наукові книжки для навчання подекуди можна знайти тільки там. Але про якість говорити не випадає: дуже там ще багато радянського й мало українського. От і виходить, що хочеш прочитати про французьких просвітників чи засновників США, а вони, виявляється, ледве не ідейними комуністами були. Не можу не згадати й про буккросинг, який точно нікому не видається архаїчним. Один із кандидатів на посаду голови студпарламенту мого факультету навіть пообіцяв у передвиборчій кампанії запровадити таку ідею, але водночас був атакований на дебатах опонентами, бо в парку перед університетом уже давно є спеціальні полицьки для книжок, але ними ніхто не користується. Кандидат запевнив, що то через

ЗМІНИВСЯ ПІДХІД ДО ВИБОРУ ЛІТЕРАТУРИ, СТАВ ВІДПОВІДАЛЬНІШИМ: НЕ ХОЧЕТЬСЯ ВИТРАЧАТИ РЕСУРСИ СВОЄЇ ВНУТРІШНЬОЇ ОПЕРАТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ЩОСЬ ВІДВЕРТО НЕЯКІСНЕ ТА НЕЦІКАВЕ

те, що люди не знають про такий варіант обміну літературою, і пообіцяв поінформувати електорат. Не знаю, чи допоможе, бо, як мені здається, безплатне видається молодому поколінню привабливим, але апріорі не дуже хорошої якості. А от у моєму рідному Бахмуті, що на Донеччині, суспільна бібліотека спочатку була досить наповненою, але потім нові та хороші книжки, передані волонтерами та небайдужими містянами, почали зникати без вороття. Виявилось, місцеві бабусі вирішили, що топити ними піч — найкраще застосування. Виходить, річ не тільки в молоді?

Точно можу сказати, що ми, представники того покоління, що «вже зовсім не те», все ж таки не забули про книжки. Так, у кожного свій шлях до них, часом тернистий, бо в XXI столітті нікуди не подітися від конкуренції, яку сьогодні літературі складає інтернет. І, схоже, останній поки що перемагає. Але програти битву — не програти війну. Головне пам'ятати, що 140 символів Twitter навряд чи зможуть повноцінно розвинути пам'ять, уяву, грамотність і взагалі мислення. ■

Прихована природа радянського комуносоціалізму

Станіслав Кульчицький

У що виродилось учення Маркса в руках російських виконавців

Переглядаючи очима читачів свою статтю «Російська революція 1917 року як цивілізаційна катастрофа» (*Тиждень*, № 10/2017), я відчув невдоволення. У кількох ключових випадках у ній сформульовані тези на рівні аксіом і читачі мусять брати їх на віру. Ось найважливіша з них: Карл Маркс і Фрідріх Енгельс залишалися утопістами, коли твердили, що приватна власність у ході пролетарських революцій перетворюється на загальнонародну. Звинувачуючи в утопізмі основоположників марксизму, я покладався на життєвий досвід колишніх радянських людей, які на собі переконувалися, що націоналізація призводить до появи державної, а не загальнонародної форми власності. Дякувати Богу, ми вже навчилися відрізняти від народу ленінсько-сталінську державу. Утверджуючи себе, вона занапастила життя десятків мільйонів людей і знівечила свідомість тих, хто вижив.

Проте опертя на життєвий досвід читачів — не найкращий спосіб довести, що народжений у Російській революції комуносоціалізм був цивілізаційною катастрофою. Є потреба розгорнути деякі тези в самостійні сюжетні лінії. Сюжетом цієї статті є доля приватної власності після здійснених більшовиками соціально-економічних перетворень.

У СПОТВОРЕНОМУ СВІТІ

Маю за плечима три десятки років перебування в лавах КПРС. Регулярно читаючи тоді найбільш авторитетний на Заході журнал *Problems of Communism*, який зберігався у спецсховищах наукових бібліотек, я розглядав комунізм як суспільно-політичний лад, у якому живу, а не як «світле майбутнє» з розподілом матеріальних благ за потребами. Будучи аспірантом, я з певною, хоч і не усвідомлюваною до кінця іронією поставився до затверджені в жовтні 1961-го третьої програми КПРС, яка обіцяла розподіл благ за потребами вже через 20 років. А тепер, через п'ять з половиною десятиліть після XXII з'їзду КПРС, який під тиском Микити Хрущова затвердив цю програму, я з деякою розгубленістю запитую самого себе: чи можу назвати країну, в якій прожив більшу частину життя, комуністичною в тому розумінні комунізму, якого дотримувався американський журнал, що тепер називається більш оптимістично — *Problems of Post-Communism*?

Наведу кілька рядків із попередньої статті. Торкаючись змісту «Маніфесту комуністичної партії», я писав, що основоположники марксизму були категоричні, коли формулювали суть комунізму такими

VIP-утримання. Система спецрозподільників для партноменклатури не лише створювала привілеї «товаришам», а й посилювала їхню залежність від влади

словами: «Комуністи можуть виразити свою теорію одним положенням: знищення приватної власності». А чи знищення приватна власність, яка характеризує суспільні відносини під кутом зору володіння, користування й розпоряджання природними ресурсами, засобами виробництва та іншим майном? Зрозуміло, що можна змінити власника революційним шляхом або декретом легітимного органу влади. Проте історія цивілізації переконує, що приватна власність є категорією, яка народилася внаслідок об'єктивних обставин і може відмерти тільки тоді, коли складуться інші обставини. Мабуть, Карл Маркс це зрозумів, коли в зрілу пору життя занотував: «Суспільство не може ні перескочити через природні фази розвитку, ні скасувати їх декретами». Якщо приватна власність незнищенна, то партія більшовиків даремно назвалася Комуністичною...

У попередній статті була сформульована така теза: націоналізація засобів виробництва не означала їх передачі в руки нації. Нація, так само як суспільство або клас, є безструктурною спільнотою. Вона не має внутрішньої структури з ієрархічною підпорядкованістю ланок, тобто «рук», на відміну від структурованих спільнот (держави, партії, церкви тощо). Експропрійовані в суспільства ленінською

державою-комуною засоби виробництва забезпечили їй економічну диктатуру. Поєднання з політичною диктатурою ставило суспільство в цілковиту залежність від держави-комуни. Опанована більшовиками країна на три покоління опинилась у спотвореному світі. Такий вигляд мали відносини між державою та суспільством після поразки Російської демократичної революції 1917 року.

ВЛАСНІСТЬ — СУСПІЛЬСТВО — КОМУНІЗМ

Починаючи з 2007 року я впритул зайнявся проблемою цих відносин. Інститут історії України зробив її плановою темою, а потім ми здобули грант Президії НАН України і знову досліджували її в дещо зміненому складі виконавців. У 2013 році з'явився кінцевий продукт: підготовлена зусиллями дев'яти докторів наук двотомна монографія обсягом 130 друкованих аркушів «Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні» (голова редколегії Валерій Смолій, керівник авторського колективу Станіслав Кульчицький). Книга була опублікована невеликим накладом інститутським редакційно-видавничим відділом, але її текст доступний для охочих на сайті Інституту історії України. Є рецензія Ігоря Сюдюкова «Як влада «розчавила» суспільство» («День», 2014, 25–26 квітня).

Працюючи впродовж багатьох років над цією проблемою, я особливо цікавився теорією процесу, який в СРСР називали соціалістичним будівництвом. Якраз тоді й виникло запитання: чи можна назвати країну комуністичною? Адже основоположники марксизму обумовлювали входження в комунізм ліквідацією приватної власності. А я переконувався, що приватна власність не зникла, а зосередилась у держави-комуни, яка зробила все суспільство — від великої буржуазії до селян і торгівців — пролетарями.

Форм власності так багато, що годі їх перелічити. Адже категорія власності має в собі, згідно з канонами римського права, три правомочності: володіння, користування і розпорядження. Власник на свій розсуд може передавати іншим другу і третю правомочності. Нерідко вони виступають у різних комбінаціях, зумовлених історичними обставинами. Сучасне законодавство має справу з двома типами власності: приватною і державною. Приватний тип поширюється на фізичних і юридичних осіб, а державний має різні форми: загальнодержавну, регіональну, муніципальну, комунальну.

Під кутом зору правової науки і практики структура власності є саме такою. Проте історична наука мусить аналізувати категорію власності в її динамічному розвитку. Тому в історика на перший план виходять два типи володіння, користування й розпорядження природними ресурсами та засобами виробництва: колективний і приватний. За цих умов державна власність зникає як самостійна категорія, перетворюючись на власність організації з ієрархічною підпорядкованістю ланок, якою є кожна держава. А власність будь-якої організації є власністю тих, хто має реальний доступ до неї.

ПРИВИД КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Тезу про два протилежні за змістом типи власності я вперше сформулював у газетній статті «Приватна та колективна форми власності в історичному вимірі» («День», 2009, 2 квітня). Тоді зустрівся з

нерозумінням деякими читачами ідеї колективної власності. У дискусії на сторінках газети ніхто не назвав різновидом колективної власності акціонерне товариство. Поняття контрольного пакета акцій руйнує уявлення про колектив. Ніхто не назвав колективною власністю й колгоспи, у яких яскраво проявлялося відчуження трудівників від колгоспного майна. Але опоненти згадали ізраїльські кібуци, до яких держава не має будь-якого стосунку: їхнє майно не розпайоване і становить колективну власність працівників — усіх разом і кожного зокрема.

Ось на прикладі кібуцу й можна показати, що колективна власність у сучасному світі є привидом. Члени кібуцу володіють, користуються й розпоряджаються майном на засадах приватної власності, будь-хто інший не має до цього майна жодного дотику. Так само як вони не мають стосунку до майна сусіднього кібуцу. А колективною в абстрактному розумінні цього терміна слід вважати таку власність, до якої мають доступ усі громадяни — всі разом і кожний зокрема.

ДЕРЖАВА ПРОЛЕТАРИЗУВАЛА СУСПІЛЬСТВО, ТОБТО ОДНОЧАСНО З ПЕРЕТВОРЕННЯМ ПІДДАНИХ ЦАРЯ-САМОДЕРЖЦЯ НА ГРОМАДЯН ПОСТАВИЛА ЦИХ ГРОМАДЯН У РАБЬСКУ ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД СЕБЕ

У доцивілізаційну епоху така приватна власність була цілком реальною. Тоді право власності ще не розчепилося на окремі правомочності, які могли належати різним людям. Майном, якщо воно існувало, люди володіли колективно. Так само колективно вони користувалися природними ресурсами, від яких залежало їхнє виживання. Економіка первісних громад зосереджувалася на невеликій території, люди не мали контактів з іншими громадами, крім сусідніх, із якими ворогували, вважаючи їх конкурентами. Людина тоді тільки відокремлювалася від тваринного світу, в якому всі істоти відстоюють право на певну територію, що рівнозначне праву на життя.

Відносини між людьми почали ускладнюватися, коли з'явилися відтворюючі галузі виробництва: поряд зі збиральництвом — землеробство, поряд із полюванням — тваринництво. Первісна громада поступилася місцем родоплемінним колективам, які знаменували собою появу суспільства. Людство розвивалося в кількох паралельних вимірах: соціально-економічному, технічному, суспільно-політичному. Хоч вони взаємопов'язані, у кожного своя динаміка. Появу приватної власності в соціально-економічному вимірі історичного процесу можна порівняти з винайденням колеса або використанням вогню в іншому, технічному вимірі.

Будучи монополією на володіння, користування й розпорядження майном та природними ресурсами, приватна власність формувала соціальні відмінності між людьми. У людських спільнотах із більш-менш розвиненою структурою починалися процеси державотворення, внаслідок чого вони діставали перевагу перед іншими в боротьбі за територію. Коли за допомогою досконаліших засобів виробництва людина набула здатності виробляти матеріальні блага

в більшій кількості, ніж вимагалось для її фізичного існування, вона сама стала ресурсом, придатним для володіння, користування й розпорядження. Боротьба за територію стала перетворюватися на боротьбу за можливість привласнення рабської праці.

Соціально-економічний вимір розвитку характеризувався тривалим пануванням аграрного суспільства. На цій стадії держава могла набирати різних форм, але в основі її завжди (за винятком кочових суспільств) корінилася власність на землю. Як правило, державна власність на землю персоналізувалася в особі монарха. Правилком було й те, що монарх реалізував право власності на землю шляхом передачі окремим правомочностей людям, які виконували державні функції: військові, адміністративні, судові. Частина правомочностей передавалася і безпосереднім виробникам-селянам: їм дозволялося за умови виконання повинностей користуватися землею, яка в додержавні часи була їхньою колективною власністю.

Розвиваючи цю тему, варто торкнутись іншого важливого сюжету. Необхідність примушування селян до виконання повинностей розвинулася у кріпосницьку залежність від монарха або його васалів. Так у Західній та Центральній Європі виникли багатоступінчасті феодальні відносини землевласників і землекористувачів. Завдяки правовій нормі «васал мого васала — не мій васал» влада верховного сюзерена була обмеженою. Тільки після того як монархи змогли спертися на буржуазні прошарки, що виникли завдяки розвитку ринкових відносин, сформувався державний лад, який сучасники назвали абсолютизмом. Французький король Людовік XIV міг із повним правом сказати про себе: «Держава — це я». Натомість у Росії замість феодальних відносин виникла холопська залежність представників панівного стану, не виключаючи й церковників (аж до Патріарха), від царя-самодержця, а кріпосницька залежність селян із часом виродилася мало не в рабство.

На стадії переростання аграрного суспільства в індустріальне (соціально-економічний вимір історичного процесу) і традиційного — у громадянське (суспільно-політичний вимір) державна власність на засоби виробництва та інше майно перестала уособлюватися монархом. Навіть у дореволюційній Росії, яка до кінця зберігала самодержавну форму правління, вона відділилася від власності царської сім'ї. Щоб наздогнати Європу, царський уряд із часів Петра I практикував будівництво мануфактур казенним коштом, а потім віддавав їх у власність приватним підприємцям. Майже вся первинна залізнична мережа в Російській імперії була побудована приватними концесіонерами на західноєвропейський облігаційний капітал, дохідність якого гарантувалася казною. Пізніше царський уряд викупив залізницю й перетворив державні шляхи сполучення на ефективний важіль свого впливу на економіку. Однак у всіх випадках державна власність на засоби виробництва лишалася за своєю внутрішньою суттю різновидом приватної, тому що функціонувала в ринковому середовищі. Згадаймо ізраїльський кібуц, нерозпайоване майно якого становило колективну власність людей, що в ньому працювали: він існував на засадах приватної власності, тому що сусідні кібуци не мали до його майна жодного дотику. Власність кожної держави так само лишалася різновидом приватної, бо інші держави до неї не мали стосунку.

ПЛЮС ПРОЛЕТАРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Світова цивілізація нерозривно пов'язана з правом приватної власності. Чи можна стверджувати, що вона завжди спиратиметься на це право? Чи має шанс відродитися колективний, тобто комуністичний, тип власності, який панував у доцивілізаційну епоху? Мені здається, що такий шанс є, але тут не можна мислити категоріями двох десятиліть чи століть. Комунізм, який ґрунтуватиметься на праві кожної людини володіти, користуватись і розпоряджатись усіма ресурсами планети, стане можливим тоді, коли будуть подолані бар'єри між людьми включно з державними кордонами. А це настільки віддалена перспектива, що годі говорити про неї.

У первісному суспільстві, яке ґрунтувалося на колективній власності, кожний його член мав в особистій власності деякі предмети, на які інші не претендували. У цивілізованому суспільстві приватними власниками стали всі люди, не виключаючи робітничого класу, який з'явився з розвитком капіталістичних відносин. Адже за винятком рабів, які й людьми не вважалися, кожний пролетарій володів своєю робочою силою й прагнув продати

ВИКОРИСТАНА ВОЖДЕМ БІЛЬШОВИКІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА УТОПІЧНА ІДЕЯ КОМУНІЗАЦІЇ ВИЯВИЛАСЯ НАСПРАВДІ ПЕРЕЛИЦЬОВАНОЮ ФОРМОЮ АЗИЙСЬКОГО «РОЗЧАВЛЮВАННЯ» СУСПІЛЬСТВА ДЕРЖАВОЮ

її власнику капіталу якнайдорожче. Що сталося у Радянському Союзі після всіх націоналізацій, колективізацій та уєспільнень? Держава пролетаризувала суспільство, тобто одночасно з перетворенням підданих царя-самодержця на громадян поставила цих громадян у рабську залежність від себе. У новій ситуації робітник не міг спертися на професійні спілки, щоб подорожче продати свою робочу силу: вони, як і всі інші легальні організації, були одержавлені. Тепер робітники мали таку зарплату, яку визначала держава. Селяни повинні були користуватись тільки однією коровою з телицею і в жодному разі — конем. Представники інтелектуальних професій мусили пристосовуватись до вимог «соціалістичного реалізму» або ставати кочегарями. Держава надавала кожному охочому шість соток землі для позаміської «фазенди», але ретельно стежила, щоб будиночок у її центрі не перевищував установленої квадратури. Сам брав участь у комісії, що перевіряла квадратуру будинків на палях у затоплованій частині Русанівських садів у Києві. Коли умільці споруджували між палями стіни, щоб утворити додатковий поверх, у таким чином перевищували квадратуру, комісія вимагала знести їх. Пам'ятаю, купував квіти для нареченої в переході у бабусь, які похлоливо озиралися на міліціонера: приватне квітникарство заборонялося.

Такий вигляд мав реальний комунізм із розподілом матеріальних благ за працею, який Карл Маркс назвав соціалізмом. Пропагандистський комунізм із розподілом матеріальних благ за потребами десятиліттями перебував за обрієм. Державній партії довелося зробити творчий внесок у

Кожному по квартирі. Обіцянки розподілу благ за потребами закінчилися у 1960-х. У 1980-х радянських громадян мотивували окремим житлом у 2000 році. Для багатьох межею бажань так і залишилися «хрущовки»

революційний марксизм у вигляді третьої фази комунізму. Так у часи Леоніда Брежнєва з'явився «розвинутий соціалізм».

Експропрійована в суспільства власність перейшла у володіння, користування й розпорядження держави. Користувалося нею «розчавлене» державою суспільство, як висловився Ігор Сьондюков.

РЕЙКАРНАЦІЯ АЗІЙСЬКОЇ ДЕСПОТІЇ

Пам'ятаю шок від книги Міхаїла Восленського «Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза», виданої в Москві в 1991 році. Пам'ятаю, з якою енергією я всотував колосальний фактичний матеріал із життя номенклатури, який містився в цій 600-сторінковій книзі.

Восленський народився в Бердянську, але сім'я незабаром переїхала в Москву. Спочатку як перекладач (зокрема, на Нюрнберзькому процесі), а потім як експерт у державних і громадських організаціях він працював довгі роки в Берліні, Празі та Відні. 1972 року поїхав у Бонн на запрошення президента ФРН Густава Гайнеманна й не повернувся до СРСР. До 1997-го, коли помер, очолював дослідницький центр із вивчення радянської дійсності в Бонні. Його головна книга «Номенклатура» з'явилася у 1970 році в самвидаві без позначення автора російською мовою, у 1980-му — німецькою, у 1984-му — англійською, а загалом була перекладена на півтора десятка мов.

На відміну від учених Заходу, відділених від досліджуваного об'єкта залізною завісою, Восленський перебував усередині радянської реальності. Складається, однак, враження, що радянські навчальні заклади й на нього наклали світоглядні шори, які залишилися не до кінця подоланими. Компартиїно-радянську бюрократію він розглядав як паразитичний клас, що здійснював диктатуру. Радянський лад Восленський характеризував як державно-монополітичний феодалізм, генетичні корені якого походили від азійського способу виробництва, тобто від соціально-економічної формації, яку описав Карл Маркс, але яка не була визнана в СРСР.

У спробах надати управлінській бюрократії рис панівного класу Міхаїл Восленський ішов за

Милованом Джиласом — югославським політичним діячем, членом політбюро ЦК КПЮ і теоретиком цієї партії. У 1957 році з'явилася його книга «Новий клас», побудована на югославському матеріалі. Книга Восленського мала ширший відгук у світовій пресі, тому що будувалася на радянському матеріалі. Однак обидва теоретики помилялися. У розкішних резиденціях номенклатури на меблях стояли інвентарні номери. Партійно-радянський апарат був елементом небаченого в попередній історії людства суспільно-економічного ладу, обриси якого народилися в голові Владіміра Леніна, хоча Міхаїл Восленський мав рацію, коли визнавав його генетичну спорідненість із середньовічною ордою. Каналами управлінської системи, що існувала в СРСР, текла влада високої напруги, але номенклатурники були її провідниками, а не носіями. Партійно-радянський апарат був інструментом влади, а сама влада зосереджувалася в руках обмеженого кола вищих функціонерів і вождів.

За статутом вища влада в КПРС зосереджувалася у центральному комітеті. У 1919 році Ленін утворив орган, який наділив усіма повноваженнями центрального комітету політбюро ЦК. Після цього ЦК у повному складі проявив себе як самостійний, тобто поза впливом політбюро ЦК, орган тільки двічі: під час утвердження при владі Микити Хрущова у 1957 році та під час усунення його від влади в 1964-му. У літературі вищий орган радянської влади називають Політичним бюро (з великої літери), відриваючи цю назву від центрального комітету КПРС. Насправді політбюро (у часи Хрущова — президія) ЦК було неформальним органом, який не мав повноважень, відмінних від повноважень ЦК. Інакше кажучи, цей орган ніби не існував, хоча саме в ньому зосереджувалася політична й економічна диктатура, що панувала в Радянському Союзі.

У ті часи, коли члени політбюро ЦК КПРС потрапляли в залежність від голови секретаріату (таке сталося після тривалої боротьби за персональну владу генерального секретаря ЦК Іосіфа Сталіна й першого секретаря ЦК Микити Хрущова), політична та економічна диктатура концентрувалася в руках однієї особи. З набагато більшими підставами, ніж Людовік XIV, Сталін або Хрущов міг би заявити: «Держава — це я!».

Члени політбюро ЦК не були схожі на монархів. Поки не з'явилися пострадянські олігархи, які тепер у всіх на слуху, їх можна було б назвати саме цим терміном. Вони практично не мали особистої власності (скільки було розмов про стоптані черевики Сталіна!), але володіли, користувались і розпоряджались усім і всіма. Вони задовольнялися тим, що всі ми на першотравневих і листопадових демонстраціях тягали їхні портрети.

Такий вигляд мав радянський комуносоціалізм, породжений генієм Леніна, а також усі комуністичні режими, які виникли під його впливом в інших країнах. Користуючись ключовою фразою з роману Максимі Горького «Життя Кліма Самгіна», можна запитати самих себе: «А был ли мальчик-то? Может, мальчика-то и не было?». Використана вождем більшовиків західноєвропейська утопічна ідея комунізації виявилася насправді перелицьованою формою азійського «розчавлювання» суспільства державою. ■

Київський Баугауз

Тетяна Філевська

У період з 1924 до 1930 року головна мистецька вища школа України називалася Київським художнім інститутом, який часто називають «Київським Баугаузом»

Креативний підхід. Ректор Іван Врона з викладачами КХІ, 1926

Сто років тому була заснована Українська академія мистецтв. Уперше наша країна змогла мати власну мистецьку вищу школу. В історії УАМ, яка сьогодні має назву «Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури» (НАОМА), багато цікавих періодів. Але тільки один із них став відомий усьому світові. У 1924–1930 роках серед викладачів Київського художнього інституту були найвидатніші художники свого часу: Олександр Богомазов, Михайло Бойчук, Василь та Федір Кричевські, Володимир Татлін, Віктор Пальмов, Павло Голуб'ятников, Казимир Малевич та ін.

Якщо німецький Баугауз проіснував від 1919 до 1933 року, встигнувши фактично створити архітектуру модернізму й розвинути промисловий дизайн, то в його київському аналозі навчали фактично всіх мистецьких спеціальностей (від монументального малярства до театрокінофакультетських), проте його вік був значно коротший. Практикували як традиційні навчальні методи, так і новітні експериментальні підходи. Атмосфера майже повної свободи та підтримки ініціатив давала плідні результати. Наприкінці 1927 року КХІ відвідала бельгійська дослідниця мистецтва С. Корбіо, гостю вразив широкий розмах його організації. Порівнюючи український виш із західними академіями, вона вигукнула: «Але це ж цілий університет!». Один із номерів бельгійського франкомовного мистецького журналу *La Nergie* був присвячений КХІ.

УАМ поклала початок становленню та розвитку вищої художньої освіти в Україні. Перші роки академія була орієнтована переважно на традиціоналізм, зразки народного мистецтва та класичне мистецтво. Із приходом більшовицької влади її перетворили на державну організацію, яка мала виконувати відповідні функції. Оскільки СРСР прагнув запровадити нове оформлення життя й побуту, академії додали прикладних спеціальностей, реорганізувавши її в інститут. Спочатку, 1922 року, в Інститут пластичних мистецтв. А в 1924-му його об'єднали з Українським архітектурним інститутом, що існував від 1918-го, і назвали Київським художнім інститутом. Це був найбільший в Україні мистецький виш, який зібрав найкваліфікованіших викладачів.

Від 1924 до 1930 року в житті закладу відбуваються зміни, які перетворюють його на абсолютно унікальне явище. Пов'язані вони з ім'ям ректора Івана Івановича Врони.

ХВИЛЬОВИЙ В АРХІТЕКТУРІ

Саме Врона вибиває для інституту власне приміщення (перші сім років заняття відбувались у тимчасово орендованих приміщеннях або вдома у викладачів). Завдяки йому восени 1925 року КХІ переїздить на Вознесенський узвіз, де раніше працювала Київська духовна семінарія. Почавши 1924 року лише із двох факультетів, уже у 1925-му інститут став багатопрофільним навчальним закладом і мав їх п'ять: архітектурний, малярський, педагогічний, поліграфічний та скульптурний. У 1929–1930 роках у КХІ було понад 900 студентів, більш ніж 100 викладачів та осіб навчально-технічного персоналу.

Для впровадження в навчальний процес світових художніх концепцій Наркомат освіти виділив фінансування на закордонну поїздку професорам інституту Михайлові Бойчуку та Андрієві Тарану, а також випускникові — директору Межигірського художньо-керамічного технікуму Василеві Седляру. Відрадження тривало від листопада 1926 до травня 1927 року. Вони відвідали Прагу, Варшаву, Рим, Страсбург, Лейпциг, Мюнхен, Париж, Дрезден, Палермо та Відень. Крім обміну досвідом із західними фахівцями кияни читали лекції про стан художньої освіти в Україні.

Але Вроні замало було дізнатися про нові підходи в Європі. Він хотів також отримати всі новітні мистецькі знахідки з перших рук, тож оголосив конкурс для викладачів з усього новоутвореного Радянського Союзу. І скоро з Москви, Ленінграда, інших міст до Києва збираються «варяги»: засновник конструктивізму Володимир Татлін приїздить та очолює театрофотофакультет КХІ; найближчий учень Кузьми

Петрова-Водкіна Павло Голуб'ятников викладає спектральний живопис учителя й розробляє власну теорію кольору; після японських мандрів із Давидом Бурлюком до Києва переселяється росіянин Віктор Пальмов, який залишається тут до кінця життя.

Наприкінці 1920-х як почесний професор прибув Казимир Малевич, котрий відкрив тут свій Дослідчий кабінет експериментального ІЗО. Дістав ректор Врона згоду на приїзд і від Олександра Архипенка, який на той час уже мешкав у Нью-Йорку, але, поки узгоджували домовленості, ситуація в КХІ різко змінилась, і плани не були реалізовані.

Життя, діяльність і помітна теоретична спадщина Івана Врони залишаються в тіні історії, хоча це саме та постать, котра заслуговує на найкращу увагу. Дмитро Горбачов каже про нього «культуртрегер з партквитком». Історик мистецтва, що знав його особисто, переказує кілька бувальщин: «1905-го його, студента, як революціонера запроторили до в'язниці. Начальник в'язниці, як розповідав Врона, був одним з найдобріших людей у його житті. Відпускав в'язня під чесне слово для складання іспитів в університеті. 1933 Іван Іванович був репресований під час «мистецтвознавчого набору», будував БАМлаг і зробив замальовки будівництва. Одного разу зеків відігнали від залізничного полотна на 30 км. Мав приїхати нарком Каганович, який не любив дивитися на тлумища лахмітників. Коли Каганович намиливався безлюдним пейзажем, зеків повернули. Вони називали це «велике переселення народів».

Наближений до найвищих партійних рівнів у 1920-ті, Врона опиняється під особливим прицілом на початку 1930-х. Спершу, в 1930-му, несподіване звільнення з посади ректора КХІ, потім звинувачення й довгі «канікули» на будівництві БАМлагу, а відтак у Ташкенті. Як стверджувала газета «Комуніст», «на ниві образотворчого мистецтва Врона робив те, що Хвильовий у літературі». Навіть після заслання на нього писали анонімки як на буржуазного наці-

Ректор КХІ
Іван Врона,
1920-ті

оналіста, космополіта й прихильника формалізму: «На жаль, І. Врона є живим прикладом нерозривного поєднання ідеології українського буржуазного націоналізму і формалізму. Давній ворог російського мистецтва, він вбачав одне з так званих досягнень АРМУ (Асоціація революційного мистецтва України. — Ред.) в тому, що вона локалізувала вплив на Україну російських радянських художників».

Лише у 1949 році його знову запросять до Києва, навіть поновлять у партії та повністю реабілітують, але в радянських «санаторіях» Івану Івановичу добряче почистили пам'ять: той, хто покликав до Києва викладати засновників супрематизму і конструктивізму, був одним з апологетів бойчукізму, створив умови для роботи вільної художньої школи, через 20 років стане запеклим критиком усіх формалізмів і добрим словом не згадає запрошеного ним почесного професора Малевича. Лише в одній із чернеток до історії українського живопису 1917–1932 років присвятить кілька скупих рядків «ворогу пролетарського мистецтва». До речі, його архів, що зберігається в ЦДАМЛМ, майже не містить документів чи текстів, датованих 1920-ми — початком 1930-х років.

ФОРТЕХ

Ще один «варяг» — Михайло Бернштейн — привіз із собою ідею фортехи. Фортеха — скорочена назва факультету формально-технічних елементів образотворчого майстерства й водночас курсу формально-технічних дисциплін. Ректор Іван Врона започаткував фортех відразу в 1924/25 навчальному році. Це була одна з головних його реформ, факультет відіграв важливу роль у плані КХІ.

Курс складався з таких дисциплін: рисунок, колір, об'єм, простір і живопис. Його зобов'язані були відвідувати студенти всіх факультетів двох перших років навчання. На думку Врони, саме ці предмети становлять «основні елементи художнього розвитку й художньої грамоти. Ці дисципліни, як виявилось весною, приблизно в такому трактуванні в Москві, ВХУТЕМАСі, також виділені й дають там підставу для організації так званого основного факультету з дворічним курсом, що передусє спеціальним факультетам, як спільна просторова мистецька база».

Курс формально-технічних дисциплін насамперед знайомив студентів з основними елементами художньої грамоти. Вони здобували також відчуття узагальненої форми й розуміння розвитку її закономірностей та взаємодій у просторі, вивчали методи й мову композиції: ритм, статки, динаміку, контрасти, пропорції тощо.

До 1924 року більшість абітурієнтів діставали базову фахову підготовку в художній школі, училищі або у приватних студіях. Від початку 1920-х до КХІ приймають селян і робітників без такого багажу. Тому керівництво інституту виділило кошти на організацію майстерні з вивчення формально-технічних елементів художньої творчості з чотирма лабораторіями (рисунок та кольору, об'єму, креслення, макетування).

Дослідниця Олена Кашуба-Вольвач пише так: «Фактично створення нового факультету та впровадження однойменного курсу стали квінтесенцією нової педагогічної системи в Україні, яка закладала універсальні підвалини для всіх мистецьких фахів. На меті було завдання підготувати художника»

Експерименти без страху. Викладачі Фортехи М.Козик, О.Богомазов, Л.Крамаренко, ректор І.Врона, М.Бойчук, 1929

ЦДАМЛМ

Прогресивна освіта. Урочисте святкування 10 річниці КХІ. Зала КХІ, 1927.

нового типу, спроможного працювати у створенні всього предметного середовища, що оточує людину. Збіжні ідеї щодо сучасних форм викладання та виховання художньої молоді вже існували і втілювалися в німецькому Баугаузі та московському ВХУТЕМАСі–ВХУТЕІНі. Ці мистецькі школи, так само як і КХІ, ставили собі за мету формотворчі завдання, пов'язані з індустріалізацією, виробництвом, і були спрямовані на вирішення соціальних програм. Однією з головних складових педагогічних реформ у цих закладах була організація попереднього курсу (Vorkurs) у Баугаузі та «основного відділення» у ВХУТЕМАСі, де викладався так званий пропедевтичний курс. При порівнюванні цих курсів з українським фортехом тожкість як самої ідеї курсу, так і його формальних складових стає цілком очевидною».

ДОСЛІДЧИЙ КАБІНЕТ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ІЗО МАЛЕВИЧА

Особливим запрошеним професором КХІ наприкінці 1920-х був Казимир Малевич. Через брак архівних документів донедавна про експерименти супрематиста в КХІ знали переважно зі спогадів деяких студентів. Написані вони були в пізніші роки й, очевидно, відповідали не так дійсності, як політиці партії. Наприклад, класик соцреалізму Сергій Григор'єв згадував лекції Малевича: «Коли я ще був на I курсі, цикл лекцій прочитав у нашому інституті Казимир Малевич. Закінчивши їх показом свого знаменитого чорного квадрата на білому полотні, він доводив, що це і є кінець «мистецтву зображення» старого часу, що це безвихідь—навіть йти

нікуди, немає сенсу гальванізувати труп старого мистецтва. З особливою ненавистю він ставився до мистецтва XIX ст. з його людяністю, любов'ю до прекрасного в людині та в природі. До мистецтва, що породило велетнів.

Малевич шукав порятунку у відмові від образу, від наслідування реальності. Він вважав, що порятунок в абстракціонізмі, ірраціоналізмі цифр, математизованих ліній і предметів—це і є ключ епохи, знамення часу.

Взагалі важко назвати виступи Малевича лекціями. Це було більше схоже на проповідь свого вчення. В затемненій аудиторії він пускав крізь проєкційний ліхтар репродукції своїх творів, даючи їм свій аналіз. Малював уявну широку картину поступового руйнування і неблаганної загибелі світового мистецтва, доводячи весь процес його розвитку до чорного квадрата на білому тлі. Довіри до нього я не мав. Його фанатичні проповіді видавалися якимось ненадійним зборищем тем, взятих із різних джерел, філософською еkleктикою. Дивував апломб його лівацької самовпевненості. І все ж тоді він справляв велике враження, даючи багатьом слухачам шлях виходу з художніх бур, характерних для того часу. Ще й тепер у деяких країнах існують гуртки ім. Малевича. Не зрозуміло, що вони роблять. Адже після чорного квадрата, цього надгробка мистецтву, робити вже нічого. Хіба тільки вивчати життя й діяння Малевича. Один фінський художник розповідав мені, що в їхній країні є «товариство імені Малевича», яке займається «запереченням заперечення». Але це ж те саме, якби існувало товариство алкоголіків із заперечення пияцтва».

Схожими були спогади іншого радянського художника—Василя Касіяна: «У Києві я знайшов цілковите «перетворення» мистецтва та художньої школи. Усілякі формалісти просто збожеволіли, наробили чимало такого, що звичай людям зовсім не потрібно. Уся попередня культура ігнорувалася як буржуазна. Пам'ятаю, завітав я до автора скандально відомого «Чорного квадрата» К. С. Малевича. Він впроваджував серед художньої молоді абстракціонізм. У його кабінеті висіли твори, один безглуздіший за інший. Питаю:

— Що ви тут робите?

Він відповідає:

— Тут я лікую студентів від реалізму.

Я кажу:

— Кого ви лікуєте: хворих чи здорових? Як можна лікувати здорових людей, адже реалізм—це здоров'я, тілесне й духовне!?

Тоді ж у музеї російського мистецтва було організовано виставку «нового» мистецтва, де багатьох авторів в дійсності можна було сприймати за божевільних. Звичайно, так довго продовжуватись не могло, народ не міг прийняти ані таких творів, ані їхніх галасливих творців. Кабінет Малевича було зачинено. Пам'ятники, що споруджувалися формалістами, робітники руйнували у той самий день, коли вони помпезно відкривалися. Малевич та такі, як він, вважали, що розвиток мистецтва піде тими шляхами, що вони для нього визначили. Але пішло по-іншому. Не допоміг їм і Захід, куди вони подалися. І там невдовзі їх забудуть».

Утім, історія робить власні висновки, і, ймовірно, саме класиків соцреалізму невдовзі забудуть, а

ось Малевич своєї актуальності не втрачає. І навіть знищення архівів не стало на заваді. Лише у 2015 році були дивом віднайдені документи, що стосуються роботи Казимира Севериновича в КХІ. Збереглися вони завдяки Мар'янові Кропивницькому, художнику й молодому викладачеві інституту, якого ректор Врона призначив асистентом Малевича в Києві, попросивши записувати все за видатним професором. Опубліковані виданням «Родовід» уже й у перекладі англійською, нові тексти розповідають про Дослідчий кабінет експериментального ІЗО, де засновник супрематизму «лікував студентів від реалізму та кольоростраху». У протоколі засідання викладачів КХІ читаємо: «Науково-дослідчий кабінет КХІ під керівництвом пр[офесора] Малевича має дослідити й внести корективи як до викладання фортеху, зв'язку його з фахом, так і взагалі з постановкою всього навчання художніх дисциплін і художніх течій у КХІ».

Малевич мав намір переїхати до Києва з усіма своїми учнями і продовжити студії історичного розвитку мистецтва та супрематичної архітектури на базі новоствореного кабінету, але настав 1930 рік, а з ним звільнення, репресії та не наші 1930-ті.

НЕ НАШІ 1930-ТІ

У 1930 році Союзом котилася хвиля «розукрупнення вишів», тож КХІ безжально препарували, спотворили його структуру й передчасно перервали проект створення «київського Баугаузу». Архітектурний

Фасад КХІ,
1930

факультет віддали будівельному інституту, де попередню ініціативу щодо синтезування архітектури та будівництва було загублено. Поліграфічний факультет відокремили, створивши Поліграфічний інститут із власне технологічним ухилом. Текстильне відділення перевели в Політехнічний інститут, де воно загинуло як художня спеціальність. Так само сталося із деревообробним. Теафотокінофакультет був повністю ліквідований. За непотрібністю закрили й педагогічний, яким керував Олександр Богомазов.

1930 року відбулася перша чистка педагогічного складу: звільнили найпрогресивніших викладачів, змінили самого ректора. На це місце прийшов С. Томах, якого Малевич жартома називав «соціологом Томатом».

Кілька років потому, в 1934-му, відбулася чергова реорганізація, що зафіксувала панування в КХІ соцреалізму як єдиного можливого художнього методу. Через два з половиною десятиліття додали факультет мистецтвознавства. Після розпаду Радянського Союзу інститут перейменували на Національну академію образотворчого мистецтва і архітектури, але зміни стосувалися лише зовнішніх ознак і не торкнулися, на жаль, закладеної в 1934 році системи. Досі реформи Врони не дістали належного вивчення й усвідомлення, годі вже й казати про їх повноцінне втілення і продовження. То чи буде все ж таки проект «київський Баугауз» здійснений? Поставимо перед собою це запитання. ■

громадське радіо

слухайте. думайте.

hromadskeradio.org

Підтримай розвиток
незалежного радіо на
BIGGGGIDEA.COM

Або відправляйте в СМС-повідомленні суму вашого внеску, наприклад 10, на короткий номер 2608*

*для абонентів Київстар

Ціна грошей

Вікторія Малишева

У серпні 2014-го я найдужче чекала, що банк, у якому були мої рахунки (депозит і той, на який отримувала зарплату), знову запрацює. Нині думаю, що це як мріяти надягти свою найкращу каблучку на палець лівої руки, не маючи вже цієї кінцівки. Чомусь мені здавалося, що завтра ввімкнуть світло й відразу в банкоматах з'являться гроші, що відкриються відділення—і все: життя буде як і колись. І я думаю, що таке уявлення мало багато людей, передусім похилого віку. Я з наполегливістю божевільного питала в якогось хлопчини, що відрекомендувався мені «депутатом», коли знову діятимуть банки. І юнак від «влади» цілком серйозно розмірковував уголос: «Думаю, вже наприкінці серпня. От світло зараз увімкнуть—і все буде».

Фінустанови справді запрацювали, але тільки в березні 2015-го. На той момент я вже не чекала нічого. Тобто так гостро, як того літа, вже не сподівалася повернення до колишнього життя, бо розуміла, що процес руйнації незворотний. У травні того самого року звільнилася зі своєї тодішньої роботи й саме у травні мала пройти процедуру оформлення в місцевому банку: принести копії паперів (паспорт, код), оригінали документів і заповнити договір. Я витратила на все понад 4 год. Тоді казали, що це треба зробити негайно, інакше не буде виплат, які я отримувала на дитину.

«Державний банк» почав займати приміщення Ощадбанку та «Привату». Відділення множились у геометричній прогресії. Заробітки й соціальні виплати почали видавати саме через них, банки стали приймати комунальні платежі й відкривати рахунки для підприємств. І для тих, хто підтримує нову «владу», в цьому було все як і раніше—саме такі думки дуже часто чую від прихильників змін. Потім множилися відділення приватних комерційних центрів. Обирати можна було на всі смаки: одні з цукерками, другі з кулерами «для любих клієнтів», треті з повітряними кульками. Зазирнувши в одне з них, побачила саморобний чорний ящик, звідки пропонували витягти відсоток, за яким буде здійснено операцію зняття коштів із твого рахунку в українському банку. Навіть зіграла в цю «рулетку»—5%. Мене вітали й просили назвати номер картки, з якої хочу зняти гроші. І ця чорна скриня, і лотерейки були саморобні, підписані від руки. Як дешево щастя для злидаря. А потім у місцевих новинах показали, як одне з таких комерційних відділень годувало пенсіонерів бутербродами з докторською ковбасою, одночасно здійснюючи просвітницьку роботу стосовно того, що українські пенсії краще знімати саме через їхню установу. Комерційних центрів і нині безліч. Старих приймають там, як королеву Англії—під руки. Є там

і стільці, і вода, і цукерки. Окрім зняття грошей із пенсійних карток через ці центри можна замовити електронну перепустку (150 руб.), поповнити рахунок на телефоні (100 грн = 250 руб.), погасити кредит (від 5% за здійснену операцію + сплата в рублях за курсом цього комерційного центру, якщо вона у гривні). Можна зняти гроші з електронних кишень, замовити квитки, отримати переказ і багато чого ще. Тобто попит породжує пропозицію. Треба вам отримати переказ—будь ласка, 6% його суми ви залишите центру. І знаєте, це роблять через українську банківську систему. І цього ніхто не приховує. Навіть години роботи з переказами—це час, коли відчинені українські банки. Тобто оператор місцевого центру по телефону зв'язується з кимось із відділення на неокупованій території, диктує дані переказу, номер та серію паспорта клієнта, дістає підтвердження й видає гроші за свої 6% від операції. Легко й просто. Єдине—не кажіть, переказуючи гроші, назву «Луганськ». То як червона ганчірка для бика. Вам офіційно повідомлять, що в цьому місті не діє система переказу грошей. А ось якщо ви просто мовите: «Україна, Малишевій», то будь ласка! Ніхто нічого не уточнюватиме. Вам дадуть контрольний номер рахунку, який ви називаєте одержувачу грошей, і все! Можна зробити інакше: оформити переказ на особу комерційного центру, під яку відкрито рахунок. Тоді за операцію візьмуть лише 5%. Можна сказати, що ви зекономили. Я була в одному з таких комерційних центрів кілька днів тому. Він діяв у приміщенні колишнього українського банку. Меблі, обладнання все ще колишніх власників. Клієнтів стільки, що була навіть черга. Чоловік купував електронний квиток Укрзалізниці, хтось отримував переказ грошей із Росії. У мене спитали, звідки я дізналася про їхні послуги, дали безліч рекламних прокламацій, запропонували поповнити телефонний рахунок і радили співпрацювати лише з ними. На стіні позаду однієї з жінок висіло з десяток грамот. Центр дякував одній зі своїх трудівниць за грандіозні успіхи. Мабуть, їй краще вдається умовляти клієнтів знімати пенсії та гроші переселенця в цьому відділенні. Або саме в неї на здачу поповнюють телефони й охоче роблять

перекази... Але, знаєте, тут уже ціла інфраструктура з логотипом, назвою, рекламою по всьому місту, а не просто комерційний центр, як на самому початку. Мені чомусь це нагадало початок минулого століття. Ломбарди, лихварі. За гроші можна купити гроші. Треба лише знайти, де ваші гроші коштують трохи дешевше. Або де разом із водою з кулера ви отримаєте цукерки за те, що залишили 6% своєї пенсії комусь на розвиток бізнесу. ■

Без шансів

Станіслав Васін

Нещодавно, навідавши рідних у Макіївці, почув від мами: «Ну хоч ти проти фашистів?». Запитання показове, бо ж надворі 2017 рік, коли тема «укрофашизму» нібито вже відійшла на другий план. Та й саму маму сусіди вважають «бендеровкой», хоч вона теж ходила на «референдум», але не з ідейних міркувань, «проти укропів», а тому що з будинку голосували майже всі. Аж тут знову «фашизм».

Звідки ця тема, зрозуміти неважко: досить добу пробути в Макіївці й подивитися телевізор. Власне, у нас звичайна антена ловить 16 каналів, 2 з яких («1+1» і «5 канал») українські, 4 сепаратистські (з особливо агресивною пропагандою) і 10 російських. Картина вбивча. З українським ТБ все зрозуміло: його дивляться одиниці. «5 канал» узагалі йде тлом, а «плюси» вмикають хіба що задля турецького серіалу. Основний інформаційний контент забезпечують канали РФ. А там морок та й годі. Із початком блокади в Росії почали розганяти тему «неконтрольованих бойовиків Семенченка», котрі представляють крайні праві погляди й брали участь у «каральній операції проти народу Донбасу». Основний меседж: офіційний Київ узагалі не владний над ситуацією в Україні. «Бойовики» озброєні гранатами та автоматами, і МВС не під силу з ними впоратися. До цього додають сюжет про погром банкоматів російських фінустанов «Азовом», і тут-таки ролик смолоскипової ходи «українських нацистів» у Києві ще 2014 року (чомусь цей запис у «ДНР» особливо люблять крутити на всіх місцевих телеканалах). Далі йдуть оцінки «експертів»: одні кажуть, що ціни на електроенергію в Україні підскочать на 30%, курс стане 50 грн за \$1; другі — що до літа спалахне «друга громадянська» між «бойовиками Семенченка» й «нацистами київської хунти». І всі дружно сходяться на думці, мовляв, «слава Богу, що народ Донбасу захищений від усієї цієї української вакханалії». Але треба ще захистити тих, хто зараз «в окупації», тобто в Краматорську, Слов'янську, Маріуполі та інших містах.

Після 15 хв російських новин у вас складається враження, що, по-перше, вся Україна охоплена полум'ям крайнього націоналізму, а по Києву ходять зі смолоскипами навіть удень. По-друге, їй уже недовго залишилось, і отот відкритється другий фронт. По-третє, дешева комуналка та війська «великої Росії» — це той щит, який завжди прикриватиме «народ Донбасу» від «нацизму», і добре, що ми нині в «ДНР». На російські політичні телешоу незмінно запрошують і українську сторону. Її тут представляє найчастіше одна

людина — політолог В'ячеслав Ковтун, котрий, як на мене, робить нашій країні тільки гірше. Адже на російських ефірах у нього жодних шансів. Узагалі. По суті, його репліки — це крихти, які кидають піраньям. Понад те, він регулярно бере участь у скандалах і навіть дістає в обличчя в прямому ефірі: чого варте його побиття Юрієм Котом, що теж обжився в РФ. Та навіть коли все відбувається більш-менш мирно, Україну тут просто розносять: окрім Ковтуна у студії завжди сидять інші представники «української сторони». Це Олена Бондаренко й Микола Левченко. І тут Ковтун бачиться «нацистом», який програє перед «здоровими політичними силами» в особі їх та їм подібних. Як наслідок — знову складається уявлення, немовби в Києві хунта, яка переслідує «мучеників режиму», а в зоні АТО махновщина, котра загрожує перекинутися на Макіївку.

Усе це може видатися смішним, коли ви по інший бік блокпостів, та якщо три роки дивитися телевізор із такою подачею, виникає запитання: «Ну хоч ти проти фашистів?». Спробував пояснити мамі, що у свої останні відвідини Києва та Дніпра я не те що не побачив фашистів, а взагалі населення цих двох міст, особливо столиці, істотно розбавилося сільським, котрому до націонал-соціалізму як до Марса. І почув у відповідь: «А ти казав у Києві, що ти з Донецька?» — «Так, казав, та ще й російською. І все було нормально: там кожен другий нею розмовляє».

Але меседж «неконтрольованих бойовиків» робить свою справу. У Макіївці вірять, що учасники блокади — це регулярні частини ЗСУ, зокрема «Правий сектор», які не підкоряються Києву і в разі входу в місто можуть «вчинити різанину, яку їм так само ніхто не заборонить». Спроби пояснити, що Семенченко — депутат, а решта учасників — не військові, хоч і в камуфляжі, а ветерани без аніякісньких повноважень кудись заходять й тим паче «вчиняти різанину», розбиваються об телевізор. Тут уже всім розповіли, що Росія знову їх не кине, що визнання документів — це лише початок і що весь світ може рухнути, але в Макіївці буде спокій і порядок. А Україні зосталося недовго: 60 днів — так, здається, пророкував Захарченко в черговому шоу Соловйова за участю Левченка й Ковтуна.

«Без шансів», — сказав би я, описуючи роботу пропаганди РФ та наші кпини з її наївності по інший бік лінії розмежування, де не транслюють російського ТБ. Це вже сприймається як сміх крізь сльози, коли ми безсилі щось змінити в «ДНР». ■

«Громадянин» звучить гордо

ОНУХ

У Росії можуть запровадити новий критерій набуття громадянства, що спирається на так зване право ґрунту. Ініціатори законопроекту пропонують залучити до категорії «користувачів російської мови» осіб, які народилися на території колишнього ССР та Російської імперії, а також які мають прямих родичів, що народилися в Росії. Це дало б таким особам змогу клопотатися про російський паспорт. Така інформація з'явилася в ЗМІ, які стежать за новими планами Росії в гібридному наступі.

Згідно із запропонованими змінами я потенційний кандидат на громадянство Росії, а зі мною, мабуть, і третина поляків, трохи фінів, усі білоруси, естонці, литовці, латиші, українці й так далі відповідно до історичних карт СРСР та імперії Романових. Потенційних «користувачів російської мови», а отже, і російської культури набралось б кількадесят мільйонів осіб. Безперечно, російська стратегія наступальна.

ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА У ВИПАДКУ УКРАЇНИ МОЖЕ ПОТЕНЦІЙНО СТОСУВАТИСЯ 5 МЛН ГРОМАДЯН, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ЗА МЕЖАМИ ДЕРЖАВИ. ЗА ОЦІНКАМИ, ПРИБЛИЗНО 500 ТИС. ЇХ КРІМ УКРАЇНСЬКОГО МАЮТЬ Й ІНШЕ ГРОМАДЯНСТВО

До Верховної Ради України надійшов президентський проект змін до законодавства, «спрямованих на боротьбу з подвійним громадянством». Ст. 4 Конституції України проголошує, що «в Україні існує єдине громадянство», а детальніше питання громадянства описані в окремому законі. Саме ці п'ять слів стали фундаментом для міфу про заборону подвійного громадянства. Мовляв, «єдине» — це антонім слова «подвійне». Щоб спростувати цю думку, достатньо відкрити Закон «Про громадянство», на який посилається Конституція. Там наводиться визначення терміна: єдине громадянство виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Українська держава через внесення змін до закону про громадянство прагне отримати інструмент позбавлення громадянства тих, хто добровільно набув громадянство іншої держави. Колись застосовувану у світі практику позбавлення громадянства викинули на смітник. Простіше кажучи, вона була і є не дуже результативною у вирішенні реальних

проблем та боротьбі з реальними загрозами. Дії Української держави можна сміливо охарактеризувати як оборонні.

Питання подвійного громадянства у випадку України може потенційно стосуватися 5 млн громадян, які проживають за межами держави. За оцінками, приблизно 500 тис. їх крім українського мають й інше громадянство. Власне, ці півмільйона осіб уже сьогодні зацікавлені в запровадженні чітких і зрозумілих принципів збереження громадянства України і, якщо немає «експліцитної» заборони, набуття громадянства іншої країни, яка дозволяє таку процедуру. Те, що діється в Україні, коли ненастанно з'являються «доноси», хто і скільки має іноземних паспортів, — це чиста демонізація питання про набуття більше ніж одного громадянства. Причин, із яких громадяни однієї держави набувають громадянство ще й іншої, багато. Але здебільшого вони банально очевидні. Після років перебування за межами Вітчизни таке набуття — звичайна прагматична постанова, що полегшує повсякденне життя в країні, з якою нас поєднують щоразу тісніші зв'язки. Громадянство країни походження ми теж часто зберігаємо з таких самих прагматичних причин, але для багатьох це ще й символічний акт, підтримка зв'язку з Батьківщиною. Немає потреби демонізувати це питання або ж надто ускладнювати його, як це робиться в Україні. У світі, що глобалізується, за доби швидкого руху технологій, капіталу і людей категорії, які досі добре описували дійсність, перестають адекватно пояснювати її. Уявлення про діаспору, таке важливе для збереження української культури й традицій, також утрачає свою актуальність. Сьогоднішні іммігранти з України, які стара діаспора називає «четвертою хвилею», самі себе найохочіше характеризують як «закордонних українців», а не як діаспору, хоча в українському праві існує чітко визначена категорія «закордонних українців», що поширюється тільки на «стару» діаспору, тобто людей, які не мають українського громадянства: *«Закордонний українець — особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України»* (Закон України від 04.03.2004 № 1582-IV «Про правовий статус закордонних українців»). Задля цікавості зазначу, що статус закордонного українця (який мало що дає) надано 8515 особам із 72 країн світу. Якщо порівняти, то набагато привабливішу карту поляка отримало понад 140 тис. громадян із території колишнього СРСР.

Усім, хто цікавиться справами громадянства України, я пропоную згідно з добрим філософським принципом, відомим як «бритва Оккама», прагнути простоти, вибираючи такі пояснення, які спираються на якомога меншу кількість засновків та уявлень. Владі — і законодавчій, і виконавчій — слід пам'ятати, що громадяни за кордоном теж громадяни і їх щоразу більше, а держава без громадян — тільки територія. І слід більше думати — про наступ. ■

Революція 100-річної давнини: шокуюча схожість сьогодення з реформами часів Центральної Ради

“

Їх ще називали "мартовськими" українцями. Мартовськими, бо події українсько-визвольних змагань почались у березні 1917 року. І чимало з тих, хто у Києві, Одесі, Харкові, Катеринославі, говорили російською мовою і позиціонували себе підданими Російської імперії...

Продовження на:

www.5.ua

**З нами ви знатимете більше,
а головне – першими!**

ВІДЧУЙ РІЗНИЦЮ

КРУТОМОБІЛЬ

